

О. В. Лісовець

Теорія і методика роботи з дитячими та молодіжними організаціями України

Історія дитячих та
молодіжних
організацій на
території України
Робота соціального
педагога з громадськими
дитячими та молодіжними
організаціями
Інноваційні технології в
діяльності громадських
організацій

Навчальний кабінет

Запорізький національний університет Факультет соціальної
педагогіки та психології

УДК 37.013.42:061(075.8) ББК
74.6 Лб3

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України як
навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів
(Лист № 1/11—4197 від 19.05.2010 р.)

Суспільство сильне своєю багатоманітністю, можливостями для саморозвитку і самовираження людини. Особливо важлива його роль у раціональному спрямуванні самостворювальної енергії дітей, підлітків, молоді. Значною мірою ця мета реалізується завдяки співучасті юної особистості у спільних зі своїми ровесниками справах, організаційному та емоційному об'єднанні намірів і сил. Допомогти їм у цьому покликані передусім школа, соціально-виховні інституції. Саме на цих особливостях дитячо-юнацького життя і педагогічної діяльності зосереджена проблематика пропонованого навчального посібника. У ньому розкрито сутність, функціональну специфіку, етапи розвитку дитячого і молодіжного рухів, діяльність дитячих і молодіжних громадських організацій, неформальних груп в Україні, способи соціально-педагогічного сприяння їхнім справам.

Для студентів вищих навчальних закладів, соціальних педагогів, організаторів дитячого та молодіжного руху.

Рецензенти:

доктор педагогічних наук, професор *Ю. И. Поліщук*;
доктор педагогічних наук, професор *Р. Х. Вайнола*;
кандидат педагогічних наук, доцент *Н. В. Заверико*

ISBN 978-966-580-310-2 (серія) ISBN
978-966-580-360-7 © Лісовець О. В., 2011
© ВІД «Академія»,
оригінал-макет, 2011

Зміст

I. Громадські дитячі та молодіжні організації як суб'єкт і об'єкт соціально-педагогічної діяльності	1.1. Громадська організація як форма об'єднання	7
	1.2. Дитячі та молодіжні організації в соціально-педагогічному просторі	10
	1.3. Етапи створення дитячих та молодіжних громадських організацій	13
	1.4. Структурні характеристики громадської організації	16
	2.1. Зародження юнацьких об'єднань у XVI—XIX ст.	21
	2.2. Формування громадських структур дитячо-молодіжного руху наприкінці XIX — на початку XX ст.	23
2. історія дитячих та молодіжних організацій на території України	Дитячо-молодіжні організації на західноукраїнських землях	23
	Дитячі та молодіжні організації в Наддніпрянській і Східній Україні	32
	2.3. Комсомольсько-піонерський період розвитку дитячого та молодіжного руху	33
	2.4. Становлення організованого дитячого та молодіжного руху наприкінці XX ст. — на початку XXI ст.	38

3. Основні тенденції виникнення і розвитку дитячих та молодіжних організацій в Україні на сучасному етапі	3.1. Нормативно-правова основа діяльності громадських дитячих і молодіжних організацій	41
	3.2. Класифікації дитячих та молодіжних організацій	46
	3.3. Варіативність програм і напрямів діяльності організацій	50
	3.4. Участь громадських дитячих та молодіжних організацій у реалізації державної молодіжної політики	53
	3.5. Актуальні проблеми в сучасному дитячому та молодіжному русі	55
4. Дитячі громадські організації України	4.1. Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні	60
	4.2. Піонерський рух в Україні	63
	4.3. Скаутський рух в Україні	73
	Історія світового скаутизму	73
	Мета, основні ознаки і принципи скаутизму	75
	Пласт	80
	Гайдівський рух	87
	4.4. Дитячий козацький рух в Україні	94
	4.5. Дитячі організації за інтересами	98
	4.6. Учнівські (шкільні) організації	110
5. Молодіжні громадські організації України	5.1. Виникнення і характеристика сучасного організованого молодіжного руху в Україні	117
	5.2. Студентські організації в Україні	120

6. Робота соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями	політичної спрямованості	120
	Громадсько-політичні молодіжні організації	122
	Припартійні молодіжні громадські організації	130
		131
	5.4. Громадські молодіжні організації за інтересами	134
	6.1. Модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями	137
	6.2. Соціально-педагогічна діагностика в громадських дитячих та молодіжних організаціях	156
	6.3. Здійснення профілактичної діяльності в громадських дитячих та молодіжних організаціях	161
	6.4. Надання соціально-педагогічної допомоги членам організації	
	6.5. Сприяння соціально-педагогічній діяльності громадської організації	163
	6.6. Допомога керівництву організації у розробленні і реалізації програм і проектів	165
		170
	6.7. Взаємодія дитячих та молодіжних громадських організацій з іншими соціальними інститутами, адміністративними органами	173
	6.8. Сприяння формуванню колективу організації	173
7. Інноваційні технології в діяльності громадських організацій Становлення сучасного студентського руху Сучасні студентські організації	7.1. Паблік рілейшнз у діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій	179
	7.2. Організування та проведення РР-заходів	
	5.3. М	183
	оло діж ні орг аніз ації	

8. Робота соціального педагога з неформальними молодіжними групами та об'єднаннями	ті роботи соціального педагога з неформальними групами та об'єднаннями	
	Додатки	190
	Термінологічний словник Література	190
7.3. Технологія фандрайзингу в діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій		192
		196
Сутність фандрайзингу у Джерела фінансування дитячих і молодіжних громадських організацій		201
		203
Створення проекту програми		205
		216
		222
		245
		251
8.1. Психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму		
8.2. Витоки сучасного неформального руху в Україні		
8.3. Класифікації неформальних груп і об'єднань		
8.4. Характеристика основних неформальних груп		
8.5. Особливості		

Громадські дитячі та молодіжні організації як суб'єкт і об'єкт соціально-педагогічної діяльності

Нині в усіх регіонах нашої держави функціонують різноманітні громадські дитячі та молодіжні організації, які з кожним роком збільшують вплив на виховання та соціальне становлення дітей, підлітків, молоді. Це дає підстави розглядати їх як суб'єкта соціально-педагогічної діяльності. Будучи окремим соціально-виховним інститутом і потенційно потужним соціалізуючим фактором, громадські дитячі та молодіжні організації є об'єктом соціально-педагогічної науки та практичної діяльності. Зростання їхнього впливу на процес формування підростаючої особистості зумовлює дослідницький інтерес до сутності, ознак та структурних характеристик цього соціального інституту.

1.1. Громадська організація як форма об'єднання

У демократичних державах конституція проголошує свободу спілок та асоціацій громадян, тобто їх право створювати об'єднання, приєднуватись до них або виходити з них. Поняття «об'єднання» охоплює багато форм громадської активності і визначається як добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами їхніх прав і свобод. Громадські об'єднання як система вільних соціальних форм життєдіяльності людей є ознакою будь-якого громадянського суспільства.

Громадське об'єднання – об'єднання, створене за ініціативою і на основі вільного волевиявлення громадян, яке не є безпосереднім

структурним підрозділом державного закладу, але може функціонувати за його підтримки, у т. ч. матеріально-фінансової, і не має на меті отримання прибутку та розподіл його між членами об'єднання.

Основними формами громадських об'єднань є:

— громадська організація (характеризується спільною діяльністю громадян із метою досягнення соціально значущих цілей з обов'язковим оформленням членства, виборами керівного органу);

— громадський рух (масовий рух із громадсько корисними цілями, у якому немає членства, але є учасники і керівний орган);

— громадський фонд (створюється для формування майна на основі добровільних внесків та інших законних надходжень і використання цього майна в громадсько корисних цілях; не передбачає членів та учасників; вищий орган — правління; нагляд здійснює опікунська рада);

— громадський заклад (установа) (створюється для надання конкретного виду послуг; має засновників, учасників і споживачів послуг);

— орган громадської самодіяльності (створюється для спільного розв'язання соціальних проблем усіма зацікавленими громадянами; не має вищих органів управління на виборній основі (народні дружини, товариські суди та ін.)) тощо.

Найпоширенішою формою об'єднань є організації. У загальному розумінні організація (франц. *organisation*, від середньолат. *organizo* — надаю стрункого вигляду, влаштовую) є об'єднанням людей, які спільно реалізують програму чи досягають мети та діють за встановленими правилами і процедурами. У сучасній науці, відповідно до різних підходів щодо вивчення теорії організації, поняття «організація» тлумачать як вид кооперації людей; спільність індивідів, які взаємодіють між собою; соціальне об'єднання; соціальну групу; формалізовану структуру. Його можна розглядати у нормативно-правовому, соціологічному, психологічному та соціально-педагогічному аспектах.

В українському законодавстві (нормативно-правовий аспект) вживають термін «громадська організація» на означення об'єднання громадян для задоволення і захисту своїх соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших спільних інтересів (Закон України «Про об'єднання громадян», 1992

р.).

***Громадська організація** – об'єднання, яке створюють за ініціативою і на основі вільного волевиявлення дітей і дорослих, не є безпосереднім структурним підрозділом державного органу, але може функціонувати на його базі і за його підтримки, не ставить своєю статутною метою отримання прибутку і розподілу його між членами організації.*

Згідно з українським законодавством у громадській організації мають діяти принципи добровільного членства, рівноправності, самоврядування, законності і гласності. Їх членами можуть бути особи, які досягли 14 років. Фіксоване індивідуальне членство в громадських організаціях не обов'язкове; у випадках, передбачених статутом, у їх діяльності можуть брати участь колективні члени.

У соціологічному аспекті організацію розглядають як форму об'єднання людей із метою досягнення певних цілей на засадах позаособистісних стосунків (Соціологія: короткий енциклопедичний словник, К., 1998). Водночас поширене поняття «соціальна організація» як елемент соціальної структури — штучне інституційне об'єднання, що посідає певне місце в суспільстві і призначене для виконання встановлених функцій (у цьому значенні соціальна організація є соціальним інститутом і розглядається як автономний об'єкт — система відносин, що об'єднує певну кількість індивідів для досягнення визначеної мети) (Социология: энциклопедия, Минск, 2003).

Соціальна психологія (психологічний аспект), досліджуючи міжособистісні стосунки, мотивацію, лідерство, конфлікти в структурі організаційних відносин, тлумачить термін «організація» як диференційоване і взаємно впорядковане об'єднання індивідів і груп, що діють на основі загальних цілей, інтересів і програм (Психология: Словарь, М., 1990).

Сучасна педагогічна наука (соціально-педагогічний аспект) оперує поняттям «виховна організація», розглядаючи її як різновид соціальної організації — спеціально створеної державної або недержавної організації, основним завданням якої є соціальне виховання певних вікових груп населення (А. Мудрик). Саме в контексті цього поняття розглядають найчастіше громадські дитячі та молодіжні організації.

1.2. Дитячі та молодіжні організації в соціально-педагогічному просторі

Чільне місце в структурі соціально-педагогічної діяльності посідає соціальне виховання підростаючого покоління, спрямоване на успішну адаптацію, індивідуалізацію та інтеграцію особистості в соціумі. У сучасних умовах освітньо-виховний і соціалізуючий простір формують насамперед різноманітні *соціальні інститути*, які в соціології тлумачать як організовані системи зв'язків і соціальних норм, що об'єднують значущі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства. У соціально-педагогічній науці їх трактують як стійкі типи і форми соціальної практики, яка забезпечує організацію громадського життя, стійкість зв'язків (Л. Мардахаєв). Соціальна педагогіка акцентує увагу на тих соціальних інститутах, які виконують насамперед виховні та соціокультурні функції (сім'я, школа, позашкільні заклади, об'єднання), тобто ставлять за мету засвоєння та відтворення культурних і соціальних цінностей, залучення індивідів до певної субкультури, соціалізацію індивідів шляхом засвоєння усталених соціокультурних стандартів поведінки, захисту цінностей і норм.

Одним із таких соціальних інститутів є дитячі та молодіжні громадські організації. Сформувавшись упродовж ХХ ст. як світовий соціально-виховний феномен, вони стали об'єктом дослідження багатьох наук — історії, соціології, педагогіки, психології та ін.

Як зазначає російський педагог Марина Гур'янова, дитячі і молодіжні об'єднання — різновид соціально-педагогічної діяльності дітей і молоді у відкритому мікросередовищі, тому їх потрібно розглядати як один із методів та ефективну форму соціального виховання, як самодостатній соціальний інститут, який відіграє важливу роль в особистому самовизначенні молодої людини.

У Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998) наведено нормативні визначення дитячої і молодіжної громадських організацій.

Дитяча громадська організація — об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та

соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

Підлітки та молодь об'єднуються в молодіжні організації.

Молодіжна громадська організація – об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Членство в молодіжних і дитячих громадських організаціях буває індивідуальним і колективним. Колективними членами можуть бути колективи інших молодіжних та дитячих громадських організацій.

Вступ неповнолітніх віком до 10 років до дитячих громадських організацій здійснюється за письмовою згодою батьків, усиновителів, опікунів або піклувальників.

Перебування в складі дитячих та молодіжних громадських організацій можливе й для осіб старшого віку за умови, якщо їх кількість у цих організаціях не перевищує 10% загальної кількості членів; у складі виборних органів молодіжних та дитячих громадських організацій кількість осіб старшого віку не може перевищувати третини членів виборних органів.

Соціальна педагогіка, крім дитячих та молодіжних організацій, включає до об'єкта вивчення дитячий та молодіжний рухи, розглядаючи різні форми дитячих і молодіжних об'єднань як важливий соціалізуючий фактор.

Терміни «дитячий рух» і «молодіжний рух» вживають на означення кількох явищ:

1) сукупності дій і діяльності всіх організацій та об'єднань, до складу яких належать діти та молодь, як загального соціального явища на певній території (дитячий та молодіжний рухи України, регіону, області, району, міста);

2) соціальної активності дітей і молоді певної спрямованості, змісту діяльності (піонерський рух, скаутський рух, екологічний рух тощо). Рівень скоординованості значною мірою визначається створенням і статутним оформленням певних структур типу асоціацій, федерацій, союзів та наявністю відповідних координаційних (управлінських) органів — рад, комітетів, бюро;

3) форми об'єднання з обмеженим ступенем формалізації: нефіксованість складу учасників і відсутність регламентації зв'язків між ними, наявність лише ядра постійних учасників та ініціативного (координувального) органу, який переважно складається з дорослих і визначає зміст і форми діяльності учасників руху, представляє їхці

інтереси у відносинах із державними органами, установами та іншими громадськими організаціями.

Чітко розмежувати поняття «дитяча організація», «молодіжна організація», «дитячий рух», «молодіжний рух» важко, оскільки часто вони мають у своєму складі представників й інших вікових категорій, характеризуються специфічною віковою структурою (наприклад, організації скаутського типу, які, по суті, є дитячо-молодіжними).

Український дослідник Василь Головенько пропонує вважати дитячий рух складовою молодіжного руху, не заперечуючи його право на певну самостійність. Сучасний український соціолог Микола Головатий трактує дитячі громадські об'єднання як «молодіжні організації, які працюють над вирішенням дитячих проблем». Вітчизняний фахівець у галузі соціальної педагогіки Юрій Поліщук дотримується думки, що вживання терміна «громадська дитяча організація (об'єднання)» науково не обґрунтоване, а такі об'єднання, виходячи із вікового складу та аналізу конкретної діяльності, слід вважати різновіковими громадськими молодіжними об'єднаннями соціально-педагогічного спрямування.

Різноманіття дефініцій свідчить як про багатоаспектність підходів до визначення явищ у дитячому та молодіжному середовищах, так і про недостатнє розроблення проблеми загалом і науково-понятійного апарату зокрема. Нині закріплено поняття «дитяча громадська організація» та «молодіжна громадська організація», трактовані в нормативно-правовому плані як легалізовані об'єднання громадян певного віку, що створені та діють на основі спільних інтересів; соціологічному — як самостійний соціально-виховний інститут з організованою системою соціальних зв'язків, норм, цінностей та ідеалів; соціально-педагогічному — як спеціально організована соціально-педагогічна система, в умовах якої відбувається соціальне виховання та соціалізація підростаючого покоління.

1.3. Етапи створення дитячих та молодіжних громадських організацій

Засновниками дитячих та молодіжних громадських організацій, згідно із Законом України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998), можуть бути громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 15-річного віку.

Для створення громадського об'єднання будь-якої форми необхідні:

- ініціатива особи або групи осіб, пов'язаних спільною проблемою;
- чітке уявлення про шляхи подолання проблеми, коло людей, зацікавлених у її розв'язанні (аналіз ситуації);
- ознайомлення із законодавчими актами, які регулюють порядок створення і діяльності громадських організацій в Україні;
- визначення мети, завдань, програм, бюджету, джерел фінансування, іміджу і пріоритетів на найближчий час (вибір найраціональнішого способу подальших дій — стратегії);

— визначення юридичного статусу організації: *міжнародна* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію України і хоча б однієї іншої держави); *всукраїнська* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію всієї України і яке має місцеві осередки у більшості областей); *місцева* (об'єднання, діяльність якого поширюється на територію відповідної адміністративно-територіальної одиниці або регіону; територія діяльності самостійно визначається об'єднанням громадян).

Створення громадської дитячої чи молодіжної організації здійснюють у кілька етапів.

1. Проведення установчих зборів. Фактом, який свідчить про заснування нової громадської організації, є проведення установчих зборів із не менш ніж трьома її учасниками. На установчих зборах приймають рішення про створення об'єднання, затверджують статутний документ, обирають керівний і ревізійний органи.

Типова процедура проведення установчих зборів

передбачає: вибори голови, секретаря, затвердження порядку денного, до якого вносять питання про заснування організації, затвердження статуту, обрання керівних органів. За результатами установчих зборів складають протокол, який підписують головуючий і секретар. З моменту підписання протоколу громадську організацію вважають заснованою, проте приступити до виконання статутних завдань вона зможе лише після повної легалізації.

2. Легалізація громадської організації. Вона може здійснюватись шляхом повідомлення про заснування організації або її реєстрації як юридичної особи в органах державної реєстрації.

Повідомлення про заснування є спрощеним способом легалізації громадської організації. Відповідно до ст. 17 Закону України «Про об'єднання громадян», громадські організації, їх спілки можуть легалізувати своє заснування шляхом письмового повідомлення Міністерства юстиції України, місцевих органів державної виконавчої влади, виконавчих комітетів сільських, селищних, міських рад. Громадську організацію, легалізовану шляхом повідомлення про її заснування, вписують до книги обліку громадських організацій, яку веде легалізуючий орган. За такого способу легалізації організація не набуває статусу юридичної особи, однак її діяльність є законною.

Статусу юридичної особи громадська організація набуває з моменту отримання свідоцтва про державну реєстрацію.

Громадській організації може бути відмовлено в реєстрації, якщо її назва, статутний або інші документи суперечать вимогам законодавства України. Зокрема, заборонено реєстрацію об'єднань, метою яких є зміна шляхом насильства конституційного ладу і в будь-якій протизаконній формі територіальної цілісності держави; діяльність на користь іноземних держав; пропаганда війни, насильства, жорстокості, фашизму та неофашизму; розпалювання національної та релігійної ворожнечі; створення незаконних воєнізованих формувань; обмеження прав людини. Не допускається також реєстрація громадської організації з назвою, ідентичною назві іншої легалізованої організації.

3. Взяття на облік у державних установах. Після отримання з реєструючого органу свідоцтва про реєстрацію, оригіналу статуту та прошнурованого і опечатаного протоколу установчих зборів необхідно протягом місяця

стати на облік в управлінні статистики, пенсійному фонді, Фонді загальнообов'язкового державного соціального страхування України на випадок безробіття, Фонді соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань України, фонді соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, податковій інспекції.

4. Виготовлення печатки. Дозвіл на виготовлення печатки та штампів організації надає дозвільна система районного (міського) управління міліції. Отримавши дозвіл, організація замовляє виготовлення печатки.

5. Відкриття банківського рахунку. Для відкриття рахунку банк оформлює картку з нотаріально засвідченими зразками підписів керівника громадської організації та бухгалтера, яким надається право підписувати фінансові документи. Відтак укладається договір про обслуговування банком громадської організації.

Після проходження цих етапів організація вважається повністю зареєстрованою і може приступати до активної громадської діяльності.

1.4. Структурні характеристики громадської організації

Ознаками громадської організації як соціального інституту є: наявність мети діяльності, конкретних функцій, що забезпечують її досягнення; структурованість; система цінностей, норм, ідеалів; набір соціальних позицій та ролей. Аналіз цих ознак у контексті громадських дитячих та молодіжних організацій свідчить, що, як і будь-який соціальний інститут, вони створюються особою або групою осіб, пов'язаних спільною проблемою, і діють на основі програмного документа (статуту, положення, кодексу тощо), у якому зафіксовано:

- назву, статус, юридичну адресу об'єднання громадян;
- мету та завдання об'єднання громадян;
- умови та порядок прийому в члени об'єднання громадян, вибуття з нього;
- права та обов'язки членів (учасників) об'єднання;
- порядок утворення і діяльності статутних органів об'єднання, місцевих осередків та їх повноваження;
- джерела надходження і порядок використання коштів та іншого майна об'єднання, порядок звітності, контролю, здійснення господарської та іншої комерційної діяльності,

необхідної для виконання статутних завдань;

— порядок внесення змін і доповнень до статутного документа об'єднання;

— порядок припинення діяльності об'єднання і вирішення майнових питань, пов'язаних з його ліквідацією.

Наявність цілі (мети) чітко визначає характер і спрямованість діяльності громадської дитячої чи молодіжної організації, основні завдання та напрями її роботи. На думку російських дослідників Г. Іващенко та М. Купельдиной, основним принципом формулювання мети сучасної організації є «організація для дитини, а не дитина для організації», тому головні ідеї, трансформовані в цілях діяльності сучасних молодіжних і громадських об'єднань, орієнтовані на особистісний підхід, визнання особистості з її унікальністю і своєрідністю вищою соціальною цінністю, на природний саморозвиток людини, здатної освоювати і перетворювати навколишній світ. За спрямованістю цілі сучасних організацій умовно поділяють на такі групи:

1) цілі, спрямовані на розвиток особистості (виховання всебічно розвиненої особистості, сприяння саморозвитку, соціальному становленню особистості, формування активної життєвої позиції тощо);

2) цілі, орієнтовані на певний напрям виховання (виховання патріотизму, національної свідомості, екологічне виховання, сприяння захисту прав та інтересів дитини тощо);

3) цілі, спрямовані на розвиток пізнавальної сфери індивіда (розвиток індивідуальних здібностей, стимулювання навчального пізнання, формування комплексних пізнавальних навичок).

Отже, метою діяльності сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій є стимулювання і розвиток потенціалу особистості, включення її в систему соціальних комунікацій через суспільно корисну практику і дозвілля.

З огляду на мету діяльності організації формують завдання діяльності з урахуванням рівня розвитку колективу, його можливостей і здібностей, індивідуальних і вікових особливостей членів організації, регіональних особливостей. Завдання визначають подальший розвиток організації і реалізуються в змісті діяльності. Типовими завданнями діяльності сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій є:

— залучення дітей і молоді до суспільно корисних справ,

формування відповідального ставлення до праці, забезпечення потреби кожного учасника організації в самореалізації;

— формування гуманної особистості, свідомого і активного громадянина — патріота України;

— збереження довкілля, історико-культурної спадщини українського народу;

— надання допомоги освітнім та позашкільним закладам у розв'язанні їх завдань;

— забезпечення гармонійного фізичного, соціального та духовного розвитку підростаючого покоління;

— організування змістовного дозвілля, формування навичок здорового способу життя, запобігання правопорушенням неповнолітніми;

— захист прав і свобод дітей та молоді, сприяння виконанню ними своїх обов'язків.

Важлива ознака громадських дитячих та молодіжних організацій — структурованість за інтересами, віковим чи територіальним критеріями. Чітко виражена структура визначає статус кожного члена організації, дає змогу зорієнтувати дитину, підлітка, молоду людину в перспективах особистісного зростання. Крім того, поділ на первинні колективи (скаутський патруль, екологічна варта тощо) сприяє ефективному використанню в організації «методу малих груп», унаслідок чого не нівелюється індивідуальність членів організації і кожен може виявити всі свої здібності.

Структура будь-якого соціального інституту зумовлює насамперед соціальний статус суб'єктів відповідної сфери діяльності і сукупність їх функцій, від ефективності виконання яких залежать дієвість соціального інституту, стабільність певних суспільних відносин. З огляду на це важливе значення в організуванні діяльності громадських дитячих та молодіжних об'єднань має теорія соціальних ролей. Особистість дитини, підлітка, молодої людини в громадській організації розкривається передусім у соціальному аспекті. Її інтуїтивні уявлення про себе стають усвідомленими завдяки системі соціальних характеристик особистості — соціальних статусів, які свідчать про її місце в групі, організації і системі соціальних ролей — стійких соціальних функцій, виконуваних дитиною в організації. Статус характеризується правами та обов'язками члена організації (член ради, керівник експедиції, кореспондент

прес- центру та ін.). Керівна структура громадської організації зазвичай складається з:

- вищого керівного органу — загальних зборів або конференції;

- постійного виконавчого органу — ради, президії;

- керівника організації — голови ради, президента;

- контрольно-ревізійного органу — контрольно-ревізійної комісії.

Статус і роль члена організації стимулюють його творче ставлення до справи, оволодіння новими знаннями, прагнення самовдосконалюватись, формування позитивних комунікативних якостей тощо. Адже теорія соціальних ролей передбачає активність самої людини — виконавця ролі — щодо своєї діяльності і впливу на неї, орієнтує на поєднання в рольовій діяльності творчого підходу з відповідальністю.

Характерною ознакою громадських дитячих та молодіжних організацій як соціального інституту є фіксоване членство, чітко сформульовані права і обов'язки членів, їх свідоме дисциплінування. Більшість дитячих та частина молодіжних організацій мають загальноприйняті правила і норми, виражені в законах організації.

Система цінностей організації виявляється в дотриманні традицій, звичаїв, ритуалів (посвята, збори, таборування, участь у змаганнях, свята, реалізація цільових програм тощо), сформованих у різних сферах життєдіяльності організації, стилі педагогічного керівництва та ін. Життєздатність традицій залежить від їх дотримання і розвитку новими поколіннями членів організації, а нехтування ними порушує наступність у житті колективу. Однак беззастережне наслідування традицій породжує консерватизм і застій у житті організації, які гальмують її розвиток (А. Мудрик).

Упорядкована система дій, утілена в різних видах символічної поведінки, формує в учасників відчуття причетності до організації, її традицій, згуртовує колектив. Цьому сприяють також символіка та атрибутика дитячих і молодіжних організацій як сукупність знаків, прикмет, образів, предметів, які вказують на належність до організації, тісно пов'язані за своїм смисловим навантаженням із метою, завданнями, основними цінностями і принципами життєдіяльності організації. Найпоширенішими символами сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій є герб, емблема, прапор,

девiз, гiмн; атрибутами — сурма, барабан, форма, знаки розрiзнення, вiдзнаки тощо.

Сучаснi громадськi дитячi та молодiжнi органiзацiї як активнi суб'єкти соцiально-педагогiчної дiяльностi мають соцiально спрямованi мету й завдання, сприяють соцiальному захисту, адаптацiї та становленню учасникiв, реалiзують соцiально-педагогiчнi програми, а тому мають бути об'єктом як професiйної дiяльностi, так i наукових дослiджень у соцiально-педагогiчнiй сферi.

Запитання. Завдання

1. Розкрийте сутнiсть поняття «громадське об'єднання».
2. Охарактеризуйте форми громадських об'єднань.
3. Пояснiть звiввiдношення понять «громадське об'єднання» та «громадська органiзацiя».
4. Чим вiдрiзняється дитяча громадська органiзацiя вiд молодiжної?
5. Укажiть основнi етапи створення дитячої та молодiжної громадських органiзацiй.
6. Охарактеризуйте змiст програмного документа (статуту) громадської органiзацiї.
7. Розкрийте цiлi i завдання громадських дитячих i молодiжних органiзацiй.
8. Укажiть основнi ознаки громадських дитячих i молодiжних органiзацiй.

2.

Iсторiя дитячих та молодiжних органiзацiй на територiї України

Самобутність, впливовість, різноманітність попередників сучасних дитячих та молодіжних організацій зумовлюють значний дослідницький інтерес до їх діяльності, яка триває кілька століть. Вивчення історії дитячого та молодіжного руху на українських землях перебуває на початковому етапі. Дослідники виокремлюють чотири основні періоди його становлення: зародження осередків дитячого та молодіжного рухів (XVI — кінець XIX ст.); становлення і масовий розвиток про мадських структур українського молодіжного руху (кінець XIX — середина 20-х років XX ст. в Радянській Україні; кінець 30-х років XX ст. в Західній Україні); комсомольсько-піонерський період (середина 20-х — середина 80-х років XX ст.); відродження і розвиток дитячого і молодіжного рухів на якісно новій основі (середина 80-х років XX ст. — початок XXI ст.).

2.1. Зародження юнацьких об'єднань у XVI—XIX ст.

Організоване життя української молоді почалося, на думку науковців, ще в XV—XVI ст. і пов'язане з діяльністю братств — громадських об'єднань, створених для захисту прав певних груп населення, з релігійною, благодійною чи культурно-просвітницькою метою. Хоча членами братств були люди зрілого віку (за звичаєм, одружені), багато документів містять згадки про молодь. Часто при братствах функціонували окремі «молодечі», або «младенческие», братства для молодих людей.

У XVI ст. в Острозькій академії було створене «Юнацьке братство», а з початку XVII ст. такі організації існували в різних братських школах (Замостя, Вільно, Тернопіль, Київ), реєстрували їх не державні структури, а церковне керівництво. Так, «Юнацьке Братство» в Замості благословив у 1606 р. єпископ Гедеон Балабан, а «Братство Благочестивих і Благородних Младенцов у мисті Тернополі обитающих», створене у 1668 р. при церковній школі, — єпископ Йосип Шумлянський.

Наприкінці XVII — у XVIII ст. роль братств у суспільно-політичному житті значно знизилася, стали зникати і братські об'єднання для дітей та молоді. Натомість з'являлися гуртки на базі навчальних закладів у великих повітових містах. Зокрема, за статутом Києво-Могилянської академії в ній було дві «конгрегації» або «молоді братства»:

старша під покровом Богородиці, менша — Святого Володимира.

Однак масовий громадський рух на території сучасної України почав активно розвиватися лише в XIX ст. Із 40-х років XIX ст. до 1917 р. було створено понад 2,5 тисячі громадських об'єднань, серед них і молодіжні. Так, у 1816 р. в Перемишлі нелегально діяв гурток української молоді, що поставив за мету боротися за впровадження в народних школах рідної мови. Трохи пізніше виникли таємні товариства в духовних училищах Києва, у Вінницькій гімназії.

Із 60-х років XIX ст. молодіжні організації почали формуватись в студентському середовищі. На початку 1861 р. у Галичині виникло перше студентське товариство «Січ» (1861—1863), яке діяло без статуту і швидко розпалося. Під впливом діяльності товариства «Просвіта» (з 1868) студентське життя значно активізувалося. У листопаді 1870 року група студентів Львівського університету створила товариство «Академічна бесіда» зі статутом, програмою дій, у 1871 р. при товаристві відкрили літературно-науковий «Академічний кружок» і кредитний гурток «Дружній лихвар» (був дуже популярний, оскільки мав касу взаємодопомоги і надавав певні грошові суми в кредит своїм членам). У 1882 р. товариство змінило назву на «Академічне Братство», а з 1896 р. — на «Академічна Громада» (104 члени; гуртки: науковий, драматичний, правничий, шаховий).

Під вплив таємних самоосвітніх організацій української молоді, що спочатку називалися громадами, а згодом гуртками, потрапили майже всі середні та вищі школи, у яких навчалося хоча б кілька десятків учнів чи студентів-українців. Вони мали управи, очолювані студентами чи старшими учнями — семаками. На початку 90-х років представники гуртків щороку проводили крайові конференції. У 1897 р. почала роботу Всеукраїнська загальна організація (ВЗО) — федерація 200 громадських студентських груп на чолі з консультативним комітетом (за даними таємної поліції, організація налічувала 450 активних учасників).

Перший період в історії дитячих і молодіжних організацій тривав до кінця XIX ст. їхня діяльність була здебільшого спрямована на розв'язання загальнонаціональних питань, зокрема проблем соціальної справедливості, національного самовизначення.

2.2. Формування громадських структур дитячо-молодіжного руху наприкінці XIX — на початку XX ст.

Другий період у розвитку дитячих та молодіжних об'єднань характеризується їх кількісним зростанням, а також якісними змінами у формах діяльності: на порядок денний ці об'єднання дедалі частіше виносили суто молодіжні проблеми.

Дитячо-молодіжні організації на західноукраїнських землях

Перше українське молодіжне товариство створене в Галичині в 1894 р. Його засновники перейняли досвід чеського товариства «Сокіл», яке діяло ще з 1862 р. Саме його виступи спільно з польськими «соколами» у Львові в липні 1892 року спонукали українську громадськість до створення аналогічного об'єднання.

Пожежно-руханкове товариство «Сокіл» (1894— 1939). 11 лютого 1894 року у Львові в приміщенні «Руської Бесіди» відбулись Установчі збори, на яких було проголошено створення загальномолодіжного українського Пожежно-руханкового товариства «Сокіл». Очолив його український архітектор, громадський діяч Василь Нагірний (1848—1921).

Основна мета діяльності — залучення молоді до загальнофізичних вправ, різних ігрових видів спорту, гімнастики, дотримання здорового способу життя та занять із пожежної справи.

Велику увагу приділяли культурно-освітнім заходам — кампаніям із ліквідації неграмотності, антиалкогольній; антинікотиновій пропаганді; організації гуртків художньої самодіяльності; читанню лекцій з історії України та краю; проведенню тематичних вечорів, концертів, театральних (вистав, вечорниць, повітових та крайових сокільських свят із демонстрацією гімнастичних вправ, народних танців, хорового співу, спортивних змагань тощо. У селах сокільські осередки мали «пожежний» характер, а в місті — «гімнастичний». Вікових, соціальних, національних та

релігійних обмежень у «Соколі» не встановлювали. Морально-етичною основою для членів товариства були «10 сокільських принципів»:

1. Сокіл(ка) — це символ свободи.
2. Сокіл(ка) завжди прагне виховати здорове тілом і духом молоде покоління української нації.
3. Сокіл(ка) — це свідомий дисциплінований громадянин української нації.
4. Сокіл(ка) завжди слухає накази своєї виборної старшини.
5. Сокіл(ка) завжди вчиться єдності і дисципліні.
6. Сокіл(ка) завжди пам'ятає, що світ здобувають справами, а не словами; не плачем — а мечем; байдужі гинуть — нероба стає рабом; не чекати — а діяти.
7. Сокіл(ка) любить Україну.
8. Сокіл(ка) завжди дбає про народну честь, твердий характер, здоров'я; мало говорить, а більше робить.
9. Сокіл(ка) усвідомлює, що тільки працею і згуртованістю народ здобуде свободу.
10. Сокіл(ка) знає тільки один організаційний клич українця — «Всі вперед! Всі разом!».

Символіка. «Сокіл» мав прапор малинового кольору, на одному боці якого зображений золотий лев, що спирається на скелю (герб Галицької землі), на іншому — емблема товариства: птиця-сокіл з тягарцями (гантелями) в кігтях як символ швидкості, витривалості, сили. Гімн — «Соколи! Соколи!».

Структура. Сокільські гнізда об'єднувались у Повітовий союз гнізд, а ті — Краєвий союз сокільських товариств під керівництвом Старшинської Ради, очолюваної Головою Ради, яку обирали на три роки.

Якщо станом на 1900 р. діяв лише один осередок у Львові (37 осіб), то вже у 1906 р. — 324 осередки (8921 особа), а у червні 1914 року налічувалось 974 осередки (32 700 осіб). У зв'язку зі збільшенням кількості осередків у провінції «Сокіл» у 1905 р. змінив статут і обрав нову назву — «Сокіл-Батько». Завдяки «Соколу» в Галичині було закладено основи спортивного руху, створено спортивні секції, які об'єдналися в Український спортивний союз, Карпатський лещатарський клуб. З 1901 р. в народних школах запроваджено уроки фізичного виховання; зроблено помітний крок до розвитку культурно-мистецького руху (особливо на селі).

Після Першої світової війни і встановлення польської влади на західноукраїнських землях «Сокіл» продовжував розвиватись. У жовтні 1932 року польський Сейм ухвалив «Закон про товариства», визначивши віковий ценз дійсним членам товариства з 18 років. Молодші могли бути лише «прихильниками» за письмової згоди батьків чи опікунів. З дітьми до 14 років («сокільським доростом») члени товариства проводили заняття за спеціальною програмою. Також закон забороняв товариствам одночасно займатися спортивною і пожежною справами. Тому з 1932 р. змінилися спрямованість і назва товариства: Руханково-гімнастичне товариство «Сокіл». У 1936 р. старшина «Сокола-Батька» намагалася навіть здобути право участі команди Галичини в XI літніх Олімпійських іграх у Берліні. Однак потрібна була згода польського Національного олімпійського комітету, якої не отримали. З приходом у 1939 р. радянської влади діяльність товариства була заборонена.

Пожежно-руханкове товариство «Січ» (1900—1925). Його заснував 5 травня 1900 року в с. Завалля Снятинського повіту Станіславського воєводства коломийський адвокат, діяч Української радикальної партії Кирило Трильовський (1864—1941).

«Січ» мала подібні до «Сокола» мету, завдання і форми роботи. Щонеділі січовики збирались на гутірки (збори): «годину має бути читане, потім громадський сьпів, потім ідуть всі на січовий майдан на вправи гімнастичні або пожежничі, потім вернуть знову до коша щоби напиться чаю чи українського квасу та й дружньо побалакати, засьпівати» («Отаман», календар для народу на рік 1905). Члени організації носили національні однострої з елементами одягу Західної і Східної України, а чоловіки мали гуцульські топірці (як опришки).

Якщо «Сокіл» наслідував чеських «Соколів», то «Січ» — давніх завзятих запорожців; якщо «Сокіл» був під впливом Національно-демократичної партії, то «Січ» — Української радикальної партії (ідея націоналізму в Україні); якщо «Сокіл» працював із греко-католицькою церквою, то «Січ» мала світський характер і доступ духовних осіб був заборонений.

Символіка. Прапор «Січі» був малинового кольору, а з 1910 р. — синьо-жовтий. З одного боку прапора — восьмикутна зірка, всередині якої дві руки в потиску тримають серп, над зіркою — девіз «В єдності сила!»; з іншого

боку кожна повітова «Січ» малювала свого патрона (гетьмана чи історичного діяча). Гімн — «Ще не вмерла Україна». Кожна посада мала свою символіку: кошовий січового осередку — синьо-жовту стрічку та срібний пірнач; повітовий отаман — срібну булаву і білий бунчук, генеральний отаман (К. Трильовський) — золоту булаву і червоний бунчук тощо.

Структура. В організаційній побудові основною ланкою був січовий осередок — кіш, який поділявся на чотири чети. 20 кошів складали повітову січ і мали свою січову раду, яку очолював повітовий отаман. Автономні повітові січі входили до січового союзу, на чолі якого стояла Головна січова команда. Саме вона і повітові отамани обирали генерального отамана.

З 1913 р. розгорнулося формування стрілецьких секцій, які здійснювали військовий вишкіл юнаків і дівчат. У червні 1914 року в Галичині діяло 916 осередків з понад 30 тисячами членів і 112 осередків — на Буковині.

Після Першої світової війни польська влада активно протидіяла процесу відродження «Січі». На початку 1925 р. функціонувало лише 20 осередків. У цих умовах було вирішено змінити назву і статут організації. На розгляд до львівського староства подали три статuti — з назвами «Січ», «Братство», «Луг».

Пожежно-спортивне товариство «Луг» (1925— 1939). 25 березня 1925 року Львівське староство зареєструвало статут Руханкового товариства і огневої сторожі «Луг», перший осередок якого створив у с. Підберезцях Львівського повіту отаман львівської повітової «Січі» Роман Дашкевич (1892—1975). «Луг» продовжив традиції «Січі», але, врахувавши гіркий досвід, намагався бути позапартійним, а одягом учасників товариства була не козацька, а військова уніформа періоду визвольних змагань 1917—1920 рр. Вони також носили топірці, що спричиняло конфлікти з владою (чимало осередків через це заборонили). На початку 1933 року затвердили новий статут і назву — Українське руханково-спортивне товариство «Луг» (Р. Дашкевич пояснив, що обладнання для гасіння пожеж було дорогим, а коли «луги» невчасно прибували на пожежу, то таке товариство ліквідовувалося). На вересень 1939 року діяло 934 осередки з понад 30 тис. членів. З приходом радянської влади товариство було розпущене.

Молодіжне товариство «Пласт» (1912—1930). В основу діяльності «Пласту» покладена ідея скаутизму, що на

початку ХХ ст. набула поширення в Англії, Франції, США та інших країнах. Перша українська скаутська організація виникла у Галичині. Восени

1911 року Петро Франко (син І. Франка) та Іван Чмола організували у Львові перші гуртки майбутнього «Пласту», а днем його заснування вважають 12 квітня

1912 року, коли за ініціативи вчителя гімназії Олександра Тисовського (1886—1968), основоположника й організатора «Пласту», було приведено до присяги 40 активних членів гуртків. Назву «Пласт» запропонував професор Боберський як назву кубанських козаків-розвідників.

Діяльність організації ґрунтувалась на «Пластовому законі», який визначав правила поведінки пластуна, ставив вимоги до моральних якостей і був обов'язковим для виконання. В 14 пунктах закону вказувалось, що пластун повинний бути совісним, словним, точним, ощадним, справедливим, братерським, позиточним, врівноваженим, пильним, чемним, дбати про своє фізичне здоров'я, зовнішній вигляд і культуру мови тощо.

Серед основних напрямів роботи — збирання історико-красознавчого матеріалу, фізично-виховна і туристична робота, здобуття знань та вмінь з надання першої медичної допомоги, гігієни тіла тощо. Навчально-виховний процес у «Пласті» ґрунтувався на вікових особливостях та індивідуальних здібностях його членів, яких поділяли на вікові категорії: 8—12 років — пластовий доріст (вовченята); 12—18 років — пластуни; юнаки і дівчата, старші 18 років (керівники) — старші пластуни; пластовий сеньйорат (почесні члени, які допомагали матеріально).

Символіка. Гербом, або емблемою «Пласту» є український тризуб і біла трилиста лілея, символ скаутського руху, сплетені в одну гармонійну цілісність.

Гімном «Пласту» є пісня «Цвіт України», перший куплет якої склав О. Тисовський, а інші два запозичені з поезії І. Франка «В дорогу».

Девізом пластунів був клич «СКОБ» (С — сильно, К — красиво, О — обережно, Б — бистро), який означає ще й назву різновиду гірських орлів.

У «Пласті» існували свої атрибути і відзнаки. Пластун-учасник носив на лівому рукаві френча синій кружок з вишитою жовтою літерою «У». Пластун-розвідник носив синю стрічку із жовтими буквами «Скоб». Пластун-скоб над цією синьою стрічкою і написом мав вишиту пластову лілею.

Гетьманський пластун-скоб носив таку ж відзнаку, як і пластун-скоб, тільки обведену жовтим паском у вигляді щита.

Пластунська старшина мала відзнаки у вигляді срібних та золотих пасочків, які розміщувались над контр-фалдою лівої кишені сорочки чи френча відповідно до посади. Рядові пластуни носили різнокольорові стяжки, які відповідали їхнім псевдам. Так, «Вовк» чіпляв до лівого погона жовту і чорну стяжки, «Голуб» — білу й сіру тощо.

Пластунський однострій складався з сорочки, френча, коротких та довгих штанів кольору «хакі», ширококрилого суконного капелюха, камашів-гетрів, черевиків, плащ-намету, светра і деяких необхідних речей: складаного ножа, компаса, палиці, шнур тощо.

Структура. «Пласт» мав таку будову: пластовий гурток (5—10 осіб) —> чета (не більше 30 осіб) —> сотня (100—150 осіб) —> полк (300—400 осіб) —> кіш (повіт) —> округ (Пограничний (Перемишль), Центр (Львів), Верховинський (Стрий), Дністровський (Станіслав), Гуцульський (Коломия), Подільський (Бережани)).

Керівний орган — Верховна Пластова Рада, яка входила як секція до крайового Товариства охорони дітей і опіки над молоддю, що давало право на організування пластових гуртків при школах.

До «Пласту» приймали без обмежень. Претендент за письмової згоди батьків і двох рекомендацій пластунів складав вступний іспит, давав клятву і письмове «Слово честі».

На початку 1928 р. у Галичині діяло 138 полків (30 тис. осіб). Відчутний був вплив ОУН на діяльність «Пласту», що призводило до конфліктів із владою. У 1930 р. під час збройного нападу на поштову карету загинув член ОУН старший пластун Гриць Пісецький. Ця подія спричинила тотальні обшуки та арешти членів «Пласту», а 30 вересня 1930 року Львівське староство ухвалило заборонити діяльність товариства.

Товариство «Орли» — Католицька Акція Української Молоді (КАУМ) (1933 — 1939). У травні 1933 року в Галичині відбулася акція з нагоди 1900-річчя подій, пов'язаних зі стратою Христа, — «Українська молодь — Христові», започаткувавши створення в містах і селах гуртків «Католицька Акція Української Молоді» (КАУМ). Як релігійна виховна організація («Католицький Пласт») КАУМ

ставила за мету виховати в української молоді відповідальність, високу моральність, почуття національної гордості. Гасло організації — «Усе для Христа й України!». При парафіях організовували гуртки, на заняттях яких вивчали історію релігії, вчення Христа, національну історію, літературу, мову. По селах створювали читальні «Скала», кожен член зобов'язаний був навчити читати і писати 2-3 односельчан. КАУМ видавала часописи «Українське Юнацтво», «Готовсь».

20 березня 1937 року організація зареєстрована у Львівському воєводському управлінні як Товариство «Орли — КАУМ», а 24 квітня на Установчих зборах було обрано Головну раду на чолі з Андрієм Мельником (1890—1964) (згодом став керівником ОУН).

Структура. Первинні осередки, або «кружки» (не менше 11 осіб), підпорядковувались Головній раді.

Учасників товариства поділяли на вікові групи:

— орленята (до 14 років), які належали до «Гурту Орленят» при кружку;

— орлики (14—18 років), що вступали з письмової згоди батьків, не мали права голосу;

— орли (18—21 року), дійсні члени;

— старші орли, інструктори, керівники;

— орляки (старі орли), почесні члени товариства.

Кожен кружок мав свого патрона (святого чи історичного діяча), загальним покровителем був святий архангел Михаїл. Підтримував КАУМ і митрополит Андрей Шептицький. З 14 серпня 1938 року до 14 серпня 1939 року тривала масштабна виховна акція товариства — «Свято Християнської України», приурочена 950-річчю хрещення Русі.

На початку 1939 р. КАУМ налічувала 4979 членів, а із 189 гуртків 25 були жіночими. Була ліквідована з приходом радянської влади.

Союз Української поступової молоді імені М. Драгоманова «Каменярі» (1930—1939). Товариство було створене у грудні 1930 року радикалами-соціалістами на зміну колишній радикальній «Січі». Його мета — сприяння культурно-освітньому, громадсько-суспільному і фізичному розвитку та вихованню української молоді. Членом товариства могла бути кожна особа української народності «без різниці пола і релігії», яка досягла 18-річного віку. Активно залучалися бідняцькі верстви населення. Фактично

це було політичне молодіжне товариство соціалістів-радикалів. Місцеві союзи «Каменярів» створювали самоосвітні (за сприяння народного університету «Самоосвіта» у Львові), спортивні, театральні гуртки, хори. Організація мала друковані видання «Каменярі» і «Молоді Каменярі», «Робітничі Вісті», видала кілька інструктивних книжок для праці на місцях.

Місцеві союзи (по 10 осіб) «Каменярів» об'єднувались у повітовий союз (більше 15 осіб), що підпорядковувався Верховній Раді.

Наприкінці 1936 р. у Галичині діяв 291 осередок організації (13 000 членів).

Зі встановленням на західноукраїнських землях радянської влади «Каменярі» припинили свою діяльність.

Карпатський лепшатарський клуб (1924—1939). Перші лепшатарські (лижні) секції виникли в 1909 р. у товаристві «Сокіл». Їх поширення дещо загальмувала Перша світова війна. 11 жовтня 1924 року в домівці «Сокола-Батька» відбулись загальні збори прихильників зимових видів спорту (30 делегатів), які й проголосили створення Карпатського лепшатарського клубу (КЛК) на чолі з Левом Шепаровичем (1887—1941). Спочатку культивували всі види спорту, а згодом — лише лижні (біг, стрибки, спуск). У 1927 р. було організовано перші масові змагання, а на Запорізьких ігрищах 1935 р. члени КЛК здобули призові місця в усіх видах змагань. Клуб мав філії у Ворохті, Станіславі, Коломиї, Космачі, Нижньому Березові, Славську. За власні кошти і на пожертви в 1934 р. КЛК побудував лижну базу у Славську, яка функціонує донині.

На початку 1939 р. діяло 20 філій КЛК (1500 членів).

Студентські товариства. Український студентський союз (1909—1926) — Союз українських студентських організацій під Польщею (1926—1939) налічував 98 українських студентських товариств. Наприклад, у Львові діяло 22 товариства, але лише чотири з них мали власні статuti, затверджені радою і ректором вищого навчального закладу: товариства студентів-техніків «Основа» (257 осіб), студентів-медиків «Медична громада» (71 особа), студентів-ветеринарів «Ватра» (56 осіб), студентів-католиків «Обнова». Студенти із «Обнови» (1930—1939) напрямами роботи обрали місіонерську діяльність, культурно-просвітницьку, спортивну роботу. У їх організації працювали фахові секції — літературно-філософська, медична, правнича. З 1934 р. це

товариство входило до складу Міжнародного союзу католицьких студентів «Пакс Романа» (заснований у 1921 р., об'єднував товариства 46 країн). На 1939 р. «Обнова» налічувала понад 2000 членів. Студентські організації діяли також при Товаристві прихильників освіти і були фаховими (Правнича громада, «Торговель-іііііс», Секція студенток, Український спортивний студентський клуб).

Дитячі та молодіжні організації в Наддніпрянській і Східній Україні

Після Першої світової війни на території України, крім створених раніше, розпочало роботу багато нових організацій, у т. ч. об'єднання учнівської молоді. Організації т. зв. середньошкільників, сформовані наприкінці XIX ст., об'єдналися у всеросійську структуру — Організацію середніх учбових закладів (ОСУЗ), до якої ввійшла і частина українських об'єднань.

Осузівці об'єднували в своїх рядах і кадетів, і меншовиків, і навіть молодь єврейської організації «Бунд». Заявивши в статуті своєю метою «поширення і зміцнення ідей міжнародного революційного соціалізму серед учнів середньо-учбових закладів» і боротьбу з «буржуазними течіями в їх середовищі», осузівці брали до своїх лав лише тих, хто сприймав гасла: «а) міжнародний революційний соціалізм; б) демократична ліквідація війни».

На початку 1918 р. у 30 з 62 київських шкіл діяли українські громади, які делегували своїх представників в Осередок українських середньошкільних організацій м. Києва. У той період було засновано Учнівську спілку (Переяслав), Юнацьку спілку (Катеринослав, Павлоград, Сквирка, Хорольськ, Кролевець), Українську громаду учнів середніх шкіл (Старобельськ), Освітню організацію роменських середньошкільників, Українську громаду молоді середніх шкіл (Єлисаветград), Шкільну просвіту середньої школи (Ізмаїл), Спілку учнів-українців «Зірка» (Миколаїв).

Відродилися, а подекуди і не припиняли своєї діяльності скаутські організації: навесні 1921 року в їхніх лавах налічувалось майже 10 тис. осіб. Саме на основі скаутського руху і було розроблено засади радянського піонерського руху. Щоправда, перші організації створювалися мляво і під різними назвами: спартаки, піонери, юки, імені КІМа.

У молодіжному русі також, окрім комсомольських

організацій, існували Комуністична юнацька спілка, Українська комуністична робітничка юнацька спілка (УКРЮС), Всеукраїнська спілка робітничо-селянського юнацтва (КОМЮН), Єврейська комуністична спілка молоді («Свкомол»), Комуністична спілка учнівської молоді («Комсоуч») та ін.

Тоталітарна держава, однак, не могла допустити плюралізму в політичних поглядах. Тому на II з'їзді КСМУ (1920) ухвалили: «Рух робітничо-селянської молоді повинен бути єдиним і комуністичним. Єдиною формою є Комуністична спілка молоді України. Завдання КСМУ — вести боротьбу як із спробами дрібнобуржуазних елементів, груп і партій створити інші юнацькі молодіжні організації, так головним чином з уже існуючими організаціями». До середини 20-х років XX ст. в УРСР усі дитячі та молодіжні об'єднання, крім КСМУ і піонерії, було розформовано або знищено.

2.3. Комсомольсько-піонерський період розвитку дитячого та молодіжного руху

Новий період історії дитячого та молодіжного руху характеризується функціонуванням на території України єдиної молодіжної організації — Всесоюзна Ленінської комуністичної спілки молоді та єдиної дитячої організації — Всесоюзна піонерської організації імені В. І. Леніна.

Всесоюзна Ленінська комуністична спілка молоді (комсомол). У 1918 р. у Москві на I з'їзді спілок молоді було засновано Російську комуністичну спілку молоді (РКСМ). Після смерті В. Леніна в 1924 р. спілка змінила назву на Російську Ленінську комуністичну спілку молоді, а з 1926 р. стала називатись Всесоюзна Ленінською комуністичною спілкою молоді (ВЛКСМ). В Україні з 1917 р. розпочалося створення спілок робітничої молоді, які у 1919 р. об'єдналися в Комуністичну спілку робітничої молоді України, проголошену частиною РКСМ. З 1924 р. вона отримала назву Ленінська комуністична спілка молоді України (ЛКСМУ).

За статутом ВЛКСМ до неї приймали осіб віком 14— 28 років. Найвищий орган — з'їзд ВЛКСМ, між з'їздами роботою керував ЦК ВЛКСМ, який обирав зі свого складу бюро і секретаріат.

Партія більшовиків, не маючи чіткої програми роботи з молоддю, розглядала комсомол як основний соціалістичний матеріал, за допомогою якого можна «залатати всі суспільні діри», використовуючи політичну недосвідченість, малограмотність хлопців і дівчат. На першому етапі діяльності (до кінця 20-х років) ВЛКСМ виконувала функції політичного виховання молоді, захисту юридичних, економічних, соціальних, культурних прав, але після початку першої п'ятирічки перетворилася на «ударну бригаду соціалізму» із суворою регламентацією політичної функції діяльності організації.

У 30-ті роки XX ст. комсомол втратив свою самостійність, ставши додатком до партійно-державного апарату. ВЛКСМ усе частіше послуговувалась партійними формами і методами роботи.

Значних утрат комсомольські організації зазнали внаслідок масових репресій. З трибун проголошували підозрілість, недовіру одне до одного. Проявляючи «класову пильність», комсомольські функціонери займалися виявленням «чужих елементів». Однак комсомол залишався вірним помічником і резервом партії. Саме з комсомолу ВКП(б) переважно формувала свої ряди.

Під час Другої світової війни сім тисяч членів ВЛКСМ стали героями СРСР, шістдесят із них — двічі, сорока трудівникам тилу присвоєно звання «Герой соціалістичної праці».

У 1946—1965 рр. основними цілями діяльності організації, крім відновлення міст, освоєння цілини, будівництв Півночі, стали боротьба за комуністичне ставлення до праці, економію та ощадливість.

1966—1976 рр. стали для комсомолу періодом трудових перемог, розвитку різноманітних форм роботи з молоддю. ВЛКСМ становила основний резерв Комуністичної партії, яка розглядала її як самостійну громадську (а з 1986 р. — громадсько-політичну) організацію молоді, що допомагає партії у вихованні молоді, залучає її до будівництва нового суспільства, формує у юнаків і дівчат марксистсько-ленінський світогляд, політичну і моральну культуру, готує покоління всебічно розвинених людей, які будуть жити, працювати і управляти суспільством за комунізмом.

80-ті роки XX ст. для системи комсомольської роботи стали випробуванням на міцність, оскільки ВЛКСМ переживала організаційну кризу, потребувала структурного й ідеологічного

реформування.

У жовтні 1991 року XXII з'їзд ВЛКСМ оголосив про саморозпуск організації. Ще 21 вересня 1991 року XXVII з'їзд ЛКСМУ, зважаючи на відставання від розвитку суспільних процесів в Україні, невідповідність форм діяльності змістовим програмним заявам, втрачений потенціал як громадсько-політичного об'єднання, прийняв ухвалу про припинення діяльності і проголосив створення нової організації — Спілки молодіжних організацій України.

Всесоюзна піонерська організація імені В. І. Леніна (Піонерська організація України імені В. І. Леніна). Після громадянської війни комуністична влада вирішила, що потрібно запобігти впливу на дітей з боку буржуазної скаутської організації і підпорядкувати дитячий рух, як і молодіжний, комуністичному. У 1921 р. під керівництвом комсомолу виникли перші дитячі комуністичні осередки в різних містах, в т. ч. в Україні — у Харкові, Києві, Вінниці, Катеринославі, Чернігові, Луганську, Юзівці, Одесі.

19 травня 1922 року II Всеросійська конференція РКСМ ухвалила постанову «Про дитячий рух». Цей день вважають днем народження піонерської організації. В основу її діяльності було покладено реорганізовану систему скаутизму (подібними є структура, форми роботи, символіка та ін.). У жовтні 1922 року комісія ЦК РКСМ за участю Н. Крупської розробила «Закон юних піонерів» — основні правила життя і діяльності піонера. Після присвоєння піонерській організації імені В. Леніна 23 січня 1924 року відбулося її об'єднання та організаційне оформлення. Із середини 20-х років діяльність піонерської організації почали контролювати комсомол і партія. Метою піонерії проголосили ідейне формування особистості дитини, виховання відданості справі комунізму, любові до радянської батьківщини, інтернаціоналізм.

У 30-ті роки робота піонерської організації активізувалась у навчальних закладах. З'явилися перші палаци та будинки піонерів, керівники піонерських загонів, дружин — вожаті — стали виконувати освітня функції, принципи піонерської організації поступилися чітким вимогам школи. Дитяча організація перетворювалася на чітку ідеологічну структуру комуністичного виховання школярів.

Під час Другої світової війни піонери, захищаючи батьківщину, здійснювали героїчні вчинки, а Валя Котик, Марат Казей, Льоня Голиков, Зіна Портнова стали Героями Радянського Союзу.

У час відбудови післявоєнної України діяльність піонерії активізувалась: діяли тимурівські загони, юні слідопити, перші піонерські колгоспи, ланки, лісництва, малі дитячі залізниці, дитячі наукові, творчі, самодіяльні об'єднання.

У 50—60-ті роки XX ст. піонерська діяльність набула масового централізованого характеру, супроводжувалася загальносоюзними кампаніями, оглядами, воєнізованими іграми («Зірниця», «Орля» та ін.), спортивними змаганнями («Золота шайба», «Шкіряний м'яч» тощо), операціями («Мільйон — Батьківщині», «Зелене вбрання Вітчизни», «Зернятко», «Зелена аптека», «Жи- * ве срібло»), дитячими фестивалями мистецтв, конкурсами загонових концертів тощо.

У 70—80-ті роки подальша політизація піонерської організації призвела до утвердження стилю копіювання діяльності дорослих — бюрократизму, формалізму. Піонерство асоціювалося з ідеологічним поняттям «маленькі комуністи», майбутні керманічі держави. Принципи самоврядування, добровільності, варіативності справ дитячого громадського об'єднання було підмінено штучними формами шкільного самоврядування.

Однак у піонерській організації було накопичено і позитивний досвід позашкільної виховної роботи з дітьми (діяльність мережі палаців і будинків піонерів, піонерських таборів).

Структура. Основною організаційною формою була піонерська дружина, яку створювали в навчальному закладі чи піонерському таборі. Вищий орган піонерської дружини — піонерський збір. Для повсякденного керівництва обирали колективний орган самоуправління — Раду піонерської дружини (3—15 осіб). Піонерська дружина складалась із загонів, які зазвичай об'єднували піонерів одного класу і поділялись на ланки (8—10 осіб). За дорученням ВЛКСМ піонерською дружиною керував старший піонервожатий. Піонерські дружини об'єднувались у районну, міську організацію на чолі з органом колективного керівництва —

Радою піонерської організації. Ради піонерської організації були створені в 1957 р. і діяли при відповідних комітетах ВЛКСМ: Центральна рада Всесоюзної піонерської організації ім. В. І. Леніна, республіканські, крайові, обласні, міські, районні ради.

При піонерській дружині діяли також об'єднання школярів 7—9 років — жовтенята, які готувались до вступу в

ВПО імені В. І. Леніна. Перші групи жовтенят були створені у 1923—1924 рр. у Москві. В Україні вони спочатку називались «зернятка», «зірочки». Група жовтенят поділялась на зірочки по 5—6 дітей, очолювані піонером або комсомольцем.

Із середини 80-х років неодноразовими були спроби реформувати піонерську організацію. У жовтні 1990 року. Всесоюзну піонерську організацію імені В. І. Леніна переформували в Союз піонерських організацій — Федерацію дитячих організацій (СПО— ФДО), яка діє і нині як міжнародний союз дитячих громадських об'єднань. Штаб-квартира СПО-ФДО розміщена в Москві. Вищий орган — асамблея (збирається один раз на три роки). Між асамблеями організацією керує Рада на чолі з головою. До складу Ради входять по одному представнику від кожної організації-члена. Членство колективне. На 2010 р. членами (суб'єктами) СПО— ФДО є 80 дитячих громадських об'єднань.

Найпопулярніші програми СПО—ФДО: «Дитячий орден милосердя», «Школа демократичної культури», «Гра — справа серйозна», «Від культури і спорту — до адоративного способу життя», «Світ красою врятується», «Дерево життя» «Червоні вітрила», «Канікули», «Свій голос», «Екологія і діти», «Пізнай себе», «Я і ми», «Зростання», «Лідер», «Золота голка», «Діти аароди дітей» та ін.

В Україні піонерську організацію також було реорганізовано у 1990 р. На XI республіканському зльоті піонерів створили нову дитячу організацію — Спілку піонерських організацій України (СПОУ).

Отже, ще до розпаду СРСР в дитячому та молодіжному русі розпочались відцентрові тенденції, які привели до припинення гегемонії комсомольської та піонерської організацій та появи низки нових дитячих і молодіжних організацій.

2.4. Становлення організованого дитячого та молодіжного руху наприкінці ХХ — на початку ХХІ ст.

Із середини 80-х років ХХ ст. в Україні розпочався період відродження молодіжного руху, його становлення як складного явища, різноманітного за політичними, структурними ознаками, формами роботи з дітьми та молоддю. Упродовж 90-х років ХХ ст. утворилося майже 5 тис. дитячих і

молодіжних об'єднань, різних за формою, статусом, територією діяльності.

Більшість науковців вважає середину 80-х років ХХ ст. моментом започаткування сучасного організованого молодіжного руху. Українські дослідники Віталій Кулик, Тетяна Голобуцька, Олексій Голобуцький виокремлюють у межах четвертого періоду історичного розвитку дитячого молодіжного руху шість етапів:

1. Середина 80-х років ХХ ст. — осінь 1989 р. Цей етап позначений зародженням організованого молодіжного руху, виникненням неформальних чи напівформальних молодіжних об'єднань на основі спільних інтересів у галузі мистецтва, культури, науки, розв'язання екологічних, релігійних та суспільно-політичних проблем («Товариство Лева» (Львів), «Оберіг» (Чернівці), «Поступ» (Самбір), «Паростки» (Стрий), «Берегиня» (Умань), «Щире братство», «Громада», «Спадщина» (Київ)). У серпні 1989 року в Україні налічувалось приблизно 20 тис. аматорських самодіяльних об'єднань, у 20 областях діяло понад 30 студентських дружин і 15 ініціативних груп з охорони природи.

2. 1989—1990 рр. На цьому етапі поширився масовий молодіжний і студентський громадсько-політичний рух, що оформився у великі молодіжні організації. Розпочали діяльність всеукраїнські молодіжні формування як альтернатива комсомолу, його громадсько-політичний суперник (Студентське братство, Українська студентська спілка, Союз українського студентства, Спілка української молоді, Спілка незалежної української молоді, Комітет української католицької молоді та ін.). З метою об'єднання зусиль, забезпечення підтримки з боку української діаспори було проведено Світові конференції українських молодіжних організацій: у 1990 р. в Білому Борі (Польща), 1991 р. — Києві, 1992 р. — Харкові. Кульмінацією цього етапу стало голодування студентів у жовтні 1990 року на площі Жовтневої революції в Києві, що ознаменувало переломний момент не лише у свідомості цілого покоління, а й у розвитку організованого молодіжного руху.

3. 1991—1992 рр. Ці роки позначились ідеологічною, політичною та організаційною кризою організованого молодіжного руху. Постала проблема нових форм роботи, відбувся масовий відхід частини молоді від активної громадської діяльності.

4. 1993—1996 рр. Це період пошуку і становлення

організаційних форм роботи в дитячому й молодіжному середовищі та налагодження механізмів діалогу між молоддю і державною владою, підпадання частини молодіжних громадських організацій під вплив політичних партій (припартизації).

5. 1996—1999 рр. На цьому етапі активізувався процес консолідації дитячого та молодіжного руху в Україні, здійснювалися намагання створити єдиного репрезентанта інтересів дитячого та молодіжного руху перед державою та міжнародними організаціями.

6. Із 1999 р. Цей етап позначений створенням молодіжних партій, інтеграцією організованого та неформального молодіжного руху.

Цей поділ можна доповнити новим етапом, що розпочався наприкінці 2004 р. і пов'язаний з бурхливими громадсько-політичними подіями в українському соціумі, які стали поштовхом до активізації молодіжного руху і створення його нових осередків у різних регіонах України.

Пройшовши декілька історичних періодів розвитку, дитячий та молодіжний рух України нині володіє значним потенціалом для реалізації державної молодіжної політики, здійснення соціально-виховної діяльності. Дитячі та молодіжні громадські організації з кожним роком збільшують виховний та соціалізуючий вплив на все більшу частину дітей та молоді в Україні, активно співпрацюючи з ними або залучаючи до свого складу.

Запитання. Завдання

1. Укажіть основні періоди розвитку дитячих та молодіжних організацій на території України.
2. Які дитячі та молодіжні об'єднання діяли в Галичині наприкінці XIX — на початку XX ст.?
3. Поясніть причини заборони діяльності молодіжного товариства «Пласт» у 1930 р.
4. Які спільні ознаки піонерського та скаутського рухів?
5. Охарактеризуйте діяльність комсомольської організації.
6. Які основні етапи становлення сучасного дитячого та молодіжного руху?
7. Ідейні засади якої організації покладені в основу діяльності пластунів та піонерів?

3.

Основні тенденції виникнення і розвитку дитячих та молодіжних організацій в Україні на сучасному етапі

За 20 років незалежності України вітчизняний дитячий та молодіжний рух пройшов значний шлях свого становлення і розвитку. Визначальною складовою цього руху на сучасному етапі є громадські дитячі та молодіжні організації, які характеризуються різноманітністю за напрямками, формами, методами роботи, але водночас мають і спільні ознаки та особливості функціонування в нинішніх умовах.

3.1. Нормативно-правова основа діяльності громадських дитячих і молодіжних організацій

За часів незалежності України фактично було сформовано законодавчо-нормативну базу, на основі якої функціонують сучасні громадські дитячі та молодіжні

організації. Це дає їм змогу впливати на реалізацію державної молодіжної політики, брати участь у розв'язанні суспільних проблем, зокрема вихованні підростаючого покоління.

В Україні діяльність громадських дитячих та молодіжних організацій на сучасному етапі регулюють і визначають міжнародні та українські нормативно-правові акти. До міжнародних належать:

- Загальна декларація прав людини (1948, Генеральна Асамблея ООН), яка проголошує свободу мирних зібрань і асоціацій, добровільну участь у будь-якій асоціації;

- Декларація прав дитини (1959, Генеральна Асамблея ООН), одним із принципів якої є забезпечення спеціального захисту дітей, надання їм можливостей і створення сприятливих умов для фізичного, розумового, морального, духовного розвитку;

- Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966), який встановлює право кожної дитини на захист від будь-якої дискримінації з боку сім'ї, суспільства та держави;

- Конвенція про права дитини (1989, ООН), що проголошує максимальний захист прав та інтересів дитини, у т. ч. забезпечення активної участі в житті суспільства, і покладає відповідальність за дії щодо дітей на держави, які прийняли Конвенцію.

Українську нормативно-правову базу діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій становлять:

- Конституція України (28.06.1996), в якій вказано, що діти мають рівні права незалежно від походження, народження в шлюбі чи поза ним. Стаття 36, зокрема, регламентує право на свободу об'єднання у політичні партії, громадські організації для захисту своїх прав та інтересів і рівність усіх об'єднань перед законом. Стаття 37 забороняє створення і діяльність організацій з метою зміни конституційного ладу насильницьким шляхом, ліквідації незалежності України або в цілях, що загрожують життю і здоров'ю людей, тощо;

- Закон України «Про об'єднання громадян» (16.06.1992), у якому закладено юридичні засади громадянського суспільства в Україні, розкрито поняття «об'єднання громадян», «громадська організація», відмінності партії від громадської організації.

У законі визначено, що право громадян на свободу об'єднання є невід'ємним правом людини, закріпленим

Загальною декларацією прав людини, і гарантується Конституцією та законодавством України. У ст. 4 встановлено обмеження на створення і діяльність об'єднань громадян, метою яких є: зміна шляхом насильства конституційного ладу і територіальної цілісності держави; підриив безпеки держави у формі ведення діяльності на користь іноземних держав; пропаганда війни, насильства чи жорстокості, фашизму та неофашизму; розпалювання національної та релігійної ворожнечі; створення незаконних воєнізованих формувань; обмеження загальноновизнаних прав людини. Розділ 3 закону визначає порядок створення та припинення діяльності об'єднань громадян: хто може бути засновником (ст. 11), умови членства (ст. 12), вимоги до назви (ст. 12), символіки (ст. 18) і статутних документів (ст. 13), порядок легалізації та реєстрації (ст. 14—17), порядок припинення діяльності (ст. 19), а в розділі 4 вказані права об'єднань громадян, умови власності, господарської та іншої комерційної діяльності;

— декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (15.12.1992), де зазначено, що державна молодіжна політика є пріоритетним і специфічним напрямом діяльності держави та здійснюється через органи державної виконавчої влади, установи, соціальні інститути та об'єднання молодих громадян. У декларації визначені головні завдання, принципи, напрями державної молодіжної політики, серед яких, зокрема, створення необхідних умов для діяльності молодіжних організацій з метою повноцінного соціального становлення та розвитку молоді;

— Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (05.02.1993), що встановлює загальні засади створення організаційних, соціально-економічних, політико-правових умов соціального становлення та розвитку молодих громадян України в інтересах особистості, суспільства та держави, основні напрями реалізації державної молодіжної політики в Україні щодо соціального становлення та розвитку молоді. У ст. 14 визначено правовий статус молодіжних громадських організацій, а в ст. 15 — гарантії діяльності молодіжних громадських організацій;

— Закон України «Про органи і служби у справах дітей та спеціальні установи для дітей» (24.01.1995), який регламентує налагодження і способи взаємодії між різними державними та громадськими інститутами, у т. ч.

громадськими організаціями, з метою координування зусиль, надання практичної та методичної допомоги у вирішенні питань соціального захисту дітей;

— Закон України «Про освіту» (23.03.1996), що визначає характер взаємодії громадських організацій із закладами освіти і права учнів на участь у громадських організаціях. Згідно зі ст. 8 закону, громадсько-політична діяльність в освітніх закладах має ґрунтуватись на принципах невторчання у навчально-виховний процес політичних, громадських, релігійних організацій, заборони залучення учнів, студентів до участі в політичних акціях і релігійних заходах під час навчально-виховного процесу; свободи участі особи у навчально-виховному процесі незалежно від її членства у будь-якій політичній партії або релігійній організації та ін.;

— Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (01.12.1998), який визначає особливості організаційних і правових засад утворення та діяльності дитячих і молодіжних організацій та державні гарантії забезпечення їх діяльності. У статтях закону вказано принципи утворення і діяльності молодіжних та дитячих громадських організацій (добровільності, рівноправності їх членів, самоврядування, законності та гласності); вимоги до засновників (громадяни України, а також іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, які досягли 15-річного віку) та їх спілок; умови індивідуального та колективного членства (фіксованість, вік, участь дорослих); статус і права молодіжних та дитячих громадських організацій (відповідно до Закону України «Про об'єднання громадян»); гарантії участі таких організацій у підготовці та прийнятті рішень з питань державної політики щодо дітей та молоді (залучаються органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування до розроблення і обговорення проектів рішень); форми державної (інформаційна, методична, організаційна допомога, звільнення від сплати за державну реєстрацію та збору за реєстрацію символіки) та фінансової (видатки на реалізацію програм, проектів, заходів) підтримки молодіжних та дитячих громадських організацій;

— Закон України «Про позашкільну освіту» (22.06.2000), який регламентує державну політику у сфері позашкільної освіти, її правові, соціально-економічні, а також організаційні, освітні та виховні засади;

— Закон України «Про охорону дитинства» (26.04.2001) , що визначає охорону дитинства в Україні як стратегічний загальнонаціональний пріоритет і з метою забезпечення реалізації прав дитини на життя, охорону здоров'я, освіту, соціальний захист та всебічний розвиток встановлює основні засади державної політики у цій сфері, які стосуються і діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій. Зокрема, у ст. 23 зазначено, що діти мають право на об'єднання в самостійні дитячі організації за умови, що їхня діяльність не суперечить Конституції України та законам України, не порушує громадський порядок і безпеку держави, права й свободи інших осіб, не шкодить моралі та здоров'ю своєму та інших громадян. Дитячі організації можуть створювати свої об'єднання, встановлювати контакти з дитячими організаціями інших країн, вступати до міжнародних дитячих об'єднань. Створення дитячих організацій політичного та релігійного спрямування заборонено. Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування мають право надавати допомогу дитячим організаціям та об'єднанням, сприяти їхній роботі. Фізичні та юридичні особи, які надають допомогу дитячим організаціям та їх об'єднанням, користуються пільгами у порядку, встановленому законодавством України;

— Національна доктрина розвитку освіти (17.04.2002), яка наголошує, що «державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації у навчально-виховній, науково-методичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг».

Нормативно-правова база охоплює також укази Президента України («Про додаткові заходи щодо реалізації молодіжної політики» (23.03.2001), «Про День молодіжних та дитячих громадських організацій» (27.06.2008) та ін.), постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України («Про затвердження

Порядку проведення конкурсу проектів програм, розроблених громадськими організаціями, стосовно дітей, молоді, жінок та сім'ї» (25.07.2002), «Про затвердження Порядку використання у 2009 році коштів, передбачених у державному бюджеті для державної підтримки молодіжних і дитячих громадських організацій на виконання загальнодержавних програм і проведення заходів стосовно

дітей, молоді, жінок, сім'ї» (05.03.2009) та ін.), постанови Верховної Ради України, нормативні акти міністерств і центральних органів виконавчої влади, ухвалені в галузі молодіжної політики, діяльності дитячих та молодіжних громадських організацій.

3.2. Класифікації дитячих та молодіжних організацій

З кожним роком кількість всеукраїнських дитячих і молодіжних об'єднань, відповідно до даних Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту (з грудня 2010 року — Міністерство освіти, науки, молоді і спорту України) та Міністерства юстиції України невпинно зростає (рис. 3.1).

Станом на 1 січня 2010 року в Україні було зареєстровано 195 всеукраїнських громадських дитячих та молодіжних організацій і спілок. Водночас динамічно відбувається процес становлення регіональних структур. На регіональному рівні у сучасних умовах функціонує понад

7 тис. громадських дитячих та молодіжних організацій. Процес регіоналізації — позитивне явище, оскільки відповідає загальному спрямуванню соціальної політики, наближує молодіжні та дитячі організації до особистості, розв'язання її проблем. Це також відповідає освітнім тенденціям: наприклад, у Данії 86%, Німеччині, Великій Британії, Бельгії — 60% членів молодіжних організацій є учасниками саме регіональних структур.

Щороку в Україні збільшується і кількість громадських дитячих та молодіжних організацій, які мають статус міжнародних. Зокрема, станом на 2010 р. у Міністерстві юстиції України було зареєстровано 24 такі організації.

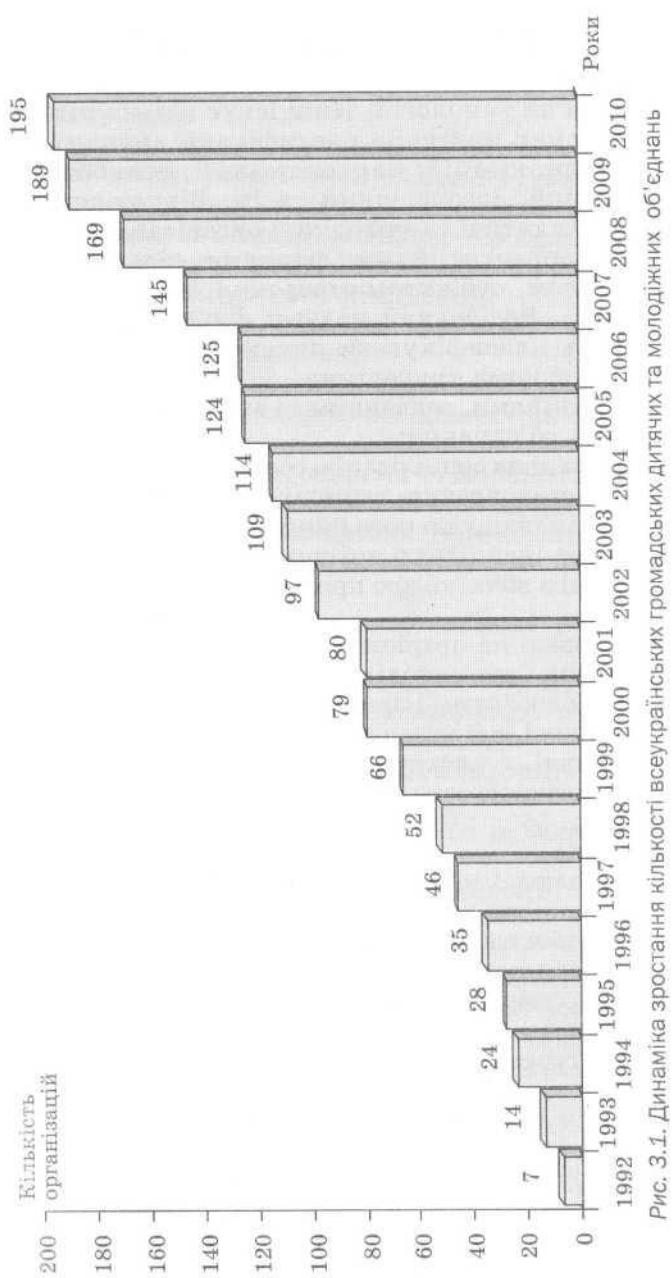

Рис. 3.1. Динаміка зростання кількості всеукраїнських громадських дитячих та молодіжних об'єднань

Зважаючи на постійне зростання кількості громадських дитячих та молодіжних організацій в Україні, постає проблема їх класифікації, виокремлення основних груп чи типологій. Нині існує кілька підходів до визначення критеріїв класифікації дитячих та молодіжних організацій: марксистський, психологічний, юридичний, ідеологічний та ін. Відповідно до них громадські дитячі та молодіжні організації класифікують за їх організаційними формами, кількісним і якісним складом, суб'єктом створення, громадським статусом тощо. Російський педагог Людмила Алієва запропонувала класифікувати дитячі громадські організації за кількома критеріями.

1. Згідно з цілями, завданнями і змістом діяльності виокремлюють об'єднання:

- орієнтовані на соціалізацію особистості дитини, її громадянське становлення, гармонізацію особистісного і суспільного, індивідуального і колективного начал;

- соціально-індивідуальної спрямованості;

- пов'язані з початковою професійною підготовкою дітей;

- зорієнтовані на патріотичне, громадянське виховання, політичні (для молоді);

- культурологічного і практичного спрямування;

- зосереджені на утвердженні здорового способу життя (спортивні, туристичні).

2. За ідеологічною ознакою організації поділяють на:

- світські;

- релігійні;

- загальнолюдської спрямованості;

- вузько національної орієнтації.

3. За ступенем самостійності, відкритості, демократичності виокремлюють:

- відносно самостійні об'єднання, що мають статус юридично оформленої структури і діють як партнери з іншими структурами;

- базові організації численних дорослих громадських організацій чи рухів.

4. За характером взаємозв'язку з державними і громадськими структурами розрізняють об'єднання:

- які взаємодіють з державними структурами: школами, установами додаткової освіти, дитячими будинками — інтернатами, закладами культури, науки тощо;

- які взаємодіють з дорослими і молодіжними гро-

мадськими об'єднаннями та рухами;

— які взаємодіють з приватними, комерційними структурами.

З метою створення комплексної типології молодіжних об'єднань український дослідник Валентин Якушик згрупував головні критерії їх класифікації у блоки:

- 1) соціальна база молодіжного об'єднання;
- 2) специфіка генези організаційних принципів та структури молодіжного об'єднання;
- 3) особливості системи функцій, здійснюваних молодіжним об'єднанням;
- 4) роль молодіжного об'єднання в суспільстві;
- 5) вплив молодіжного об'єднання на суспільні процеси.

Багато науковців, зокрема О. Корнієвський, П. Мартин, А. Скрипник, основним критерієм розроблених ними типологій молодіжних організацій у сучасній Україні обрали функції, які виконують ці об'єднання у суспільстві.

В. Кулик класифікує молодіжні об'єднання за характером діяльності:

- молодіжні філії політичних партій;
- громадсько-політичні організації молоді;
- молодіжні релігійні організації;
- молодіжні фахові об'єднання, організації за інтересами;
- благодійні фонди для молоді та молодіжні благодійні фонди;
- національні молодіжні організації;
- студентський рух;
- молодіжні партії.

Детальну класифікацію громадських молодіжних об'єднань пропонує Ю. Поліщук. Орієнтуючись на пріоритет діяльності, особливості світоглядних позицій, національний і віковий, склад він виокремлює 20 груп громадських молодіжних організацій:

- спрямовані на поглиблення демократичних процесів та побудову громадянського суспільства в Україні;
- саморозвивальні та самовиховні;
- професійні;
- правозахисні;
- науково-дослідницькі;
- зорієнтовані на розвиток міжнародного співробітництва з молоддю інших країн;
- волонтерські;

- соціальної взаємодопомоги;
- об'єднання студентської молоді;
- об'єднання жіночої молоді;
- мистецько-культурологічні;
- фольклорні;
- екологічні;
- історично-просвітницькі;
- патріотичні;
- об'єднання національних меншин;
- спортивно-туристичні;
- об'єднання світського характеру, але релігійної спрямованості;
- релігійні;
- об'єднання молоді окремих підприємств.

Ю. Поліщук також окремо виділяє чотири групи об'єднань, які займаються виховною роботою з дітьми та підлітками:

- виховні і саморозвивальні;
- спортивно-туристичні;
- екологічні;
- патріотично-виховні.

Аналіз різних наукових підходів до класифікації громадських дитячих і молодіжних організацій дає змогу побачити спектр сучасного дитячого і молодіжного руху, виділити тенденції та перспективи його розвитку.

3.3. Варіативність програм і напрямів діяльності організацій

У 90-ті роки XX ст. значно розширилась база функціонування дитячих та молодіжних громадських організацій, порушивши гегемонію школи у цій сфері. Нині дитячі та молодіжні громадські організації створюються та функціонують як при загальноосвітніх навчальних закладах, так і при позашкільних установах різного типу, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що зумовлено специфікою і особливостями цих закладів у забезпеченні умов для розвитку особистості:

- функціонуванням у режимі вільного часу;
- найповнішим задоволенням попиту на культурно-освітні, інформаційні, дозвільні послуги;

- вільний вибір занять за інтересами і здібностями;
- добровільний і неформальний характер діяльності та міжособистісного спілкування;
- соціокультурна спрямованість процесу;
- різноманітність видів і форм діяльності;
- можливість тісного контакту дітей та дорослих.

Сучасні громадські організації орієнтуються на задоволення насамперед інтересів і потреб своїх учасників, перетворення їх на активних суб'єктів соціовиховного процесу. З кожним роком збільшується кількість й урізноманітнюється зміст програм, які реалізують громадські дитячі та молодіжні організації; запроваджуються інноваційні форми і методи роботи в дитячому та молодіжному середовищах. У діяльності дитячих громадських організацій реалізується варіативно-програмний підхід, концепцію якого розробив російський науковець Олексій Волохов. Стратегія цього підходу орієнтує керівництво організацій на врахування соціально-економічних, політичних змін у навколишньому середовищі, надання кожній дитині можливості випробувати себе в різних соціальних ролях, обрати вид діяльності відповідно до своїх потреб і досвіду. Варіативно-програмний підхід передбачає можливість дітей переходити з одного об'єднання до іншого, реалізовувати будь-яку вподобану програму або кілька програм, навіть кілька напрямів з різних програм, а також змінювати їх залежно від інтересів. Наприклад, Федерація дитячих організацій України, реалізуючи варіативно-програмний підхід у своїй діяльності, у межах комплексної програми «Я — родина — Батьківщина» ефективно виконує такі програми-орієнтири, як «Червона калина», «Лідер», «Берегиня», «Краю мій лелечий», «Повір у себе», «Помагай», «Коти-горошко», «Канікули», «Ми дружимо». Використання найрізноманітніших форм, методів і засобів діяльності дає змогу кожному члену організації обрати справу до душі, реалізувати свої здібності, проявити себе.

Застосовують варіативно-програмний підхід в організації діяльності й інші сучасні дитячі громадські організації, у яких значну увагу приділено реалізації програм різного спрямування із залученням активних форм і методів роботи індивідуального, колективного та масового характеру (конкурси, фестивалі, вечори, колективні творчі, практичні справи, екскурсії, походи, таборування, конференції, творчі виставки тощо). В основі діяльності більшості дитячих громадських організацій — ігровий метод як особливий вид

об'єктивних суспільних відносин, притаманних дитячим об'єднанням. Як вказує російська дослідниця Ірина Фрішман, ігрова взаємодія в дитячих об'єднаннях забезпечує поглиблення й урізноманітнення змісту їх діяльності, формує способи практичної реалізації ігрових проєктів і програм, які використовують у практиці дитячих громадських організацій. У процесі ігрової взаємодії члени організації не тільки виконують різні соціальні ролі, а й інтеріоризують певні настанови, які перетворюються на їхні внутрішні переконання, входять до структури особистості, стають внутрішньою сутністю.

Аналіз програм молодіжних громадських організацій за 2005—2010 рр. розкриває основні напрями діяльності сучасних молодіжних об'єднань:

- підвищення громадської активності молоді та формування лідерських якостей («Школа молодого лідера "Почни з себе — зміни країну!"» (Християнсько-демократична молодь України), «Всеукраїнська мережа шкіл молодіжних лідерів» (ВГО «Нова Генерація»), «Освічена молодь — міцна держава», рольовий семінар для лідерів молодіжного громадського руху «Академія лідерів» (Союз молоді регіонів України) тощо);

- соціальний захист молоді та представників інших вікових груп, які потребують допомоги («Здоров'я молоді та залучення громадськості до соціальної профілактики» (МГО «Демократичні перетворення України»), «Соціальна адаптація неповнолітніх, які скоїли злочин» (Соціалістичний конгрес молоді), «Ресоціалізація та соціальний супровід неповнолітніх та молоді, які перебувають або звільнилися з місць позбавлення волі» (Європейська інтеграція), програма підтримки молоді з особливими потребами «Ти потрібен» (Українська федерація молодих медиків) та ін.);

- оздоровлення молоді, спортивно-туристична робота («Здоров'я студентів» (Всеукраїнська рада студентів), «Зелений туризм в сільській місцевості» (Спілка селянської молоді), щорічний Всеукраїнський студентський спортивний фестиваль (Асоціація молодих депутатів України) та ін.);

- екологічний захист довкілля («Відновлення первісності малих річок та озер за сучасними екобіотехнологіями молодими аграріями України» (Спілка молодих аграріїв України), Всеукраїнський молодіжний мистецький соціально-екологічний фестиваль «Біле озеро» (Республіканський культурно-освітній центр «Молодь України») тощо);

— мистецький, культурологічний розвиток дітей, підлітків та молоді (Всеукраїнський молодіжний фестиваль «Перлини сезону» (Всеукраїнський молодіжний мистецький центр «Перлини сезону»), «Український фольклор виконує молодь» (Всеукраїнська асоціація молодих дослідників фольклору) та ін.).

Спрямованість та характер програм, які реалізують сучасні молодіжні громадські організації, визначають форми та методи їх діяльності, які виявляються переважно в колективній та груповій (рідше — індивідуальній) роботі з молоддю.

3.4. Участь громадських дитячих та молодіжних організацій у реалізації державної молодіжної політики

Співпраця органів державної влади і молодіжних та дитячих громадських організацій, на думку науковців, значною мірою впливає на формування і здійснення державної молодіжної політики, оскільки участь молоді в організаціях сприяє підвищенню її суспільної активності, соціальному становленню і розвитку.

***Державна молодіжна політика** – системна діяльність держави у відносинах з особою, молодцю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і має на меті створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу яку власних інтересах, так і в інтересах держави.*

Участь у розробленні і реалізації молодіжної політики сприяє залученню молоді до розбудови держави, використанню потенціалу молоді в інтересах як суспільства, конкретного регіону, так і окремих молодих людей; є додатковим джерелом організаційних, кадрових, інформаційно-пропагандистських, фінансових та інших можливостей, що підвищують ефективність підготовки і проведення конкретної акції чи заходу, а отже, і державної молодіжної політики загалом.

Основними завданнями державної молодіжної політики в Україні є:

— вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо

здійснення прав і свобод молодих громадян, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку молоді;

- допомога молодим людям у реалізації їхніх творчих можливостей та ініціатив, залучення юнаків і дівчат до активної участі у національно-культурному відродженні українського народу, формуванні його свідомості, розвитку традицій та національно-етнічних особливостей;

- активна участь молоді в економічному розвитку України;

- надання державою кожній молодій людині соціальних послуг з навчання, виховання, духовного і фізичного розвитку, професійної підготовки;

- координування зусиль усіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю.

Нині в Україні створено систему державних органів, які опікуються розв'язанням проблем молоді, в т. ч. молодіжного руху. На рівні центральних органів державної влади формують і здійснюють молодіжну політику Комітет Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту і туризму, Міністерство освіти, науки, молоді та спорту України та інші органи центральної виконавчої влади. Відповідні структури створені на обласному та районному рівнях. Підтримка державою, її органами на місцях молодіжних організацій може здійснюватись матеріально, організаційно, шляхом звільнення молодіжних організацій, створюваних ними підприємств, установ і т. п. від оподаткування; безоплатної передачі організаціям будинків і споруд, матеріальної бази, необхідної їм для роботи з дітьми та молоддю; звільнення від внесення плати за користування землею (місце розташування споруд, які належать молодіжним організаціям); надання молодіжним організаціям на вигідних умовах кредитів та субсидій; створення сприятливих умов для здійснення обміну, співробітництва з молодіжними організаціями інших країн тощо.

Дитячі й молодіжні громадські організації також послуговуються певними механізмами та інструментами впливу на владу, до яких теоретично зараховують: офіційні листи від громадських організацій органам влади; знання законодавства та вимога його дотримання; формування впливових коаліцій із молодіжних та дитячих громадських організацій; створення молодіжних дорадчо-консультативних органів при виконавчій владі та органах

місцевого самоврядування; особисті позитивні контакти з представниками виконавчої влади та органами місцевого самоврядування; створення позитивного іміджу організації в органах влади; робота із засобами масової інформації; співпраця з виконавчою, представницькою та судовою гілками влади; вплив на конкретного державного службовця, а не владу загалом.

Однак проблема співпраці залишається актуальною, оскільки весь комплекс державної молодіжної політики в Україні значною мірою формалізований, тобто зорієнтований переважно сам на себе: відбувається впорядкований процес написання, репрезентування та утвердження планів і звітів. Проте міра позитивності звітів істотно не змінює становища молоді.

Важливим чинником в еволюції державної молодіжної політики в Україні має стати і наближення до стандартів та принципів молодіжної політики більшості європейських країн. Ці нові для України, але підтверджені багаторічною практикою інших держав підходи до розвитку молоді ґрунтуються на пріоритетності державної підтримки організованого молодіжного руху, розподілу відповідальності за роботу з молоддю між органами державної влади і молодіжними громадськими організаціями.

3.5. Актуальні проблеми в сучасному дитячому та молодіжному русі

У сучасних умовах соціально-економічних та політичних змін в українському суспільстві виникають проблемні питання, пов'язані з потребами та запитамі підростаючого покоління. Відповідно, і процес інституалізації дитячого та молодіжного руху в Україні наприкінці ХХ ст. — на початку ХХІ ст. стикається з об'єктивними труднощами, насамперед з фрагментарністю, частковістю підтримки державою громадських ініціатив дітей і молоді, невиконанням прийнятих нормативно-правових зобов'язань стосовно дитячих та молодіжних громадських організацій. Це пов'язано з постійною реорганізацією структур органів державної влади, відповідальних за державну молодіжну політику, відсутністю стратегії взаємодії міністерств, відомств, інших урядових структур, які координують

розв'язання дитячих та молодіжних питань у загальноукраїнському масштабі.

Відсутність єдиного координаційного органу, слабка представленість у міжнародних молодіжних структурах залишаються нагальними проблемами українського дитячого та молодіжного руху і нині. Перші кроки до спільного розв'язання проблем були зроблені ще на початку 90-х років XX ст., коли роль координаційного центру намагався взяти на себе Світовий конгрес українських молодіжних організацій (СКУМО). І СКУМО (23—24 серпня 1990 року) став першою спробою об'єднати молодіжні організації України та діаспори в єдиний молодіжний рух представників української нації поза політичними партіями та релігійними конфесіями. Координаційні ради, обрані на наступних СКУМО (1991, 1992, 1998, 2001), не могли відігравати роль координувального органу в діяльності молодіжних організацій, оскільки молодіжні лідери утвердилися в думці, що центром молодіжного руху може бути лише спілка молодіжних організацій із зареєстрованим статутом, чіткою структурою, завданнями та принципами, фіксованою процедурою членства. До того ж, цей підхід повністю узгоджувався із практикою європейських країн, де консолідацію молодіжного руху здійснюють не аморфні координаційні збори із розмитими повноваженнями, а національні ради молодіжних організацій.

Упродовж 90-х років XX ст. важливу роль у процесі консолідації українського дитячого та молодіжного руху відіграв Український національний комітет молодіжних організацій (УНКМО) (створений у 1992 р.). Було створено й інші спілки: Всеукраїнську спілку молодіжних організацій (УСМО) (1996), Федерацію дитячих організацій (Спілку піонерських організацій) України (1999), Асоціацію молодіжних організацій України «Спектр» (2001), Соціал-демократичний молодіжний альянс України (2002), Всеукраїнську спілку молодіжних та дитячих громадських організацій «Національна Рада молодіжних організацій України» (2003), Координаційну раду студентських організацій України (2005), Всеукраїнську спілку молодіжних організацій «Спілка християнської молоді України» (2006), Всеукраїнську спілку дитячих громадських організацій «Діти України» (2007) та ін.

Наприкінці 2005 р. було засновано Український молодіжний форум (УМФ), який об'єднав зазначені вище та

інші всеукраїнські дитячі та молодіжні організації (всього 14 спілок-засновників). Основною метою діяльності Всеукраїнської спілки молодіжних та дитячих громадських організацій «Український молодіжний форум» є консолідація дій молодіжних та дитячих громадських організацій України задля належного представлення інтересів членів Форуму у відносинах з державною владою, органами місцевого самоврядування, об'єднаннями громадян, підприємствами, установами та на міжнародному рівні.

Напрями діяльності Українського молодіжного форуму охоплюють:

- координування та розвиток дитячих і молодіжних громадських організацій;

- участь у формуванні та реалізації державної молодіжної політики;

- представництво та захист інтересів дітей і молоді, їх об'єднань в органах державної законодавчої, виконавчої влади та органах самоврядування всіх рівнів;

- сприяння громадській активності молодих людей, підвищення їхньої ролі у громадсько-політичному житті країни;

- створення умов для самовизначення, самореалізації дітей та молоді;

- залучення та інтеграція українського молодіжного громадського сектору у міжнародний молодіжний рух;

- розв'язання актуальних проблем дітей та молоді України через підтримку програм молодіжних та дитячих громадських організацій.

У 2008 р. УМФ було прийнято до Європейського молодіжного форуму (міжнародної організації, яка представляє інтереси молоді Європи на державному і міжнародному рівнях, здійснює консультативну діяльність для Європейського Союзу, Ради Європи, ООН та інших організацій), що дало змогу презентувати український молодіжний рух на міжнародному рівні, надало можливість користуватися європейськими інформаційними базами, вирішувати питання молодіжної політики на європейському рівні.

У процесі функціонування більшості дитячих та молодіжних громадських організацій актуальними залишаються питання матеріального і фінансового забезпечення. Це пов'язано з відсутністю ефективної

системи державної підтримки громадських організацій і тим, що вони змушені самотійно шукати джерела фінансування своєї діяльності. З огляду на це постає проблема несамотійності, залежності дитячих та молодіжних громадських організацій, яка яскраво виявляється у функціонуванні припартійних молодіжних організацій, намаганні деяких політичних сил використовувати молодіжний рух як спосіб реалізації своїх вузькопартійних цілей.

Попри поступове збільшення кількості організацій вони залишаються нечисленними за складом, переважно маловідомими і неавторитетними серед дітей і молоді. Про це свідчить і кількісний склад всеукраїнських дитячих та молодіжних організацій, якими реально охоплено, на думку дослідників, не більше 10% дітей та молоді.

Соціальна незрілість сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій проявляється у нераціональній організаційній структурі, слабкості і аморфності, нерозвиненості на регіональному та місцевому рівнях. Особливо гостро ця проблема постає у невеликих містах та селах. Дитячий та молодіжний рух на селі — неорганізований, розрізнений, стихійний. Нечисленні об'єднання діють без необхідної науково-методичної допомоги і підтримки, за відсутності чіткої координації їхньої діяльності навіть на районному рівні (М. Гур'янова).

Розв'язання потребує і проблема кадрового забезпечення. Недостатня кількість фахівців для роботи із дитячими та молодіжними громадськими організаціями пов'язана як з соціальними умовами (низький рівень оплати їхньої праці, соціальний статус у суспільстві), так і відсутністю на державному рівні системи підготовки та перепідготовки фахівців, лідерів-організаторів дитячих та молодіжних громадських організацій.

Одним із шляхів розв'язання цієї проблеми є цілеспрямована підготовка соціальних педагогів до роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями. Соціальний педагог у змозі надати професійну допомогу в створенні і функціонуванні громадської організації, налагодити взаємодію між різними соціальними інститутами, надати соціального спрямування діяльності організації. Це може стати першим кроком для подолання

існуючих проблем та перешкод для сучасного дитячого і молодіжного руху.

Запитання. Завдання

1. Які основні нормативні документи регулюють діяльність сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій на території України?
2. Які дитячі організації заборонено створювати в Україні згідно з Законом України «Про охорону дитинства» і чому?
3. Зазначте критерії класифікації громадських дитячих та молодіжних організацій.
4. Поясніть сутність варіативно-програмного підходу у діяльності дитячих та молодіжних організацій.
5. Дайте визначення поняття «державна молодіжна політика». Які шляхи її реалізації щодо дитячого та молодіжного руху?
6. Розкрийте основні негативні явища та проблеми в дитячому і молодіжному русі на сучасному етапі.

4.

Дитячі громадські організації України

З кожним роком зростає вплив громадських організацій на

формування підростаючої особистості. Уже з шести років дитина може стати повноправним членом дитячої громадської організації, участь у якій дає змогу реалізовувати свої здібності та нахили, розвивати лідерські якості, забезпечувати організоване та змістовне дозвілля.

4.1. Особливості сучасних дитячих громадських організацій в Україні

Нині в Україні діють різноманітні дитячі об'єднання: гуртки, секції, клуби за інтересами, літні табори, у т. ч. і дитячі громадські організації. До особливостей їх розвитку зараховують різноманітність організацій; відмову об'єднань, організацій від масового охоплення дітей; неоднакову інтенсивність дитячого руху в різних регіонах, областях, містах, селах; створення досвіду взаємодії, координування зусиль різних дитячих рухів, організацій.

Дитячі громадські організації переважно виникають і діють на базі навчально-виховних закладів, створюючи додаткові можливості для педагогічного впливу на особистісний розвиток дитини. Вони мають достатній потенціал, щоб стати самостійним інститутом, що забезпечує соціальне становлення особистості, залучаючи її до суспільно-корисних справ, формує активну життєву позицію, задовольняючи інтереси особистості, і сприяє її подальшому розвитку. Інакше кажучи, сучасні дитячі громадські організації здатні впливати на формування особистості, бути суб'єктом виховання та соціалізації підростаючого покоління. Для забезпечення ефективної реалізації цього завдання сучасна дитяча організація у своїй діяльності повинна дотримуватись певних принципів (за Р. Литвак):

1. Принцип гуманізації: реалізація видів діяльності з урахуванням інтересів і потреб дітей; виховання на ідеях гуманізму — любові, доброти, милосердя.

2. Принцип свободи вибору: добровільність вступу і виходу з організації, визнання особистості дитини найвищою цінністю, метою і суб'єктом виховного процесу; повага до гідності дитини, потенційних можливостей;

спрямованість системи діяльності (її цілей, завдань, змісту, форм і методів) на інтереси і потреби дітей; формування самосвідомості дитини, її активного ставлення до себе і світу; створення реальних можливостей для вибору дітьми видів і змісту діяльності; забезпечення дитині можливості вільно висловлювати власні погляди, повага її прав на свободу думки, отримання і передавання інформації; право дитини вибирати і бути обраною до всіх органів управління об'єднанням; можливість кожного члена об'єднання користуватись матеріальною базою і засобами; повага до інших дитячих організацій та об'єднань, діяльність яких не має асоціального характеру.

3. Принцип самореалізації: стимулювання творчої діяльності; створення можливостей для прояву творчої активності; створення умов для реалізації інтересів, потреб дітей; розвиток ціннісно орієнтованих умінь і навичок; вироблення вміння приймати рішення; розвиток мотиваційно-потребної сфери особистості; розвиток мислення, інтелекту, внутрішньої культури; формування здатності до безперервного збагачення соціального досвіду; забезпечення безперервної діяльності дитини в соціальній сфері; стимулювання і заохочення соціально значущої діяльності дітей.

4. Принцип взаємодії дітей і дорослих: взаємоповага, довіра і культура у відносинах; організація спільної діяльності для передавання і засвоєння дітьми соціального досвіду; надання соціально-педагогічної допомоги, сприяння соціальному, духовному благополуччю, активній участі дитини в житті суспільства.

5. Принцип соціально-педагогічної захищеності дітей: підтримка у дітей позитивних емоцій, оптимістичного погляду на світ, подолання негативних переживань, які травмують дитину; розвиток психологічної стійкості особистості; формування позитивної Я-концепції; створення атмосфери захищеності в мікросоціумі об'єднання; запобігання міжособистісним конфліктам, заохочення і розвиток доброзичливих взаємин; захист прав дитини.

6. Принцип романтики та гри в діяльності: розкриття в яскравій формі видатних фактів і подій з життя людства; емоційна насиченість творчих і суспільно корисних справ; використання символіки, атрибутики,

ритуалів; розвиток інтересу до наукового пошуку, технічної творчості, мистецтва тощо; активне використання ігрових форм і прийомів в організуванні діяльності; розвиток творчої фантазії.

Дотримання цих принципів діяльності сприятиме ефективному виконанню сучасною дитячою організацією соціовиховних функцій. Основними функціями дитячої організації дослідники вважають:

- розвивальну (забезпечення громадського, морального становлення особистості, розвиток соціальної творчості, уміння взаємодіяти з людьми, ставити і досягати значущих цілей);

- орієнтаційну (забезпечення умов для орієнтації дітей в системі соціальних, моральних, політичних цінностей);

- компенсаторну (створення умов для реалізації потреб, інтересів, актуалізації можливостей дитини).

За виконуваними функціями, характером, напрямом діяльності сучасні дитячі організації в Україні поділяють на групи: організації, орієнтовані на комплексне виховання та саморозвиток особистості дитини (піонерські, скаутські, козацькі); організації, в яких є домінуючий напрям діяльності (екологічні, туристичні, спортивні, військово-патріотичні); організації, які орієнтуються на навчальну діяльність (шкільні, учнівські).

4.2. Піонерський рух в Україні

Зародившись у 20-ті роки ХХ ст., піонерський рух 70 років посідав центральне місце в дитячому громадському житті, формуванні і становленні дитячої особистості. Після розпаду СРСР піонерство опинилося на межі зникнення і, прагнучи зберегти масову дитячу організацію з її власними ознаками, виробити нові програми та знайти нових партнерів у роботі з дітьми, поступово трансформувалося у дитячий громадський рух, побудований за законами гри, дитячого самоврядування, співпраці дітей і дорослих.

Федерація дитячих піонерських організацій. Нині піонерський рух в Україні представлений Федерацією дитячих організацій України — наступницею Піонерської організації України імені В. І. Леніна.

21 листопада 1990 року на ХІ Зльоті піонерів України ухвалили рішення про заснування Співдружності піонерських організацій України (СПОУ). Зліт прийняв програму і статут організації, в яких зазначено, що СПОУ виступає проти політизації дитинства, будь-якої монополії в дитячому русі, за співробітництво з усіма гуманістичними об'єднаннями.

На ІІІ Зльоті СПОУ 27 вересня 1999 року спілку було реорганізовано у Федерацію дитячих організацій (Союз піонерських організацій) України (ФДО (СПО) України) як нове демократичне об'єднання дитячих та піонерських організацій, спілок, формувань (зареєстрована

Міністерством юстиції України 20 листопада 2002 року)
із штаб-квартирою у м. Києві.

У 2002 р. позачерговий зліт ФДО (СПО) України вніс зміни, доповнення до Статуту, у т. ч. до назви: Всеукраїнська спілка дитячих громадських організацій «Федерація дитячих організацій України» (ФДОУ). Нині ФДО України — це добровільна неполітична всеукраїнська спілка дитячих громадських об'єднань, до якої належать піонерські, дитячі організації з усіх регіонів України, всеукраїнські дитячі громадські організації «КРОКС» і «Школа безпеки» (більше 700 тис. дітей і дорослих). 6 грудня 2008 року в Києві відбувся перший Зліт Федерації дитячих організацій України за участі представників 19 місцевих дитячих громадських організацій, об'єднань — членів ФДОУ.

До ФДОУ можуть вступати діти, підлітки і дорослі, незалежно від національності, соціального походження, ставлення до релігії. Прийом здійснюється на загальних зборах членів первинного дитячого колективу за згодою батьків (приймаються діти віком від 10 років).

Основна структурна ланка ФДОУ — первинний колектив, створений за бажанням дітей, підлітків і дорослих за місцем проживання чи навчання та за наявності дорослого організатора-вожатого. При первинних осередках можуть створюватися групи-супутники, які об'єднують дітей віком 6—10 років і можуть самостійно обирати назву, символіку, правила, напрями і форми роботи. Найпоширеніше об'єднання дітей — «Країна Барвінкова», програму діяльності якої було прийнято у 1990 р. Барвінчата мають свої закони, символіку, традиції.

Вищим органом самоврядування ФДОУ є Всеукраїнський зліт, який скликається не рідше одного разу на п'ять років. Керівний орган на період між зльотами — Національна рада дитячих і піонерських організацій України. Вона складається з двох палат: дитячої та дорослої, які збираються не рідше одного разу на рік. **Дитяча палата** — постійно діючі збори, у період між зльотами їх кількісний і персональний склад може змінюватись; **Палата дорослих** — пленум із фіксованим складом: від кожної організації — члена Федерації делегують по три особи і п'ять осіб обирає пленум. Дорослі учасники дитячих громадських організацій наповнюють

їх діяльність суспільним, громадським, виховним змістом. На рівних, партнерських засадах вони допомагають дітям оволодіти соціальним досвідом, навчитись обирати адекватні засоби взаємодії зі світом, формувати систему світогляду, вибору ціннісних життєвих орієнтирів.

Постійний виконавчий орган Національної ради — бюро Національної ради, членами якого є голова Національної ради, заступники голови, голови керівних органів організацій — членів Федерації та інші особи зі складу Національної ради за її рішенням.

Національна рада дитячих і піонерських організацій України — співзасновник двох всеукраїнських газет для школярів: «Зірка» і «Перемена». ФДО випускає «Інформаційно-методичний бюлетень “Лелеченя”».

Сучасна піонерська ідеологія. На початку своєї діяльності ФДОУ визначила сучасне розуміння піонерії як важливої частини дитячого громадського руху в Україні, згідно з яким партнерство — це добрі і корисні справи, особиста першість дитини, корисність людям, державі; система ритуалів, символів (лінійка, збір, галстук, значок, прапор, вимпел організації); об'єднання дітей і дорослих без соціальних, національних, регіональних обмежень.

Для необізнаних у сучасному дитячому русі або політизованих кіл піонерство є стереотипом дитячої політичної організації у структурі ідеологічного виховання колишнього СРСР. Однак сучасні дитячі громадські організації, що стали спадкоємицями піонерських, обрали для себе шлях оновлення, відмовились від диктатури дорослих, однакових поглядів та думок, обговорення у різних формах своїх товаришів, їхніх учинків тощо. Дитячі організації із засобів управління дітьми перетворились на об'єднання рівноправних, зацікавлених у корисних для себе та інших справах учасників, залишивши традиції турботи про людей, які потребують допомоги, милосердя. Гра, змагання, романтика — основні принципи діяльності сучасних піонерських осередків.

Символіка. Символами ФДОУ є емблема, прапор, девіз, салют, галстук, значок, пісня, талісман. У кожному із символів закладена своя ідея, пов'язана з історією, традиціями чи сьогоденням.

Емблема-символ ФДОУ — веселка, що символізує чисте, життєрадісне, щасливе дитинство, незалежність ФДО

України від будь-яких політичних партій, рухів, була запропонована в 1990 р. у процесі дебатів щодо створення СПОУ.

ФДОУ має свій **прапор** (семиколірний, веселковий), **стяг** (жовто-блакитний з текстом: на жовтому полотні — Федерація дитячих організацій України; на блакитному полотні — «За Батьківщину, добро і справедливість»).

Девіз ФДОУ— «За Батьківщину, добро і справедливість!» промовляється на лінійках, зборах, зльотах, перекличках.

Салют — привітання і традиційний знак вірності організації. Салютуючи, члени ФДОУ піднімають над головою праву руку. Цей жест означає, що інтереси Батьківщини, дитячої організації, об'єднання дітей і дорослих для добрих і корисних справ — найвищі. Віддають салют за наявності галстука: при виконанні Державного гімну України, гімнів іноземних держав на офіційних церемоніях; при отриманні Державного прапора України, прапора Федерації, загонового прапора; біля пам'ятників героїв у хвилину мовчання, покладання квітів; при команді «Рівняння на прапор!»; при промовлянні девізу ФДОУ; при рапортуванні під час лінійок, зборів.

Веселковий, або семи кольорів веселки, **галстук ФДОУ** символізує щасливе, життєрадісне дитинство, а три кінці галстука — єдність понять із назви програми ФДОУ «Я — родина — Батьківщина». Кожна організація, об'єднання, що належить до складу ФДОУ, мають право самостійно визначати розміри, колір галстука, власне ставлення до його носіння.

Значок — знак належності до ФДОУ — діти можуть носити разом із галстуком або замість нього. Він круглої форми. Значок носять переважно на лівому боці грудей. Галстук і значок вручають на церемонії вступу до організації. Також галстук носять загонові та старші вожаті, керівники дитячих об'єднань.

Пісня ФДОУ— «Веселкова» (слова В. Гутник та О. Кононенко, музика О. Жилінського). У первинного колективу може бути своя загонова пісня або просто улюблені пісні.

Атрибути — це сурма, барабан, форма, знаки розрізнення, які подобаються дітям і допомагають їм організовувати свою діяльність. Знаки розрізнення і шеврони

на рукаві з елементами веселкової символіки, які вказують про доручення чи становище дитини у загоні (лідер, юнкор тощо), запроваджують діти на зборах ради первинного колективу.

Талісман ФДОУ — зображення лелеченяти, яке використовується на програмних значках, вимпелах. Образ лелеки з'явився на символіці організації за рішенням II Зльоту СПОУ як символ щастя, радості, добробуту та здоров'я у кожній оселі.

Кожна організація — член ФДОУ, дружина, загін можуть мати власні атрибути, що не суперечать ідеології Федерації. Усі організації — члени ФДОУ мають власні прапори, значки, емблеми, галстуки. У символах і атрибутах учасників ФДОУ присутні символи Федерації.

Назву первинній організації присвоюють або обирають діти самостійно згідно із напрямом роботи об'єднання. Члени первинного колективу можуть вигадувати власні таємні знаки, щоб «шифрувати» таємні справи, сигнали.

Ритуали. Основні моменти в житті загону дружини супроводжують ритуали: прийом у члени організації; збір-прощання з первинною організацією; піонерське вогнище; лінійка.

Кожен первинний колектив повинен мати кімнату, штаб для засідань ради, координування діяльності осередку, оформлення загонового куточка з актуальною інформацією про діяльність організації.

Збір як вищий орган самоврядування загону має певні права, зокрема приймати в організацію чи виключати з неї тощо. На зборі, який відбувається за активної участі кожного члена організації, ланкам дають завдання, доручення, оцінюють роботу ланок і окремих дітей, нпносять подяки і догани. Збір є сворідним закінченням психологічного етапу життя первинної організації і початком нового етапу роботи.

Лінійка — загальне шиккування загону, дружини. Вони бувають робочі і урочисті. Лінійки збирають перед початком важливої справи, для підбиття підсумків. Урочисті лінійки проводять з нагоди святкування важливої для колективу дати, державного свята чи події в житті ФДО України. Основні елементи лінійки: шиккування загонів, ланок; здача рапортів; підняття та опускання прапора; повідомлення та виступи.

На урочистій лінійці виносять прапор первинної орга-

нізації, підіймають Державний прапор України, прапор ФДОУ, виконують Державний гімн та пісні ФДОУ.

Програми діяльності. Пріоритетним напрямом діяльності ФДО України є формування власних та спільних програм, проєктів, що передбачають соціаль-но-педагогічні функції і виявляються в соціальному, психологічному та педагогічному аспектах.

Соціальний аспект передбачає врахування потреби сучасного суспільства організаційно сформувати соціальну активність підростаючого покоління, залучити його, використовуючи різноманітні форми громадських об'єднань, до оволодіння соціальними ролями не тільки для збагачення досвідом взаємодії з людьми, а й реалізації лідерського, творчого потенціалу. Суспільство зацікавлене у захисті прав та інтересів дітей, забезпеченні їх реалізації через програми дитячих громадських організацій

З погляду психології сучасна дитяча громадська організація стала своєрідним шляхом пошуку дитиною своєї ідентичності, переживань, себе серед однолітків, колективу, довіри у соціальних відносинах. Особиста зацікавленість дитини вільна від диктату, вона сама обирає способи виконання обов'язків перед друзями, організацією, суспільством.

Для педагогіки дитяче громадське об'єднання по своїй суті є організованою системою виховного впливу однолітків один на одного. Виховання дитини здійснюється колективним суб'єктом — первинним громадським дитячим колективом. Дитяча організація як посередник між світом дитинства та світом дорослих створює умови для гармонізації досвіду особистих і колективних відносин.

Програму «Я — родина — Батьківщина» прийнято в 1990 р. на основі законів честі і совісті, єдності слова і діла, дружби і товарищескості, доброти і милосердя. Ця програма об'єднує три складові:

— програма «Я», розроблена з метою виховання в дитини власного Я, віри у власні сили, таланту, здібностей, бажання творити добро; вироблення у неї вміння розділяти радість чи горе з іншими, вирішувати свої проблеми самостійно, бути наполегливою, відповідальною; навчити обстоювати власний погляд відкрито, переконливо, дбати про своє здоров'я, зовнішній вигляд,

розвивати творчі, інтелектуальні та фізичні здібності;

— програма «Родина», пріоритетними в якій є орієнтири на шанування родини, знання родоводу, повагу до старших та піклування про молодших, хворих, тих, хто потребує уваги, підготовку до сімейного життя;

— програма «Батьківщина», спрямована на вивчення та примноження звичаїв і традицій своєї Вітчизни, шанування її історії та сьогодення, прагнення жити в мирі та злагоді з іншими національностями, збереження рідної природи.

Через реалізацію програми «Я — родина — Батьківщина» Федерація виступає проти політизації дитинства, будь-якої монополії у дитячому русі, за співробітництво на засадах партнерства з усіма гуманістичними об'єднаннями. У межах програми на І Зльоті СПОУ в 1992 р. було прийнято сім програм-орієнтирів (за кольорами веселки), які дають змогу кожному обрати справу до душі, реалізувати свої здібності, проявити себе.

1. «Червона калина» (червоний колір). Програмою передбачено роботу щодо збереження та примноження традицій і звичаїв українського народу, вивчення історії рідного краю, його культурного минулого та сьогодення, розвитку народного мистецтва. За програмою орієнтиром ФДО України проводить фольклорні, етнографічні фестивалі «Червона калина»; вечори української пісні, гумору, казки; пошуково-пізнавальні експедиції «Мій край — земля моїх дідів», ігри «Козацькому роду нема переводу», «Козацькі забави»; конкурсні ігри «Чураївна», «Українська лялька», «З бабусиної скриньки», «Мов квітка сорочка-вишиванка», «Моя село найкраще», «Від діда прадіда». Піонери вивчають, описують народні ігри, забави, пісні, фольклорні твори, тирають цікаві дитячі матеріали про рідні міста, села і п створення енциклопедії «Батьківщина моєї дитячої організації», відкривають творчі майстерні умільців, удожників; залучають дітей до духовних скарбів наро- іи, що проживають в Україні, пропагують їхні культурно історичні досягнення, традиції, ознайомлюють із видатними діячами мистецтва, майстрами народних ремесел. У межах програми «Червона калина» відбувається тематична зміна — Всеукраїнська творча майстерня «Улюблена іграшка», мета якої полягає в популяризації українського декоративно-ужиткового мисте-

цтва, пробудженні інтересу дітей до народної творчості.

Програма-орієнтир «Червона калина» реалізується в Дитячому центрі «Молода гвардія». Протягом зміни діти беруть участь в «Українських вечорницях», «Сорочинському ярмарку», експрес-іграх «Український марафон» та «Козацька грамота», конкурсах «А я просто українка, україночка», «Українські співаночки», «Котилася торба», ліплять вареники, створюють інформаційні листівки, радіопередачі «Найцікавіше про Україну» тощо.

2. «Лідер» (помаранчевий колір). Програма спрямована на розвиток організаторських здібностей, уміння дітей обстоювати власний погляд, формувати світогляд, прагнення змінити своє життя на краще, згуртування однодумців навколо спільної праці. Федерація проводить різноманітні конкурсні програми: «Піонер — значить перший», «Лідер», «Деньсамоврядування», «День підприємництва», туристичні походи, проблемні круглі столи, диспути, вікторини.

3. «Берегиня» (жовтий колір). Програма звертає увагу на значення та роль сім'ї у формуванні характеру і світогляду дитини. Спрямована на вивчення дітьми свого родоводу, родинних традицій і свят, виховання поваги та любові до батьків, рідних, друзів. У межах програми проводять конкурси «Тато, мама і я — піонерська сім'я», «Поле чудес», КВК між сім'ями, «Кохання з першого погляду», діти малюють своє родовідне дерево, організовують вечори до «Дня матері» тощо. Щоліта у «Молодій гвардії» відбувається Всеукраїнська зустріч піонерських родин (путівки розігруються на регіональних родинних святах).

4. «Краю мій лелечий» (зелений колір). Програма спрямовує зусилля дітей на захист навколишнього середовища. Вони беруть активну участь у природоохоронних експедиціях, екологічних десантах, акціях «Дощ», «Лелека», «Чистота», «Екологічна турбота», операціях для збереження малих річок, ялинок, порятунку мурашників «Допоможемо мурашникові». У «Молодій гвардії» організовують зустрічі дітей-екологів, які діляться досвідом, знаннями, планами щодо природоохоронної діяльності, проводять конкурс екологічних плакатів, фотоконкурси, вікторини, випускають біологічні бюлетені. За цією програмою Федерація співпрацює з

Національним еколого-натуралістичним центром Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України, його підрозділами в областях.

5. «Повір у себе» (блакитний колір). Програма спрямована на виявлення і розвиток творчих та індивідуальних здібностей дитини, виховання кращих людських якостей, уміння творити добро, бути милосердним, небайдужим до чужої біди. У межах цієї програми ФДОУ організовує заходи «Милосердя», конкурси та свята, ярмарки виробів дітей-майстрів, проводить гімнурівську роботу, відвідує інтернати для інвалідів, самотніх людей, дає благодійні концерти, щороку організовує Всеукраїнський фестиваль дитячої творчості «Повір у себе» і конкурс дитячої естрадної пісні «Слов'янський Базарчик» як його складову (цей фестиваль дає змогу дітям з особливими потребами та здоровим дітям потоваришувати, навчитися вирішувати справи самостійно).

6. «Помагай» (синій колір). Реалізують програму через трудове виховання дітей, які вчаться майструвати, опановують нові спеціальності, привчаються до виконання домашньої роботи, збирають металобрухт, макулатуру, лікарські рослини, допомагають старшим, здобувають основи економічних знань, намагаються самостійно заробляти гроші. Діти проводять трудові акції, ярмарки саморобок, операції «Чистодвір»,

• 'І истота і порядок», «Бумеранг», організовують «бюро добрих послуг», майстерні, різноманітні заходи —
• •Татова майстерня», «Мамина вишиванка».

7. «Котигорошко» (фіолетовий колір). Програма спрямована на фізичне виховання дітей. Вони вчаться гідно виходити зі складних життєвих ситуацій, не роз- і ублюватись, орієнтуватись на місцевості, займатися спортом, надавати першу медичну допомогу, бути сильними, сміливими, винахідливими. З 1998 р. проводить- си всеукраїнська гри-випробування «Котигорошко», п а сгала практичною перевіркою вміння дітей діяти в ой грсмальних ситуаціях. Завдання гри-випробування: за допомогою ігрових ситуацій сприяти формуванню в дітей комплексу навичок і вмінь діяти індивідуально та колективно у будь-яких екстремальних ситуаціях; виховувати працелюбність, чесність, відвагу, дисциплінованість, увагу до ближнього; сприяти розвитку фізичної

культури, загартованості дітей; виховувати здатність приходити на допомогу людям, у разі потреби діяти обізнано, вивірено, спокійно, особисто і колективно. Гра передбачає виконання практичних та теоретичних завдань за допомогою спеціального спорядження, випробувань (змагання-випробування на фізичну підготовку, загартованість, орієнтування в надзвичайних ситуаціях, знання правил дорожнього руху та орієнтування на шляхах, подолання смуги перешкод), конкурсів («Яв незнайомому місті», «Котигорошки — дітям», конкурс наметових містечок, конкурс лісових обідів з вогнища тощо).

У 1996 р. на травневому пленумі КР СПОУ було прийнято рішення про реалізацію творчих програм-орієнтирів «Канікули» і «Ми дружимо».

За програмою **«Канікули»** діють оздоровчі дитячі табори в Україні та за її межами, працює Дитячий центр Національної ради дитячих і піонерських організацій України «Молода гвардія». Щороку ФДО України оздоровлює майже 15 тис. дітей.

Мета програми **«Ми дружимо»** — створення умов для дружби та творчої співпраці українських дітей з їх ровесниками за кордоном. Федерація є постійним членом Міжнародної спілки дитячих громадських організацій СПО-ФДО, до складу якої в 1990 р. увійшли піонерські, дитячі формування держав СНД, Балтії.

«ВПО ім. В. І. Леніна». У 2004 р. було створено Всеукраїнську громадську дитячу організацію «Всеукраїнська піонерська організація імені В. І. Леніна», яка діє, багато в чому наслідуючи піонерські традиції часів СРСР, належить до лав УНКМО та ЛКСМУ. Це самостійна дитячо-доросла організація, стрижневою ідеєю якої є залучення підлітків до спільної діяльності з дорослими для покращення навколишнього життя. Діяльність будується на принципах гри, романтики, творчості, соціального спрямування. Важливу роль відіграють «внутрішні», колективні творчі справи різного характеру: пізнавальні, розвивальні, навчальні, розважальні. Значне місце в її діяльності посідає допомога нужденним категоріям населення.

Свою діяльність «ВПО ім. В. І. Леніна» розгортає відповідно до структури організації, яка складається із Загальних зборів, Ради, Контрольної комісії та обласних

організацій «ВПО ім. В. І. Леніна».

Основні осередки — дніпропетровський, луганський та кримський.

Важливими досягненням «ВПО ім. В. І. Леніна» вважає поповнення кількості членів організації, загальна кількість яких нині становить 11 тис. учнів, та проведення Всеукраїнського піонерського зльоту.

4.3. Скаутський рух в Україні

Скаутинг — це всесвітній добровільний недержавний і неполітичний рух, у якому бере участь понад 28 млн дітей і молодих людей різних соціальних груп, релігій і культур. Основна мета скаутингу — цивільний, духовний, інтелектуальний і фізичний розвиток молоді, формування активної цілісної особистості. У перекладі з англійської слово «скаут» означає «розвідник».

Історія світового скаутизму

Скаутський метод виховання, як і сам рух, заснований в Англії на початку ХХ ст. полковником Робертом Баден-Пауеллом (1857—1948). Він створив для англійських підлітків перші загони скаутів, яким належало в іграх та серйозній діяльності виховувати молодь, готувати її до служіння батьківщині, прищеплювати лицарський дух. Принципи своєї організації Р. Баден-Пауелл висвітлив у книзі «Скаутинг для хлопців» (1908). До 1909 р. в Англії вже налічувалося 14 тис. скаутів.

Прабатьком скаутизму вважають і письменника Ернеста Сетон-Томпсона (1860—1946). Він народився в Англії, але в 5-річному віці переїхав з родиною до Канади. У 80—90-ті роки написав книги «Дикі звірята, котрих я пізнав», «Філософія життя серед природи», «Індіанці пустелі». Влітку він разом із хлопцями жив у лісі, де вони вивчали звички звірів і птахів. Такі гуртки почали виникати по всій Америці, а в 1906 р. Е. Сетон-Томпсон заснував «Лісову школу Америки». Після того, як

скаутський рух почав поширюватись у СІЛА, його обрали шеф-скаутом країни.

В основу теоретичних засад скаутизму було покладено твори (зокрема, «Книга джунглів») Редьярда Шилінга (1865—1936). Він є автором скаутської гри Кіма, офіційної скаутської пісні «All Patrols Look Out».

У 1911—1912 рр. скаутський рух вийшов на міжнародний рівень: сформувались організації у Швеції, Данії, Норвегії, Голландії, Італії, Аргентині, Чилі, Японії, Китаї, Чехії, Росії. У 1922 р. налічувалося понад 1 млн скаутів у 31 країні.

Для розвитку зв'язків між скаутськими організаціями з 1920 р. відбуваються міжнародні скаутські з'їзди, т. зв. джемборі (scout jamboree), а в 1929 р. створено Міжнародне скаутське бюро як керівний орган світового скаутського руху. За правилами бюро, кожна державу могла представляти тільки одна організація, тому декілька скаутських організацій повинні були об'єднатися у федерацію. Другою умовою членства було відокремлення хлопчиків від дівчаток. Змішані загони з представників обох статей заборонялись міжнародними правилами скаутизму.

Визнання скаутського руху як чинника міжнародних відносин засвідчило його представництво у Лізі Націй.

Нині світовий скаутський рух представлений Всесвітньою організацією скаутського руху (ВОСР) (World Organization of the Scout Movement), яка об'єднує 28 млн скаутів зі 160 країн — членів ВОСР. Метою ВОСР є виховання та освіта молоді на засадах цінностей, покладених в основу скаутської присяги та скаутського закону. Всесвітньою організацією скаутського руху керують Конференція (з'їзд делегатів країн-членів), Комітет (законодавчий орган) та Бюро (виконавчий орган), а структурно організація ділиться на шість регіонів: європейський, арабський, африканський, азійсько-тихоокеанський, інтраамериканський та євразійський. Штаб-квартира організації розташована у м. Женева (Швейцарія).

У незалежній Україні було створено велику кількість місцевих, регіональних, всеукраїнських скаутських організацій чи таких, що декларують свою належність до скаутизму. Однак у Всесвітній організації скаутського руху Україна набула членства лише у 2008 р. після того, як три найбільші скаутські організації країни (Всеукраїнська молодіжна організація «СПОЖ», Національна скаутська організація України «Пласт», ВДГО «Українське дитячо-юнацьке товариство «Січ»») створили єдину структуру — Національну організацію скаутів України (НОСУ).

Національна організація скаутів України — всеукраїнська громадська організація, створена у 2007 р. (zareestrovana Міністерством юстиції України наказом № 987/5 від 26 жовтня 2007 року). Її мета — сприяти розвитку дітей та молоді як особистостей і відповідальних громадян України, якомога повнішому розкриттю їх фізичного, емоційного, розумового, соціального, духовного потенціалу, а також розвиток скаутського руху на території України та захист спільних інтересів членів організації.

Керівним органом організації є Рада НОСУ, до складу якої входить 18 осіб (по 6 від кожної організації). Головою Ради НОСУ було обрано пластуна Лева Захарчишина, а його заступником — споківця Валерія Танцюру.

У 2008 р. НОСУ звернулася з проханням про вступ до Всесвітньої організації скаутського руху. 1 липня 2008 року на 38-й Всесвітній скаутській конференції в Кореї НОСУ офіційно прийняли до Всесвітньої організації скаутського руху. Адміністративно НОСУ належить до євразійського регіону ВОСР.

Мета, основні ознаки і принципи скаутизму

Скаутський рух в Україні, як і в інших країнах, характеризується спільними ознаками, загальними принципами організації життєдіяльності, типовими формами і методами роботи.

Мета скаутського руху — через участь скаутів у місцевих, національних і міжнародних організаціях виховувати відповідальних і гідних громадян своєї країни, сприяти розвитку молодих людей для розкриття їх фізичного, інтелектуального, суспільного й духовного потенціалу.

Основний принцип виховання — усі складові особистості, тобто фізичні, психічні, інтелектуальні, суспільні й духовні якості, розвиваються у взаємодії. Скаутинг охоплює багато чинників, що сприяють становленню індивіда, але це не означає, що він замінює сім'ю, школу, релігію та інші соціальні інститути виховання, він лише доповнює їх виховну суть. Він має важливе значення у формуванні концепції обов'язків громадянина. Ця мета — фундаментальна, і її потрібно розуміти у широкому сенсі: кожна особистість має бути прогресивною та індивідуальною, водночас вона є невід'ємною частиною суспільства, його політичної структури тощо.

Як і будь-яка громадська організація, скаути мають власні закони, традиції, атрибути, символіку тощо.

Скаутський закон. Закон скаутизму відображає ідеали, до яких слід прагнути в будь-якій діяльності. Дотримуючись скаутського закону, скаут зростає справжнім громадянином. Скаутський закон є основою, на якій будується весь скаутський рух:

1. Честі скаута потрібно довіряти.
2. Скаут вірний.
3. Обов'язок скаута — бути корисним і допомагати іншим.
4. Скаут — друг всім і брат кожному скауту.
5. Скаут ввічливий.
6. Скаут — друг тварин.
7. Скаут підкоряється своїм батькам, а також наказам керівника патруля, скаут-майстра.
8. Скаут усміхається і не сумує за будь-яких труднощів.
9. Скаут ощадливий.
10. Скаут чистий у думках, словах і справах.

Традиції. Традиційним для Всесвітнього скаутського руху є світове скаутське джемборі (World Scout Jamboree) — зліт скаутських об'єднань, який відбувається раз на чотири роки. (Останнє, 21-ше, світове скаутське

джеремборі з нагоди 100-ліття скаутського руху відбулось у 2007 р. у Великій Британії, зібравши 40 тис. учасників зі 158 країн. Наступне відбудеться у 2011 р. у Швеції.

Традиційні свята скаутів: 22 лютого — день народження Р. Баден-Пауелла — святкують як Міжнародний день скаутизму; 1 грудня — День мам скаутів.

Основною традицією скаутів України, як і всього світу, незмінно залишається надання обіцянки як підґрунтя всіх відносин у скаутизмі. Вступаючи до організації, скаути урочисто обіцяють робити все, що від них залежить, щоб виконати обов'язок перед Богом і Батьківщиною; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів. Прийом і посвята в скаути дещо відрізняються. Прийом — це формальніша частина, яка засвідчує виконання скаутом усіх підготовчих вимог, отримання дозволу батьків, його реєстрацію в групі. При посвяті необхідний прапор об'єднання або інший символ, місце проведення процедури має бути естетично витримане. Наприклад, можна розробити стежку випробувань, пройшовши якою, претендент збере літери і складе слово «скаутизм».

Символіка та атрибути. Міжнародний символ скаутизму — квітка геральдичної лівії. Її зображали на старовинних картах мореплавців, щоб указати розташування частин світу (центральна пелюстка указувала на північ). Такої самої форми надавали наконечникам стріл і списів давніх воїнів. Тобто лівія здавна була знаком сміливих і відважних людей, яким, звичайно, прагне стати і кожний скаут. Лівія також є символом чистоти — вона ніколи не ростиме у водоймі з брудною водою. Ця волелюбна квітка, будучи зірваною, одразу загине, тому що не зносить неволі. Таким повинен бути і скаут: сміливим, сильним, волелюбним, чистим у своїх думках і справах.

Скаутський знак — три пальці правої руки, піднесені догори, означають три частини скаутської обіцянки: виконати обов'язок перед

Богом; допомагати ближнім; жити за Законом скаутів. Кисть правої руки знаходиться на рівні голови і трохи відведена убік. Знак скаутизму нагадує, що сильний завжди захищає слабого (великий палець прикриває мізинець), а молодший підкоряється старшому.

Скаутський салют віддають правою рукою, торкаючись до правого боку козирка головного убору або, якщо скаут у береті, середини правої брови, або, якщо він у скаутському капелюсі, краю полів капелюха з правого боку.

Разом із салютом скаути всього світу використовують **скаутське рукостискання**: скаут вітається зі скаутом лівою рукою, при цьому мізинець злегка зігнутий і відведений убік. Під час офіційних зустрічей скаутів, разом з рукостисканням лівою рукою, скаут може віддавати салют, однак лише в тому разі, якщо він одягнений у повну скаутську форму. Вітання правою рукою теж не заборонене, але саме скаутське рукостискання виражає особливий, братський дух, є своєрідним міжнародним пізнавальним знаком. Це привітання започаткував Р. Баден-Пауелл, запозичивши його в африканського племені. Воїни цього племені в правій руці тримали зброю, а в лівій — щит, і при зустрічі з тим, кому хотіли показати свою дружелюбність, перекладали щит з лівої руки в праву, залишаючись при цьому без захисту.

Скаутська форма, як і салют, є однією з перших традицій скаутингу. Під час подорожей або тренувань скаут не повинен боятися забруднити одяг. В урочистих же випадках він має відчувати себе впевнено і святково. Усім цим вимогам і відповідає уніформа скаутів: довгі шорти або брюки, формена сорочка, галстук скаута, головний убір і гольф. Форма, розроблена Р. Баден-Пауеллом, майже не змінилася і нині. Однак скаути різних країн при розробленні своєї форми враховують кліматичні і при

родні особливості та національні елементи одягу. Наприклад, скаут Індії може носити на голові тюрбан, шотландський скаут одягає картату спідницю-«кілт».

Загалом уніформа скаута повинна бути міцною для тривалого носіння; добре пратися, щоб її завжди можна було тримати в чистоті; бути зручною у процесі одягання, щоб скаут міг швидко її одягнути і бути справді «Завжди готовим!». У різних скаутських організаціях різні вимоги до галстуків, головних уборів і деяких дрібних елементів. Постійними залишаються тільки відзнаки, розміщення нашивок і знаки організації. Повною формою сучасного скаута є: формена сорочка; галстук; шорти (брюки) кольору хакі або темно-сині; спідниці для дівчаток тих самих кольорів (можливо з ременем); головний убір; гольф темних кольорів або хакі (єдині в патрулі); взуття темного кольору.

зручності можна закріпити на шнурку і вішати на шию. До шнурка скаут може прикріплювати шкіряні, дерев'яні або глиняні значки таборів, у яких він брав участь. Галстук — не тільки один з основних елементів форми, а й предмет, необхідний у різних ситуаціях. Наприклад, його можна використовувати у разі вивихів і переломів для накладання шин, як сигнальний прапорець, мотузку для зв'язування рук «ворогу» або зав'язати ніс і рот при буревії, вітрі, пожежі для захисту дихальних шляхів.

Взуття скаута повинне бути міцним, зручним, чистим. У походах і таборах скаут зазвичай використовує спортивне взуття (кросівки) або шкіряні туристичні чи армійські черевики. Необхідно користуватись міцними шнурівками. На урочистостях скаут носить однотонні черевики або неяскраві кросівки.

Найпопулярнішими головними уборами скаутів є класичні широкополі скаутські капелюхи і берети (єдиного кольору в патрулі). Іноді трапляються армійські

кепі з козирком і «вухами», застібнутими вгорі. На всіх головних уборах скаутів може бути приколена (пришита, вишита) лілія, інший загальноприйнятий у загоні або патрулі скаутський знак.

Пласт

Складовою світового скаутського руху є український «Пласт». Його ідейні засади і організаційні принципи мають національний зміст.

Назва «пласт» є аналогом англійського слова «scouting», що в перекладі означає «розвідка». Пластунами у козацькому війську називали козаків-розвідників.

Відродження «Пласту» в Україні припало на 90-ті роки ХХ ст. 30 серпня 1990 року перший український пластовий загін (12 осіб) прийняв пластову присягу. 12—13 квітня 1991 року в Івано-Франківську відбувся Перший крайовий пластовий з'їзд України, на якому було обрано керівні органи і затверджено статут Української скаутської організації «Пласт» (УСО «Пласт») (zareestrovaniy u Ministerstvi yustitsii Ukraini 29 grudnia 1992 r.). З 1993 р. «Пласт» перетворився на організацію всеукраїнського масштабу. З'явилися осередки в Центральній, Східній, Південній Україні. У 1999 р. змінилися статут, структура і назва УСО «Пласт»: Національна скаутська організація України «Пласт» (НСОУ «Пласт»). Нині «Пласт» представлений у всіх регіонах України і нараховує майже 10 тис. членів (130 осередків). Крім України, «Пласт» офіційно існує в Австралії, Аргентині, Великій Британії, Канаді, Німеччині, Польщі, Словаччині та США. Пластові організації із усіх країн об'єднані в Конференцію українських пластових організацій, очолює світовий пластовий рух Начальний Пластун.

Мета «Пласту» — патріотичне виховання та самовиховання української молоді на засадах християнської моралі як свідомих, відповідальних і повновартісних громадян місцевої, національної та світової спільноти, суспільства на ідейних засадах «Пласту».

Присяга і закон. Основними моральними та ідейними засадами «Пласту» є загальнолюдські цінності, які виражають ставлення особи до природи, суспільства і самої себе. Усе це сконцентовано у пластовій присязі:

«Присягаюся своєю честю, що робитиму все, що в моїй силі, щоб: бути вірним Богові й Україні, помагати іншим, жити за пластовим законом, слухатись пластового проводу».

Виконання присяги «Пласту» передбачає дотримання **пластового закону**, згідно з яким пластун має бути чесним, сумлінним, пунктуальним, ощадливим, справедливим, доброзичливим, урівноваженим, ввічливим, пильним, дисциплінованим, завжди тримати своє слово, дбати про своє здоров'я, добробут громадян і країни, берегти природу, вірити в успіх своєї справи тощо. Ці вимоги сприяють формуванню відповідних рис характеру і є основою плану самовиховання для кожного пластуна. На пластових присязі та законі ґрунтується вся діяльність організації.

Структура. За своєю структурою «Пласт» охоплює декілька вікових категорій: новаки і новачки, юнаки і юначки, старші пластуни і пластунки, приятелі «Пласту» (батьки і друзі). Вони, відповідно, поділяються на 4 пластові улади:

1. Улад пластунів новаків та новачок (УПН). Він об'єднує наймолодших членів «Пласту» (7—11 років), даючи дітям змогу якнайкраще та найповніше розвивати духовні та фізичні сили згідно з ідейними основами «Пласту» за допомогою пластової методи, пристосованої до дитячого віку. Новаки ще не є пластунами, а лише готуються пластувати. Перші 6—9 тижнів прихильник новацтва, який ще не став членом рою, не має права носити однострою, не сплачує внесків. По закінченні періоду знайомства з товаришами дитина складає заяву про вступ. Найменша організаційна складова УПН — **рій**, який має свою назву і складається з 6—12 осіб. Упорядником рою є братчик або сестричка — особа, якій виповнилось 16 років та яка має відповідну кваліфікацію. Очолює рій **ройовий** — новак чи новачка, призначені впорядником. Ройовий лише допомагає іпорядникові під час збірок, збирання внесків, проведення деяких занять, повідомляє новаків про час сходин. Два-чотири рої становлять **гніздо**, за роботу якого відповідає **гніздовий** — досвідчений братчик чи сестричка, які пройшли вишкіл відповідної кваліфікації.

2. Улад пластунів юнаків та юначок (УПЮ). Це виховна спільнота пластової молоді віком 11—18 років.

Мета УПЮ — всебічне патріотичне самовиховання української молоді та членів української спільноти, формування в них пластового світогляду. Організаційна структура УПЮ схожа на новацьку, відмінність полягає у назві структурних одиниць: замість рою — **гурток**, а замість гнізда — **курінь**. У юнацькому гуртку під час занять учасники дізнаються про ідеали й організацію «Пласту», розвиваються фізично, інтелектуально, соціально та духовно, виявляючи ініціативу і творчість, використовуючи свої таланти і зацікавлення. Упорядником гуртка можуть бути юнак чи юначка, яким виповнилось 16 років та які пройшли вишкіл вихователів УПЮ.

3. Улад старших пластунів (УСП). Цей підрозділ об'єднує пластунів та пластунок віком 18—35 років.

Завданням УСП є гуртування пластової молоді, яка бажає вдосконалювати свій пластовий світогляд та характер на засадах, встановлених у пластовій присязі, законі, обіті та гаслі.

Організаційна побудова УСП: курінь УСП з 15 і більше членів — осередки праці в складі місцевого пластового осередку — крайовий провід УСП в складі крайової пластової старшини — Крайовий з'їзд УСП — Провід УСП в складі Головної Пластової Булави — Загальний з'їзд УСП.

4. Улад пластунів-сеньйорів (УПС). Членами УПС є пластуни та пластунки, котрим виповнилось 35 років.

Основне завдання УСП, як і УПС, — сприяння виховному процесу, що здійснюється в УПН та УПЮ. Члени УСП та УПС виконують у «Пласті» функції вихователів, адміністраторів, проводять табори та вишколи.

Пластова програма. Перебуваючи в новацтві та юнацтві, пластуни та пластунки проходять кілька етапів. Успішне завершення кожного етапу свідчить про те, що пластун здійснив ще один крок на шляху до самовдосконалення і може приступати до освоєння наступного етапу. Після проходження етапу пластунові чи пластунці присвоюють відповідний пластовий ступінь, який відображає відзнака на пластовому однострої.

Вимоги щодо кожного етапу адаптовані для конкретного віку та передбачають виконання певних завдань чи освоєння певних знань, необхідних пластунові у повсякденному пластуванні.

Пластові проби. Кожен пластун чи пластунка у визначений час має виконати певну кількість завдань — пройти пластові проби. Той, хто проходить випробування, повинен підтвердити в умовах реального життя, що він цілком засвоїв призначений для нього виховний матеріал і вільно володіє прикметами та вміннями («вмі- лостями»), відповідними виховній програмі його віку.

В Улад і пластового новацтва є три проби:

1) на ступінь новака/новачки — **жовтодзьоба**. Його присвоюють після року перебування в новацтві за умови виконання вимог проби (мати відзнаки за п'ять добрих справ та успіхи в пластових іграх; володіти початковими знаннями та вміннями новака). Після першої проби новак складає новацьку обіцянку і отримує новацьку відзнаку, яку носить на береті або над лівою кишенею сорочки;

2) на ступінь новака/новачки — **юного орляти**. Його присвоюють з дев'яти років після року перебування на ступені жовтодзьоба за умови виконання вимог проби (мати відзнаки за дев'ять добрих справ та успіхи в пластових іграх; здобути п'ять умілостей; взяти участь в одному новацькому таборі; володіти знаннями та вміннями новака);

3) на ступінь новака/новачки — **орляти**. Його присвоюють з десяти років після року перебування на ступені юного орляти за умови виконання вимог проби (мати відзнаки за десять добрих справ та успіхи в пластових іграх; здобути п'ять умілостей; взяти участь в одному новацькому таборі; володіти знаннями та вміннями новака).

За час перебування в УПЮ пластуни також здають проби та здобувають ступені:

— • ступінь пластуна-прихильника. Його присвоюють через півроку перебування в пластовому гуртку після того, як юнак (юначка) засвоїть три основні обов'язки пластуна, пластовий закон та ще низку базових знань.

11, ей ступінь засвідчує і підтверджує бажання стати пластуном. Пластунів-прихильників ще не вважають членами «Пласту», а лише кандидатами на членство;

— ступінь пластуна-учасника «Скобине крило». Це перша проба УПЮ (у віці 12,5—14,5 років). Пластун-учасник — це особа, яка виконала всі вимоги першої пластової проби: засвоїла пластову ідею та практикує бездоганну пластову поставу (вміє правильно поводитись і

добре триматись), орієнтується в організації «Пласту», взяла активну участь у пластових заняттях, навчилася поводити себе в природі, повсякденному житті, вдосконалює своє тіло та здобула щонайменше три пластові вміння, що відповідають цьому етапу. Після першого випробування юнаки складають пластову присягу і стають дійсними членами організації;

— ступінь пластуна-розвідувача «Скобиний лет». Друга проба УПЮ (14—16 років) вимагає від пластуна поглиблених теоретичних знань і поведінки провідника. Ступінь розвідувача засвідчує, що пластун досконало володіє ідейними засадами «Пласту», неодноразово брав участь в організуванні різноманітних пластових акцій, вміє самостійно давати собі раду як у повсякденному житті, так і в природі;

— ступінь пластуна-скоба (пластунки-вірлиці) «Скобиний хват». Третя проба УПЮ (16—18 років) є засобом реалізації мети «Пласту» — підготувати свідомих, відповідальних і повновартісних громадян, лідерів суспільства. Ця проба не містить жодних конкретних вимог, які слід виконати. Натомість пластун повинен реалізувати дев'ять тематичних проектів, які матимуть позитивні наслідки для «Пласту» чи суспільства;

— почесний ступінь гетьманського пластуна-скоба (гетьманської пластунки-вірлиці). Цей ступінь юнак чи юначка не здобувають, вони можуть бути удостоєні його за ініціативою вихователя за взірцеву працю та поведінку.

Технічно складання пластової проби реалізується у формі гри, вправ чи пластових змагань у гурті інших юнаків, які проходять ту саму фазу перевірки. Під час тижневих сходів, збірок, прогулянок та мандрівок гуртка і в подальшому під час занять куреня юнак ознайомлюється методично і програмово з призначенням для нього виховним матеріалом, опрацьовує його практично, виробляючи і закріплюючи в собі певні риси характеру.

Вміння. Одночасно із доданням випробувань юнацтво засвоює т. зв. вміння — набуває практичних знань і вмінь у різних галузях (картографії, фотографу

ванні, догляді за хворими, туризмі, альпінізмі та ін.) відповідно до власних інтересів і захоплень. Усього зроблено понад 120 різних уміlostей з переліком вимог до кожної з них. Спочатку пластуни готуються до випробувань: читають літературу, звертаються до фахівців тощо. За результатами випробування їм надають відповідну відзнаку: нашивку на рукав однострою та спеціальне посвідчення.

Інструктором пластової вміlostі може бути пластун чи пластунка, які досягнули 16 років і мають належні знання та кваліфікацію, або непластун із фаховою освітою або значним досвідом у цій вміlostі.

Здійснювані заходи. Протягом року «Пласт» в Україні організовує понад 100 виховних таборів різної спеціалізації: спортивні, морські, повітроплавні, мистецькі, лижні, альпіністські, археологічні, кінні, екологічні тощо. У таборах пластуни практично закріплюють знання і вміння, здобуті впродовж року на щотижневих заняттях. Серед наймасштабніших всеукраїнських заходів — інтелектуально-мистецькі змагання «Орлікіада», фестиваль творчості «День пластуна», спортивні змагання «Спартакіада», передача Віфлеємського вогню місцевим громадам, змагання з пішохідних мандрівок «Стежками героїв» та «Осінній рейд». На місцевому рівні осередки «Пласту» постійно реалізують акції соціально-культурного та виховного спрямування.

Символіка та атрибути. Емблемою українського «Пласту» є **герб** із зображенням тризуба і білої трилистої лілеї, сплетених в одне ціле. Трилиста лілея — це відзнака скаутів у всьому світі, у різних країнах по-різному поєднана з іншими символами. Три листки квітки символізують три основні обов'язки пластуна, а тризуб указує на те, що «Пласт» — це українська молодіжна організація.

Гімн «Пласту» — «Цвіт України і краса» — співають на всіх святах, він є складовою кожної пластової церемонії. У ньому пластуни закликають до праці та досягнення життєвих цілей. Гімн підбадьорює пластунів,

закликає їх до змагань, об'єднує їх духом і почуттям солідарності. Перший куплет та приспів гімну написані О. Тисовським, а інші два взяті з поезії І. Франка «В дорогу».

У новацькій системі пластуни використовують гасло «Готуйсь»; юнаки вітаються словом «СКОБ», яке означає назву породи орла — скоба білохвостого. Пластуни прийняли його як свій символ, оскільки літери цієї назви є початковими у словах, що відображають риси пластуна: Сильний розумом та тілом; Красний душею; Обережний у задумах та планах; Бистрий у думках та справах. Образними символами цих пластових прикмет є дубовий листок, кетяги червоної калини, мухомор і блискавка.

Вітаючись на урочистостях, пластуни промовляють одне одному «СКОБ», підносячи догори праву руку із випростаними трьома пальцями — символом основних обов'язків пластуна. У повсякденному житті пластуни вітаються, подаючи ліву руку, тобто виявляючи належність до світового скаутського руху.

Однострій (уніформа зеленого кольору, основним елементом якої є сорочка) у «Пласті» набув особливого виховного значення. На нього нашивають пластові відзнаки: пластового ступеня, складених уміlostей, діловодства, належності до гуртка чи куреня, успішно пройдених таборів, вишкoлiв, мандрiвок, нагороди. Під комірцем сорочки пластуни пов'язують хустинку кольору свого куреня.

Ідейні основи «Пласту», програма здобуття ступенів, уміlostей, відзнак («пластова метода»), виховні засоби є складовими пластової виховної системи, яка спрямована на всебічний розвиток особистості, формування навичок самовиховання і самовдосконалення.

Гайдівський рух

Назва «гайд» запозичена з життя індіанців: саме так називали ті племена, які вирізнялися винахідливістю та вправністю. Буквально воно означає «людина, яка йде попереду та знаходить дорогу», а отже, назви «піонер», «скаут», «гайд» близькі зазначенням.

Історія. Засновник скаутського руху Р. Баден-Пауелл з огляду на значний інтерес дівчат до діяльності скаутів доручив своїй сестрі Агнес адаптувати скаутську систему для дівчат. На основі книги «Скаутинг для хлопців» (1908) було розроблено «Схему для дівчат-гайдів».

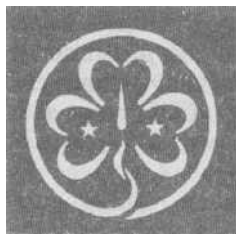
У 1910 р. засновано Асоціацію дівчат-гайдів, яку очолила Агнес Пауелл, а з 1918р. — дружина Р. Баден-Пауелла Олав Соамс. Рух гайдів швидко поширився в інших країнах. У 1928 р. виникла Всесвітня асоціація дівчат-гайдів і дівчат-скаутів (ВАДГДС), яка нині нараховує майже 10 млн осіб зі 145 країн.

В Україні розвиток гайдівського руху розпочався у 90-ті роки ХХ ст. з прийняттям рішення комітету ВАДГДС про можливість розвитку гайдівського руху на пострадянському просторі. З допомогою норвезьких гайдів було розроблено систему навчальних тренінгів для лідерів гайдівського руху в Україні, з яких і почалося його поширення. У листопаді 1995 року відбулася Установча конференція Асоціації гайдів України (АГУ), в якій взяли участь представниці із 13 областей України, гості з Норвегії та Великої Британії. Було затверджено Статут АГУ та обрано установчі органи. У 1996 р. організацію офіційно зареєстрували у Міністерстві юстиції України.

Загальні принципи діяльності гайдів із ВАДГДС відображені в обіцянці і законі. Складаючи обіцянку, гайд присягається служити своїй країні, прагнути до вищих духовних ідеалів, допомагати людям, виконувати закони організації:

1. Честі гайда потрібно довіряти.
2. Гайд вірна.
3. Обов'язок гайда — бути корисною та допомагати іншим.
4. Гайд — подруга всіх та сестра кожному гайду.
5. Гайд ввічлива.

6. Гайд любить тварин та оберігає природу.
7. Гайд свідомий.
8. Гайд посміхається і не сумує за будь-яких труднощів.
9. Гайд ощадливий.
10. Гайд чистий в думках, словах і справах.

Символіка та атрибути. *Знаком гайдів* є трилисник, який відображає частини обіцянки (кожна національна організація включає трилисник у свою національну символіку).

Емблема також має смислове навантаження: золоте коло на блакитному тлі символізує сонце, що сяє для всіх; трилисник — три частини обіцянки; основа стебла — полум'я кохання й людяності; у центрі стрілка компаса вказує шлях; дві зірки — 10 правил закону гайдів; незамкнене коло засвідчує відкритість організації для всіх.

На *прапорі* зображені трилисник на блакитному тлі, білий трикутник у правому куті як символ миру; кут обведений трьома золотистими квадратами, що означає виконання обіцянки. Кожний патруль, загін можуть мати свій прапор, на одному з боків полотнища якого повинна бути відображена їх назва.

Вітаючись, гайди віддають *салют* трьома пальцями правої руки, піднятими на рівні плеча, одночасно роблячи *рукостискання* лівою рукою. Салют нагадує про три частини обіцянки, а рукостискання лівою рукою — це спосіб упізнання інших членів руху.

Музику до *гімну гайдів* написала Джейн Сибеліус, пісня з'явилася в англійському, французькому та іспанському варіантах. Слова до англійської версії написав Гавін Еварт.

Форма у кожного загону може бути своя: наприклад, сорочка яскраво-синього кольору, темно-сині або чорні брюки (спідниця, шорти), галстук. На лівому рукаві зображена емблема загону, на правому — ступені зростання (проліски). Галстук (шийна хустинка або косин-

ка) — основний елемент форми гайдів. Його колір визначають члени загону або патруля. Може бути і спеціальний галстук для учасників якого-небудь проекту.

Структура. Члени організації поділяються на три вікові групи: ластівки (7—10 років), гайди (11—16 років), рейнджери (16—20 років). Від 21 року дівчата випробовують себе в ролі лідерів. Лідери навчають рейнджерів, рейнджери передають засвоєне гайдам, а гайди — ластівкам. В Україні вікові межі груп дещо відрізняються: ластівки — 6—9 років, гайди — 10—13 років, рейнджери — 14—17 років.

Основною структурною одиницею організації є **патрулі** із 4—8 дівчат. Кожний патруль має свої назву, символіку, місце збору, коробку патруля для зберігання робочих матеріалів, складає власний план дій. Патрульного лідера і його заступника обирають самі дівчата. Патруль бере участь у розв'язанні проблем загону, управлінні ним, що здійснюється радою патруля і радою лідерів патрулів. Кілька патрулів об'єднуються у **гайдівський загін**.

Вищим керівним органом АГУ є Конференція, яка збирається не рідше, ніж один раз на два роки, та визначає основні напрями діяльності, затверджує річні програми роботи, розробляє внутрішню та зовнішню політику організації. У Конференції беруть участь щонайменше по одному делегату від обласних організацій гайдів. У період між Конференціями діяльністю АГУ керує Національна рада із п'яти осіб (президент, національний комісар, міжнародний комісар, комісар з тренінгів, комісар з програм), що збирається не менш ніж двічі на рік. Національна рада АГУ координує виконання робочих річних планів, забезпечує проведення всеукраїнських заходів (семінарів, таборів, тренінгів), допомагає в роботі гайдівських осередків місцевого рівня.

Структура організації дає змогу ефективно використовувати в її діяльності метод малих груп: кожен член патруля має змогу виявити власні здібності, вплинути на прийняття рішення, усвідомити себе учасником загальної справи, розвинути навички лідерства. Завдяки патрулю дівчата вчаться успішно спілкуватися з людьми, плідно співпрацювати, будувати міжособистісні стосунки; виховують у собі толерантність, співчутливість, навички лідера тощо.

Символіка, структура, загальні принципи діяльності гайдівських організацій у різних країнах схожі, однак мета, завдання кожної із них мають свої особливості.

Діяльність АГУ. Основною метою діяльності АГУ є сприяння розвитку та формуванню соціально зрілої жіночої особистості в її власних інтересах та в інтересах держави, захист законних соціальних, вікових, економічних та інших інтересів і прав своїх членів. Для досягнення цієї мети АГУ ставить перед собою такі завдання:

- залучати дівчат та молодих жінок до гуманітарної системи загальнолюдських цінностей;
- всебічно розвивати особистість шляхом активної участі в різних програмах;
- підвищувати культурний і освітній рівень членів організації;
- розвивати почуття відповідальності за себе та інших;
- сприяти прагненню до самовиховання і саморозвитку;
- створювати умови для внутрішнього та міжнародного спілкування і дружби між скаутськими та гайдівськими організаціями;
- виховувати відповідальне ставлення та почуття поваги до України, її духовної та матеріальної спадщини;
- вивчати навколишній світ та допомагати у здійсненні природоохоронних проектів;
- оволодівати навичками життя в природі;
- втілювати у життя Обіцянку та Закон гайдів.

Робота АГУ ведеться у різних напрямках. Зокрема, вона передбачає: щотижневі зустрічі з дівчатами-гайда-ми за спеціально розробленими програмами; проведення тренінгів і семінарів для лідерів організації; організування гайдівських таборів, подорожей, походів; участь у міжнародних гайдівських заходах, молодіжних семінарах, форумах, фестивалях, що впливають на формування міжнародної та національної молодіжної політики; реалізацію програм та проектів, спрямованих на поліпшення становища жінок в Україні.

Асоціація гайдів України визначила глобальні цілі на 2009—2020 рр.:

- 1) гайдинг — світ для дівчат (АГУ — відкритий простір для особистого зростання дівчат різного віку);
- 2) гайдинг — волонтерський ресурс для суспільства (АГУ — об'єднання волонтерів, які беруть активну участь у розв'язанні актуальних проблем українських громад);
- 3) гайдинг — джерело жіночого лідерства (АГУ — широкий вибір можливостей для розвитку лідерського потенціалу жінки);
- 4) гайдинг — простір для міжнародного спілкування та міжкультурної взаємодії (АГУ — активний учасник всесвітнього руху дівчат-гайдів та дівчат-скаутів);
- 5) гайдинг — організований рух для своїх членів (АГУ — потужна організація з налагодженою ефективною системою забезпечення власної життєдіяльності).

АГУ розробляє і реалізує програми, які сприяють особистісному розвитку дівчат, навчають їх співпрацювати з іншими людьми та виховують у них громадянські якості. Протягом 1995—2004 рр. АГУ виконала такі програми: «Українознавство», «У світі гай-дингу», «Школа медицини», «Вічні істини», «Світова культура», «Господарочка», «Життя

на природі», «Планета — наш дім». З 2005 р. триває реалізація АГУ освітніх програм для кожної вікової групи в структурі організації. **«Освітня програма АГУ для дівчат-ластівок»** здійснюється у таких напрямках:

- виховання у дівчат дбайливого ставлення до власного здоров'я, профілактика деяких захворювань, надання базових знань з медицини («Поради Айболита»);

- встановлення дружніх стосунків між дівчатами та в суспільстві («Уроки Кота Леопольда»);

- дотримання обіцянки, законів, волонтерська діяльність («По слідах Робіна Гуда»);

- формування бережливого ставлення до природи і себе як її частини, фізичний розвиток дівчат («Зустрічі з Мауглі»);

- виховання національної самосвідомості, любові до рідного краю («Мандрі Трилисника Україною»);

- формування у дівчат відчуття належності до організації гайдів («У світі гайдингу»);

- розвиток творчих здібностей у гайдів-ластівок, формування у них охайності, навичок самообслуговування («Секрети Попелюшки»).

Напрямами **«Освітньої програми АГУ для дівчат-гайдів»** є:

- особиста гігієна, репродуктивне здоров'я, профілактика захворювань та шкідливих звичок, здорове харчування, надання першої долікарської допомоги, фізична активність, спорт («Живи здорово!»);

- коло спілкування, родинні стосунки, вирішення складних ситуацій у спілкуванні, етикет і культура поведінки, розмаїття національностей, історія та особливості різних релігій («Спілкуйся вільно!»);

- планування активного дозвілля, мистецтво, література, історія мистецтв, заняття за інтересами, заохочення індивідуальних досягнень у «додаткових» видах діяльності («Відпочивай цікаво!»);

- приготування їжі, створення затишку в оселі, догляд за одягом, вміння розпоряджатися грошима, організація та проведення свят, підготовка до міжнародної поїздки, виживання на природі, безпека в різних ситуаціях («Навчись і зроби!»);

- народні, національні, державні свята і традиції, знання історії, географії, сучасного життя України («Пишайся своєю країною!»);

- гайдинг у різних країнах, історія гайдівського руху, ВАДГДС, її структура, історія АГУ, місцевої організації, індивідуальне листування з гайдами інших країн, міжнародне партнерство, патрульні обміни, соціальні проекти, допомога місцевій громаді, дитяча і молодіжна благодійність («Пізнай гайдинг!»);

- одяг, макіяж, стиль, імідж («Створюй свій стиль!»).

Реалізація **«Освітньої програми АГУ для дівчат-рейнджерів»** передбачає такі програмні напрями:

— проведення акцій соціальної допомоги різним цільовим групам; співпрацю з іншими громадськими організаціями, гайдівськими та скаутськими організаціями інших країн; проведення екологічних акцій; написання та реалізацію проектів на гранти; обговорення глобальних проблем; ознайомлення з волонтерським рухом в інших організаціях та країнах («Вдосконалений світ, соціальний напрям»);

— участь у творчих майстернях, інтелектуальних іграх, диспутах, семінарах і тренінгах з особистісного розвитку; ознайомлення з культурою націй і народностей, які мешкають у місті, країні; участь у таборах, у т. ч. джемборі («Відкрий себе: розвиток і саморозвиток»);

— проведення семінарів і тренінгів з лідерства, роботи в команді, менеджменту організації; вивчення структури і механізму взаємодії у місцевій організації, АГУ, ВАДГДС; роботу в оргкомітетах таборів; організацію та проведення тематичних вечірок, свят; участь у радах правління локальних осередків АГУ (місцевих організаціях), комітетах АГУ тощо («Стань лідеркою: лідерство в гайдингу»).

Протягом свого існування АГУ реалізувала такі проекти:

— видання книги для лідерів організації та створення двох регіональних центрів «Жінка для жінки» (Чернівці, Херсон), за підтримки американського фонду Winrock International;

— створення центрів для неповнолітніх матерів (1997—1999), за підтримки Християнського дитячого фонду;

— «Здоров'я дівчинки сьогодні — здоров'я нації завтра» (2001—2002), за підтримки Програми партнерства альянсу Counterpart;

— навчання дівчат та молодих жінок (1995—2004), за підтримки Всесвітньої асоціації дівчат-гайдів та дівчат-скаутів;

— «Я маю право на здоров'я», під час якого було розроблено та впроваджено в практику Всеукраїнську освітню інформаційно-профілактичну програму з репродуктивного здоров'я та запобігання ранній вагітності для дівчат-підлітків та молодих жінок України (2003);

— «Молодіжне жіноче лідерство у дзеркалі сьогодення», у т. ч. проведення всеукраїнської конференції «Жіноче лідерство у дзеркалі сьогодення», публікація методичного посібника для молодих жінок-лідерів (2004);

— «Дівоче лідерство по-українськи», організування всеукраїнського гайдівського табору в Чернівецькій області (2005);

— «Міжнародний табір “Посмішка”», організація гайдівського табору в Чернівецькій області (2007), за підтримки Асоціації гайдів Великої Британії;

— міжнародний проект «Розвиток молодіжного лідерства у країнах Центральної та Східної Європи», проведення серії

тренінгів (2007), за підтримки Данського об'єднаного комітету скаутських організацій;

— «Країна замків та фортець», за підтримки Міністерства у справах сім'ї, молоді та спорту (2008).

Гайдівський рух, як і загалом скаутський, з кожним роком набуває все більшого поширення та популярності в нашій країні. Окрім всеукраїнських організацій, нині діє низка регіональних та місцевих організацій скаутського типу. Поступово здійснюється й інтеграція українських скаутів у світову скаутську спільноту.

4.4. Дитячий козацький рух в Україні

Важливу роль у становленні дитячого та молодіжного руху в Україні відіграла козацька педагогіка, козацькі виховні традиції. На їх основі в XIX — на початку XX ст. діяли дитячо-юнацькі організації «Січ», «Сокіл», «Луг».

У сучасній Україні козацький рух швидко відродився, і нині офіційно зареєстровано 12 всеукраїнських громадських організацій козацтва, найважливішими з яких є Міжнародна громадська організація «Козацтво Запорозьке» (МГО КЗ) і «Українське реєстрове козацтво» (УРК).

Зі здобуттям незалежності в Україні сформувалися сприятливі умови для творчого відродження дитячих і молодіжних козацьких організацій, упровадження традицій, ідей, засобів козацької педагогіки в родинне, шкільне та позашкільне виховання дітей і юнацтва. Протягом 90-х років XX ст. виникло кілька дитячих і юнацьких організацій, які в основу своєї діяльності поклали козацькі традиції, мораль, історію. Практика роботи козацьких громадських організацій переконує, що поглиблення і примноження козацько-лицарських традицій у сучасних умовах сприяє піднесенню духовності як кожної особистості зокрема, так і всієї громади, суспільства загалом.

Козацький громадський рух – система громадського навчально-виховного впливу, покликана забезпечити козацько-лицарську освіту молоді, її духовний зв'язок з предками, розвинути відносини із сучасниками і зорієнтувати на інтереси нащадків.

Відродження козацької педагогіки сприяє вихованню фізично здорових, морально чистих, мужніх і сильних духом громадян.

У багатьох сучасних школах поширене створення самодіяльних добровільних об'єднань учнів, які діють на основі конституції «Козацької республіки» (своєрідного статуту організації). Основною структурною одиницею шкільної козацької організації є шкільний курінь, який складається із класних загонів, загони — з роїв (по 5—8 осіб). Вищий орган куреня, козацьке коло, вирішує і організовує найважливіші справи, відкритим голосуванням обирає колективний орган козацького самоврядування — курінну козацьку раду кількістю не менше трьох осіб на чолі з отаманом. До ради куреню можуть бути обрані дійсні козаки (члени організації). Для організування роботи з козачатами, джурами та молодими козаками курінь створює різноманітні козацькі об'єднання: клуби, козацькі штаби, пости, команди, застави, стани, дозори, гурти тощо.

Основні завдання «Козацької республіки» — виховання козака-лицаря, палкого патріота, мужнього громадянина, захисника рідної землі з яскраво вираженими українською національною свідомістю і самосвідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю і духовністю.

Серед форм роботи переважають ігри, конкурси, свята, змагання, походи.

На всеукраїнському рівні дитячий козацький рух представлений такими організаціями: «Січ» (1995); «Козаченьки» (2005); «Дніпровська Січ» (2006).

Українське дитячо-юнацьке товариство (УДЮТ) «Січ».

Створення організації розпочалося у 1990 р. шляхом об'єднання численних дитячих козацьких організацій, яке тривало до 9 січня 1993 року і закінчилося Установчою радою. Цю дату вважають днем заснування УДЮТ «Січ» (zareestrowane в Міністерстві юстиції України 17.04.1995), яке належить до складу Національної ради молодіжних організацій України. За статутом це добровільна, незалежна, позапартійна всеукраїнська громадська організація, яка функціонує як національна форма міжнародного скаутського руху.

Мета діяльності «Січі» — сприяти вихованню національно свідомих, духовно та фізично розвинених

громадян України на традиціях українського козацтва та за принципами християнської моралі, захист законних інтересів своїх членів. Завданнями «Січі» є:

- виховання у дітей та юнацтва національної, історичної свідомості, громадянської позиції, патріотизму, готовності захищати Батьківщину, любові до рідного краю шляхом опанування козацької духовної та культурної спадщини;

- формування у дітей та юнацтва християнської моралі;

- залучення молодого покоління до краєзнавчої діяльності, поширення та пропаганда козацьких звичаїв і традицій;

- вивчення, охорона, відновлення пам'яток української історії та культури;

- стимулювання дітей та юнацтва до самовдосконалення, занять прикладним туризмом, фізкультурою;

- організація спілкування представників молодого покоління різних країн.

До організації можуть вступати діти та юнаки віком 6—18 років. Основу організаційної структури становить *курінь* — первинний козацький осередок за місцем проживання, навчання та інтересами його членів. Курінь поділяється на чети. Курені об'єднуються в *паланки* — осередки районного рівня, паланки — в *коші* — осередки обласного рівня. Вищим керівним органом є *Велика Рада*.

Щорічно «Січ» організовує походи, табори, ігри, змагання. Зокрема, традиційно проводять Всеукраїнську дитячу козацьку гру в Трахтемирові (козацькій столиці), реалізують дитячу козацьку програму «Лицарське виховання», походи в Карпати тощо.

Всеукраїнська дитяча громадська організація «Козаченьки».

Організація створена в 2005 р. і зареєстрована в Міністерстві юстиції України 08.07.2005. Має осередки у всіх областях України та АР Крим, містах Києві та Севастополі. Налічує до 40 000 членів.

Діяльність «Козаченьків» спрямована на патріотичне виховання дітей в дусі загальнодержавних цінностей, козацьких традицій. Для досягнення цієї мети організація виконує такі завдання: збереження в Україні суспільної злагоди та виховання молоді на основі загальнодержавних цінностей; формування у дітей і

юнацтва моральних якостей, патріотизму, ініціативності, наполегливості; розвиток особистості, талантів, розумових та фізичних здібностей дитини; виховання поваги до національних цінностей, мови, культури та ¹ традицій; сприяння і всебічна підтримка здорового способу життя; зміцнення дружби між дітьми та юнацтвом різних регіонів України; акумуляція та цільове спрямування інтелектуальних, інформаційних, організаційних, фінансових та матеріальних ресурсів на здійснення програм організації.

Організація здійснює освітянську та патріотично-виховну роботу з дітьми та молоддю, яка охоплює різноманітні заходи та акції: організування творчих вечорів, концертів, козацьких спортивних змагань, конкурсів малюнків, дитячих літніх таборів, конференцій. Важливою складовою діяльності організації є виконання програми «Лицарські звитяги», в межах якої проводять всеукраїнські оздоровчо-навчальні табори («Школа лицарства», «Турнір — Лицарські звитяги»).

Всеукраїнська громадська козацька дитяча організація «Дніпровська Січ». Об'єднання виникло у 2006 р. як правонаступник громадської козацької дитячої організації «Троещинська Січ». Основною метою діяльності організації є сприяння відродженню й розвитку козацьких цінностей, традицій, звичаїв тощо. Своїми завданнями члени «Дніпровської Січі» обрали:

- виховання в учнів глибоких і стійких національно-патріотичних переконань, підготовку молоді до творчої праці, військової служби та захисту Батьківщини;

- формування моральних якостей: мужності, сміливості, чесності, справедливості, рішучості, ініціативності, наполегливості, витривалості, фізичне загартування;

- опанування козацької культурної спадщини, козацьких звичаїв, традицій, ритуалів;

- зміцнення і розвиток дружби між дітьми та юнацтвом різних регіонів України та інших держав.

Члени організації поділяються на козачат (учні молодших класів віком 6—10 років), молодих козаків

(учні середніх класів 10—14 років), козацьких джур (учні старших класів 14—18 років) та козаків старшого віку, які отримують право на носіння погонів та присвоєння козацьких звань відповідно до положення організації «Про козацькі звання».

Структура організації охоплює: первинні осередки; районні осередки; районні осередки в містах, міські осередки; регіональні осередки. Центральні керівні органи — з'їзд організації, Рада (виборна козацька старшина) організації, голова Ради (головний отаман); контрольно-ревізійні органи (кантаржі).

Діяльність організаційних структур ґрунтується на таких основних принципах:

- неухильне дотримання встановлених статутом порядку звітності, періодичності обрання і переобрання керівних органів та їхніх керівників;

- обов'язкове виконання всіма осередками організації рішень керівних органів вищого рівня, ухвалених ними відповідно до статуту;

- скасування вищими керівними органами рішень керівних органів нижчого рівня, прийнятих з порушенням статуту або тих, які не належать до компетенції зазначених органів нижчого рівня.

Козацький рух в сучасній Україні з кожним роком стає більш організованим, козацька ідея знаходить численних прихильників в усіх регіонах держави. Спільною метою дитячих козацьких організацій є формування в родині, школі і громадському житті творчої особистості козака-лицаря, захисника рідної землі з яскраво вираженою українською національною свідомістю і самосвідомістю, світоглядом і характером, високою мораллю і духовністю. Реалізація потенціалу козацької ідеї сприятиме консолідації українського суспільства.

4.5. Дитячі організації за інтересами

До дитячих громадських організацій за інтересами належать ті, в яких чітко простежується домінантний напрям діяльності, — екологічні, туристичні, спортивні, військово-патріотичні та ін.

Екологічні дитячі організації

З кожним роком екологічна ситуація у світі, і зокрема в Україні, стає дедалі складнішою і загрозливішою. Розв'язання екологічних проблем можливе лише за умов об'єднання зусиль державних органів влади, громадських організацій та окремих громадян. Актуальною є допомога

дітей та підлітків, які в складі дитячих організацій приєднуються до екологічного руху.

Екологічна дитяча організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на формування у дітей та підлітків екологічної свідомості, відчуття відповідальності за стан довкілля, навичок етичної поведінки в природі.

Екологічне виховання у громадській організації передбачає надання можливості кожній дитині брати участь у природоохоронних заходах, що сприяє не лише підвищенню рівня обізнаності у сфері екології, формуванню екологічного світогляду, а й завоюванню лідерських позицій у колективі. При цьому використовують системний підхід, що поєднує екологічне виховання із науково-практичною роботою дітей, освітніми заходами, впровадженням системи самоврядування та розвитку лідерських якостей.

Серед основних заходів, спрямованих на захист довкілля, — рейди з охорони хвойних дерев, озеленення, закладання парків, садів, дослідження та очищення водойм тощо.

Екологічні дитячі організації функціонують в усіх регіонах України. Це і осередки Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта», і самобутні обласні та міські об'єднання, наприклад Вознесенська міська дитяча громадська екологічна організація «Зелений промінь» (2001), Дніпропетровська обласна дитяча громадська екологічна організація «Боривітер» (2003), Київська громадська дитяча екологічна організація «Ініціатива матерів Києва на захист дітей “Мама-86”» (1996), Луганська обласна дитяча громадська екологічна організація «Світанок України» (2001), Львівська обласна асоціація «Дитяча екологічна організація “Легіони землі”» (1996), Херсонська міська дитяча громадська екологічна організація «Ластівка» (2002) та ін.

Всеукраїнська дитяча спілка «Екологічна варта». Вона об'єднує громадян України, дитячі та юнацькі організації природоохоронного спрямування. Спілку засновано 22.04.1999 (zareestrovana в Міністерстві юстиції України 13.04.2000) за сприяння Всеукраїнської екологічної ліги для виконання спільних завдань у сфері радикального поліпшення екологічної ситуації в Україні, формування нового природоохоронного світогляду громадян України. Спілка є членом Національної ради молодіжних організацій України і нараховує 32 тис. членів віком від 6 до 18 років.

Осередок «Екологічної варти» формують об'єднання **шкільних варт** — це 6—8 учнів, які займаються спільною природоохоронною роботою, вивченням навколишнього середовища. Варти мають різні назви і напрями роботи. Кожний член варти має свої обов'язки-доручення.

ВДС «Екологічна варта» функціонує за принципом самоврядування, у ній дорослі координують роботу дітей, допомагають їм. Збори варти, заняття, ігри проводить вартовий лідер, який разом з лідерами інших шкільних варт, інструкторами належить до керівного органу — ради

шкільного осередку «Екологічної варті». Рада складає план діяльності, приймає в члени організації.

У своїй діяльності Спілка керується принципами гуманізму, відкритості, добровільності, творчої ініціативи та активності. Мета організації — виховання екологічно свідомої особистості шляхом проведення екологічної роботи з дітьми та молоддю, їх участі у дослідницькій роботі та природоохоронних акціях, допомога новому поколінню в усвідомленні себе частинкою світу.

Основні напрями діяльності охоплюють: участь в організації та проведенні природоохоронних, відновлювальних та інших заходів, спрямованих на захист довкілля; екологічна освіта; проведення екологічних екскурсій; озеленення територій.

Базова програма діяльності — «Екологічна варта власного майбутнього» — спрямована на виховання екологічно свідомої особистості, громадянина України, громадянина світу через організацію цікавої екологічної роботи з дітьми та молоддю, їх участь у дослідницькій роботі, природоохоронних акціях; пропагування знань про стан навколишнього природного середовища, залучення всіх верств населення до активної природоохоронної діяльності тощо.

Програма передбачає: здійснення освітньо-виховних заходів (конференцій, семінарів, екологічних ігор, таборів та ін.), природоохоронних (упорядкування територій, практична робота у природних заповідниках, заказниках, зоологічних та ботанічних парках); пропагандистсько-просвітницьку діяльність (видання друкованих джерел інформації, висвітлення діяльності у ЗМІ, співпраця із освітніми закладами, іншими державними установами, надання методичної та практичної допомоги тощо); науково-дослідницьку діяльність (співпраця з науково-дослідними закладами, вивчення природних територій, написання та захист дослідницьких робіт); благодійну діяльність (залучення до лав «Екологічної варті» дітей-сиріт, малозабезпечених, дітей, що мають функціональні обмеження та особливі потреби, збір коштів для допомоги їм, організування благодійних заходів).

Важливою складовою діяльності ВДС «Екологічна варта» є організування «Школи вартового лідера» — циклу зборів, загальна мета яких полягає в оволодінні лідером необхідними для діяльності в «Екологічній варті» організаційними вміннями та навичками. Навчання лідерів системне і складається з теоретичних та практичних занять з методики організаційної роботи.

Основні завдання «Школи вартового лідера»: підвищення рівня екологічної культури підлітків; ознайомлення молодих людей з теоретичними основами та принципами лідерства;

розвиток у підлітків навичок самоаналізу, самовдосконалення, а також умінь здійснення пропагандистської природоохоронної діяльності; підвищення рівня соціальної компетентності підлітків-лідерів з проблем охорони навколишнього природного середовища; ознайомлення підлітків-лідерів із методикою та механізмом вивчення молодіжних проблем та ін.

Дитячі організації туристичного спрямування

Розвиток і популяризація дитячо-юнацького туризму мають важливе значення, оскільки він сприяє всебічному розвитку особистості: підвищенню інтелектуального рівня, виробленню здатності сприймати красу навколишнього світу, глибшому вивченню історичної і культурної спадщини країни, формуванню почуттів національної самосвідомості, пошани і терпимості до побуту і звичаїв інших національностей і народів тощо. Важливий туризм і як засіб зняття фізичної втоми, психологічного напруження і стресів. Це одна з найефективніших оздоровчих технологій, яка забезпечує формування здорового способу життя людини і суспільства.

У галузі дитячо-юнацького і молодіжного туризму функціонують комерційні та некомерційні організації. Комерційна сфера охоплює туристичні фірми, туристичні бази і приватних осіб, які працюють зі школярами і студентами. Діяльність комерційних структур спрямована на отримання прибутку і здійснюється в умовах конкуренції на ринку дитячого і молодіжного туризму. Некомерційна сфера представлена муніципальними освітніми установами, зокрема закладами додаткової освіти, громадськими (самодіяльними) об'єднаннями (туристичні клуби, спортивні секції, дитячі і молодіжні громадські організації і рухи). Серед громадських організацій, що розвивають дитячий туризм, виокремлюють багатопрофільні об'єднання (військово-патріотичні, скаутські організації) і спеціалізовані громадські організації (туристичні і спортивні клуби).

Дитяча туристична організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію туризму серед дітей, сприяння дитячому відпочинку, оздоровленню, фізичному загартуванню.

У громадських організаціях туристичного спрямування основну увагу приділяють поширенню серед дітей та підлітків різних видів туристичної діяльності (пішохідний туризм, водний туризм, велосипедний туризм, спортивне орієнтування, історико-географічні гуртки тощо); оздоровленню та відпочинку дітей і молоді (організація туристичних походів, літніх таборів та ін.); популяризації туризму як форми активного відпочинку (висвітлення у ЗМІ, проведення виставок, круглих столів, випуск рекламної продукції тощо).

Дитячі громадські організації туристичного спрямування

діють на республіканському рівні, зокрема Всеукраїнська дитяча громадська організація «Дитячий альпійський рух України», регіональному, наприклад Київська дитяча громадська організація «Туристичний клуб "Мангуп"», місцевому.

ВДГО «Дитячий альпійський рух України». Конституція декларує право всіх громадян України, у т. ч. дітей і молоді, на здоровий спосіб життя в екологічно чистому середовищі. Захист цих прав та інтересів — мета створення організації «Дитячий альпійський рух України» (ДАР), заснованої у 1998 р. (зареєстрована в Міністерстві юстиції України 26.02.1999). Оздоровлення дітей і молоді засобами фізичної культури, спорту й туризму — суть її діяльності. Організація здійснює роботу в таких напрямках:

- формування лідерських якостей дітей і молоді, заохочення їх до активної участі у суспільних процесах (проведення конференцій, семінарів, фестивалів), організація навчання лідерів громадських організацій, дитячого самоврядування та волонтерів-наставників;

- підтримка творчих ініціатив; формування світогляду молодого покоління на засадах духовності та загальнолюдських моральних цінностей, розвиток та підтримка діяльності всеукраїнського дитячого журналу «Перша вершина»;

- розвиток нових форм виховання дітей-сиріт і дітей, які залишились без батьківського піклування, шляхом їх залучення до занять альпійськими видами активного відпочинку, оздоровлення в екологічно чистому середовищі (гори);

- екологічне виховання молодого покоління: виконання санітарно-екологічних робіт (збір та утилізація сміття) на території національних природних парків, у горах, на берегах річок під час проведення оздоровчих та спортивних заходів;

- поглиблення процесу інтеграції української молоді до європейського співтовариства; розвиток міжнародного співробітництва.

ВДГО «Дитячий альпійський рух України» щорічно проводить семінари, навчальні, ігрові та оздоровчі табори. Діяльність організації передбачає реалізацію кількох основних програм:

1. «Перша вершина». Цілорічний навчально-тренувальний процес включає поїздку в гори Криму або Карпати. Після необхідних занять у горах (на базі дитячих альпіністських таборів) учасники здійснюють сходження на свою першу вершину та отримують значок «Юний альпініст» і Книжку альпініста.

2. «Від першої вершини — до олімпійських висот». У межах цієї спортивної програми проводять різноманітні

спортивні заходи з альпіністських видів спорту («Саламандра», «Тигри скель»). Учасники виконують нормативи спортивних розрядів, значка «Альпініст України», змагаються за нагороди. Спільно з Федерацією альпінізму здійснюються дитячо-молодіжні експедиції на Кавказ. Учасники сходжень встановлюють на вершинах державний прапор України.

3. Всеукраїнські дитячо-юнацькі ігри «Золотий льодоруб». Спортивний фестиваль (зліт) усіх місцевих осередків ДАР України відбувається під час весняних шкільних канікул у Карпатах. У програмі заходу — конкурси, ігри, спортивні змагання: сходження на вершини, катання на гірських лижах, сноубордах, санчатах, будівництво снігової хижі — іглу, проходження маршруту по мотузяних перилах та у зв'язках, в'язання вузлів та ін.

4. Підготовка волонтерів-наставників ДАР України. Роботу в місцевих осередках ДАР здійснюють на громадських засадах волонтери безоплатно. Для них двічі на рік організовують навчання в горах у формі туристичного походу або альпіністського табору, де вони підвищують рівень спортивної підготовки, здобувають знання, необхідні для роботи з дитячим чи молодіжним колективом. У межах програми проводять науково-практичні конференції, семінари з питань залучення дітей до занять альпіністськими видами спорту та медико-біологічних основ перебування дітей у горах.

5. «Юні альпіністи України — за чисті гори». Це екологічна програма, що має на меті виховання дітей і молоді шляхом залучення їх до відновлення та збереження чистоти гір України. У межах програми проводяться екологічні десанти, рейди, навчання дітей за підготовчою програмою «Юні екологічні патрулі».

6. «Важко в навчанні — легко в горах». Програма роботи місцевих осередків ДАР (секцій та гуртків) складається з тематичних планів і детальних методичних розробок цілорічного навчально-тренувального процесу. Вона передбачає забезпечення наочними матеріалами та спорядженням для занять на скелях, у спортзалі, на місцевості.

Отже, суть діяльності ВДГО «Дитячий альпійський рух України» полягає в оздоровленні дітей і молоді засобами фізичної культури, спорту й туризму, популяризації здорового способу життя, формуванні екологічного світогляду молодого покоління.

Дитяча громадська організація «Туристичний клуб "Мангуп" (м. Київ). Вона створена в 1989 р. як туристичний клуб. Основним завданням діяльності «Мангуп» є «допомога розвитку молодих людей для досягнення ними повного інтелектуального і духовного потенціалу як особистостей, громадян України, членів місцевих, національних і міжнародних співтовариств». «Мангуп» — це союз дітей і їхніх дорослих друзів, де виховується лідерство, колективізм,

відповідальність за особистий розвиток, готовність прийти на допомогу. Членство в цьому клубі передбачає активну діяльність у малих групах-патрулях, участь у соціально корисних акціях, організування літніх наметових таборів, здобуття додаткових знань і досвіду в журналістиці, психології, фото-, радіосправі, кулінарії тощо. Основним напрямом роботи клубу «Мангуп» є туристично-краєзнавчий. Щороку члени клубу здійснюють походи, експедиції, зарубіжні поїздки; неодноразово вони ставали переможцями і призерами різних туристичних змагань.

Подібно до «Мангупу» організовують свою діяльність численні об'єднання туристичного спрямування у багатьох містах (і навіть селах) України, що свідчить про збереження традицій туристичної роботи з дітьми та молоддю.

Дитячі організації спортивного спрямування

Створення спортивних організацій для дітей зумовлене потребами сьогодення та державною політикою з питань розвитку фізичної культури і спорту, турботою про виховання здорового підростаючого покоління. В більшості сучасних дитячих громадських організацій одним із напрямів діяльності є фізкультурно-спортивний розвиток. Однак останнім часом виникають і організації, що визначають його як основну і єдину мету.

Дитяча спортивна організація – об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед дітей, пропаганду здорового способу життя, створення умов для досягнення високих спортивних результатів.

Основні завдання дитячих організацій спортивного спрямування охоплюють:

- залучення дітей і підлітків до регулярних занять фізичною культурою та спортом;
- створення умов обдарованим дітям для досягнення високих спортивних результатів;
- сприяння організації оздоровчих і спортивних секцій та груп;
- участь в організації та проведенні навчально-тренувальних зборів, семінарів, змагань спільно зі спортивними федераціями;
- створення умов для занять фізичною культурою та оздоровлення дітей з функціональними обмеженнями, з неблагополучних, багатодітних сімей;
- підвищення освітнього та культурного рівня підростаючого покоління засобами фізичної культури;
- поширення та пропаганда здорового способу життя.

Виникають і діють організації спортивного спрямування переважно на базі фізкультурно-оздоровчих центрів, дитячо-юнацьких спортивних шкіл, училищ (ліцеїв) фізичної культури, дитячо-підліткових фізкультурно-спортивних

клубів тощо. Це пояснюється можливістю забезпечення організації матеріальною базою та кадровою підтримкою.

Основними формами роботи в дитячих спортивних організаціях є: навчально-тренувальні заняття (здебільшого орієнтовані на певний вид спорту); спортивно- масові заходи (спортивні фестивалі, ігри, спартакіади, олімпіади); фізкультурно-оздоровча діяльність (організація літніх фізкультурно-оздоровчих таборів, туристичних походів, кросів, змагань тощо); пропаганда здорового способу життя.

На всеукраїнському рівні ця група дитячих громадських організацій представлена **ВДГО «Федерація "Айкі Те Гатана Рю" України»**.

У 1998 р. засновано клуб айкідо «Гатана Рю» у м. Житомирі, а в 2001 р. — ДГО «Федерація бойових мистецтв «Айкі Те Гатана Рю» м. Києва та Київської області». У січні 2004 року загальні збори цих об'єднань ухвалили рішення про створення всеукраїнської дитячої громадської організації «Федерація «Айкі Те Гатана Рю» України» (назва «Айкі Те Гатана Рю» означає «Школа об'єднання енергії за допомогою рук»). 22.09.2004 Міністерство юстиції України легалізувало її в установленому законом порядку.

Мета організації — сприяння розвитку мистецтва айкідо як унікальної оздоровчо-духовної системи та інших видів фізичного й духовного самовдосконалення, розроблення цільових дитячих та молодіжних програм, захист законних інтересів своїх членів у державних та громадських органах, сприяння підвищенню ролі фізичного та духовного здоров'я у всебічному розвитку особистості.

До завдань організації належать: всебічний розвиток дітей; формування у них високих моральних якостей, навичок здорового способу життя, відповідальності за власне здоров'я; профілактика і подолання шкідливих звичок, психоневрологічних розладів; особистісне становлення й самореалізація дитини; встановлення щирих стосунків між дітьми та батьками, а отже, реалізація загальнонаціонального принципу «міцна сім'я — міцна держава»; виховання фізично та духовно здорової особистості, здатної повноцінно реалізувати себе і приносити користь суспільству; залучення дітей та молоді до активних занять фізичною культурою і спортом; обмін досвідом роботи та методиками із впровадження здорового способу життя між дитячими осередками.

ДГО «Федерація «Айкі те Гатана Рю» України» має місцеві осередки в більшості регіонів України і є членом Співки всеукраїнських дитячих громадських організацій «Діти України». Підтримує тісні зв'язки із всеукраїнськими дитячими організаціями «Дитячий альпійський рух України», «Січ», «Козаченьки», «Асоціація гайдів України», співпрацює з Федерацією загартування та зимового плавання.

Серед основних напрямів роботи — проведення культурно-масових заходів (фестивалів, зльотів, свят, показових виступів), реалізація соціальних проектів (круглі столи, конференції з батьками та ін.), психологічна робота з дітьми та їхніми батьками (консультації, корекційна робота, тренінги тощо). Організація сприяє працевлаштуванню молоді, здобуттю нею педагогічної освіти, поповненню кадрів у закладах освіти. Через роботу Інституту айкідо «Камікан» налагоджується співпраця з вищими навчальними закладами (Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, Кам'янець-Подільський національний педагогічний університет, Київський університет ім. Б. Грінченка), іншими громадськими організаціями, Міністерством освіти, науки, молоді та спорту України, органами державної влади на місцевому рівні. Щороку федерація організовує літні табори для дітей і молоді.

«Айкі Те Гатана Рю» реалізує програми оздоровлення дітей та розвитку дитячого громадського руху в Україні. Зокрема, навчальні програми «Школа фізичного та духовного розвитку дитини “Бусідо”» гармонійно поєднують традиційні (единоборства, каліграфія, ікебана) та сучасні (психологія, художня майстерність, акторська майстерність, культурологія) практики розвитку особистості дитини та охоплюють такі предмети: айкідо, психологія, японська мова, плавання, історія, культура Японії та країн Сходу, історія бойових мистецтв, спортивні ігри та ін. Школа забезпечує страхування та медичний супровід учнів; батьки можуть отримати індивідуальні консультації сімейного психолога щодо виховання дітей.

Дитячі організації військово-патріотичного спрямування

Мета військово-патріотичного виховання підростаючого покоління полягає у формуванні та підготовці самовідданих, свідомих захисників Батьківщини, готових за будь-яких умов виступити на захист територіальної цілісності та незалежності України. Останніми роками дедалі важливішу роль серед суб'єктів військово-патріотичного виховання відіграють дитячі громадські організації військово-патріотичного спрямування.

Дитяча організація військово-патріотичного спрямування — об'єднання, діяльність якого ґрунтується на формуванні в дітей почуття патріотизму, готовності захищати свою Батьківщину, спортивно-військовій підготовці підростаючого покоління.

Діяльність дитячих організацій військово-патріотичного спрямування орієнтована насамперед на розв'язання таких завдань:

— виховання громадянських почуттів і свідомості: патріотизму, любові до свого народу, його історії, культурних

та історичних цінностей, поваги до Конституції і законів України, соціальної активності та відповідальності за доручені державні та громадські справи;

— формування здібностей до аналізу зовнішньо- та внутріполітичної обстановки і вміння адекватно оцінювати події, що відбуваються у державі та світі;

— прагнення до здобуття військових знань, досягнення належного рівня фізичної підготовки й витривалості;

— підвищення престижу військової служби;

— військова професійна орієнтація молоді, формування і розвиток мотивації, спрямованої на підготовку до захисту української держави і служби у Збройних силах України та інших військових формуваннях, конкурсний відбір кандидатів на вступ до вищих військових навчальних закладів і військову службу за контрактом.

Важливе значення для дитячих організацій має встановлення і підтримання зв'язків з військовими частинами, військовими навчальними закладами з метою проведення спільних заходів з військово-патріотичного виховання молоді, виховання у неї громадянських почуттів та якостей. Така взаємодія відбувається за угодами про співпрацю, укладеними, як правило, на рік, із зазначеними засадами спільної роботи, порядком взаємодії сторін та їх взаємними зобов'язаннями. Додатком до угоди слугує розроблений план спільної роботи на рік, затверджений посадовими особами, які підписали угоду.

Основні методи і форми військово-патріотичного виховання підлітків і молоді в громадських організаціях охоплюють: проведення лекцій, бесід, екскурсій до музеїв військових частин, установ, підприємств, вищих навчальних закладів, зустрічі із ветеранами війни, праці та військової служби, походи місцями бойової слави, пошукова робота; самопідготовка як процес активного формування і самовдосконалення молодої людини, самостійне навчання та самоконтроль.

На республіканському рівні дитячі організації такого спрямування представлені Всеукраїнським дитячим патріотичним об'єднанням «Майбутнє України». Воно створене в 1998 р. у Черкасах. Нині до нього належать понад 50 клубів і центрів патріотичного виховання молоді, осередки функціонують у 17 областях України.

Основні завдання об'єднання — патріотичне виховання молоді, підготовка юнаків до служби у Збройних силах України (вихованні військово-патріотичних клубів проходять військову службу переважно в частинах спеціального призначення, прикордонних, аеромобільних військах).

ВПО «Майбутнє України» накопичило значний досвід в організації та проведенні військово-спортивних таборів, турнірів та змагань з рукопашного бою і військово-прикладного багатоборства, організації змагань на призи

імені загиблих воїнів, які щороку проводять у різних регіонах України.

Серед традиційними заходів — всеукраїнський збір вихованців патріотичних, оборонно-спортивних клубів та об'єднань «Соколята України», Міжнародний фестиваль молодіжної патріотичної авторської пісні «Срібні струни», Міжнародний оздоровчий табір для вихованців патріотичних клубів та об'єднань тощо.

Допомогу в організації та проведенні цієї роботи надає Міністерство освіти і науки, молоді та спорту, Українська спілка ветеранів Афганістану, місцеві адміністрації, громадські організації.

4.6. Учнівські (шкільні) організації

Тісна взаємодія громадських дитячих та молодіжних організацій із загальноосвітніми навчальними закладами необхідна не лише для розвитку дитячого та молодіжного руху в Україні. Цей процес взаємовигідний, оскільки сучасна школа із освітньо-виховного поступово перетворюється на освітній заклад. Створення на базі школи учнівських організацій та об'єднань є об'єктивною потребою сьогодення, запорукою ефективного функціонування учнівського самоврядування, формування в учнів громадянських, організаторських та лідерських якостей.

Нині найперспективнішими видаються дві моделі взаємодії громадських дитячих та молодіжних організацій і загальноосвітньої школи:

1. Рівноправне партнерство на основі домовленостей, угод. Взаємодія рівних виховних суб'єктів може реалізовуватись у різноманітних формах, насамперед на основі виконання спільних програм (освітніх, соціальних, культурологічних, природоохоронних тощо). При цьому школа добровільно вибирає партнера в особі громадської організації на засадах демократизації і гуманізації освітнього процесу. Позитивний вплив такої взаємодії на соціально-виховну систему школи визначається динамізмом, демократизмом, автономністю дитячих та молодіжних громадських організацій, їх чітко вираженою специфікою, а також можливістю школи мати кількох партнерів, не «при-в'язуючись» до однієї організації, керуючись принципом доцільності. Можливе і створення на базі школи осередків всеукраїнських або регіональних (міських, районних, обласних) організацій, членами яких є учні цієї школи. Наприклад, у шкільних закладах поширені осередки ФДО України, ВДС «Екологічна варта», Всеукраїнського учнівського творчого об'єднання «КРОКС» — єдиної учнівської організації республіканського рівня.

2. Взаємодія освітнього закладу і дитячої чи молодіжної громадської структури як суб'єктів соціально-виховної системи школи на засадах демократизму, громадськості, самоуправління. У сучасній школі поширена практика створення і функціонування різноманітних учнівських громадських структур: органи учнівського самоуправління, профільні самодіяльні об'єднання, тимчасові об'єднання для підготовки і проведення суспільно корисних заходів та ін. Найперспективнішим виглядає функціонування в загальноосвітніх закладах самобутніх учнівських громадських організацій (зі

статутом, програмами діяльності, фіксованим членством тощо) як органічної складової соціально-виховної роботи школи. Роль і місце такої організації в школі, її авторитет серед учнів, педагогів, батьків — важливі показники ефективності і результативності виховної системи загальноосвітнього закладу. Створення учнівської організації у школі є основою міжвікового конструктивного спілкування, соціальної адаптації, творчого розвитку учнів. Як правило, ініціюють створення учнівських організацій у школах дорослі — вчителі, соціальні педагоги, керівники, рідше — самі учні, їхні батьки. Педагоги-ініціатори добровільно стають кураторами, керівниками, лідерами дитячих об'єднань, їх активними учасниками. Саме ця група педагогів і дитячий актив, об'єднані в добровільні співтовариства, часто є генераторами нових ідей, реалізація яких може стати початковим етапом оформлення виховної системи або імпульсом до її розвитку.

Всеукраїнське учнівське творче об'єднання «КРОКС».

Історія об'єднання розпочалася в 1976 р. зі створення у Борівській середній школі » Фастівського району Київської області математичного гуртка. Аналогіч-

* ну роботу почали проводити й інші вчителі, а згодом було організовано змагання під назвою «КРОС» (Кмітливі, Розумні, Організовані, Спритні),

до яких поступово долучились учні інших шкіл області. З 1993 р. почали проводити офіційні всеукраїнські чемпіонати старшокласників із «КРОСу». У 1994 р. до назви додали літеру «к» (Культурні). У травні 1996 року «КРОКС» зареєстровано в Міністерстві юстиції України як Всеукраїнське учнівське творче об'єднання Культурних, Розумних, Організованих, Кмітливих, Спритних «КРОКС», а з 1997 р. «КРОКС» має офіційну підтримку вищих органів влади.

Нині «КРОКС» має осередки у 18 областях України і щороку проводить заходи загальнодержавного масштабу (Найгармонійніша дитина України, Всеукраїнський чемпіонат «КРОКС», Кубок України «КРОКС», Заочний чемпіонат «КРОКС», Літні ігри «КРОКС» у межах заходу «Під Говерлою»). З 2006 р. реалізують програму

«Комплексна підготовка дітей до самостійного творчого життя». Основними осередками роботи «КРОКСу» (а для молодших класів «КРОКСику») є гуртки розвивальних ігор при школах чи будинках дитячої творчості.

Комплексна підготовка дітей до самостійного творчого життя — головна мета «КРОКСу», а офіційна статутна мета — задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, інших спільних інтересів своїх членів.

Статутні завдання охоплюють: залучення дітей до творчості і творчої праці, підготовку їх до самостійного життя; єднання зусиль тих, хто працює з дітьми, для сприяння всебічному розвитку розумових здібностей, моральних якостей, фізичного стану, практичних навичок, пізнавальних процесів, сприйняття, творчої ініціативи, суспільної активності, формування волі, характеру учнів, їх виховання в дусі загальнолюдських цінностей; забезпечення умов для творчого розвитку особистості, підвищення культурного рівня та естетичного виховання підростаючого покоління.

Діяльність «КРОКСу» ґрунтується на таких принципах: різноманітність, об'єктивність, рівні умови (всі діти — учасники змагань — отримують одні й ті самі запитання), доступність (усе, що потрібно для змагань, повинне бути доступним), підготовка (суть гурткової роботи полягає у підготовці до свята завершального змагання), культ правил, незалежність («КРОКС» — творче учнівське об'єднання поза сферами релігії та політики).

Основний напрям діяльності — проведення всеукраїнських заходів (конкурсів, змагань, протиборств та ін.), які стимулюють учасників до самовдосконалення, набуття практичних знань, умінь та навичок, гармонійного розвитку.

Найближчим часом «КРОКС» планує порушити питання про впровадження у всіх школах України обов'язкових уроків розвивальних ігор, а також популяризувати свої ідеї та практичні напрацювання у світі.

Асоціація дитячих організацій Ставищенського району Київської області «Крона». Це регіональна учнівська громадська організація, створена в 1999 р., що на добровільних засадах об'єднує шкільні дитячі організації і товариства навчально-виховних закладів району (до складу асоціації ввійшли 23 дитячі товариства та організації). Метою об'єднання є задоволення соціальних, освітніх, духовних, культурних та інших спільних інтересів учнівської молоді.

Асоціація «Крона» діє у декількох напрямках.

1. «Почни з себе» — виховання культури поведінки та спілкування з однолітками, засвоєння правил сучасного етикету, організація самовиховання, самовдосконалення.

2. «Ерудит» — розвиток і підвищення інтелектуального

рівня, розширення світогляду, організація наукових досліджень.

3. «Світ захоплень» — дитяче дозвілля, організація свят, ігор, турнірів, пошук нових форм роботи з обдарованими дітьми.

4. «Краєзнавець» — ознайомлення з історією рідного краю, культурою, звичаями, обрядами українців.

5. «Перші старти» — організація шкільних та районних спортивних змагань, підтримка діяльності спортивних секцій та гуртків.

Щорічно «Крона» проводить понад два десятки районних заходів. Організаційною формою діяльності є гра, що триває весь навчальний рік у кілька етапів, які завершуються турнірами, фестивалями. 1 червня відбувається підсумкове свято «Світ дитинства».

Розроблено механізм постійного самовідтворення та самовдосконалення цієї виховної системи, який забезпечують органи учнівського самоврядування і творча група педагогів-вихователів. Вищий орган самоврядування РАДОС «Крона» — конференція; виконавчий орган — координаційна рада, до якої належать представники всіх членів асоціації. Фінансує «Крону» відділ освіти Ставищенської райдержадміністрації.

Громадська організація школи «Шкільна учнівська республіка». Вона створена в 1995 р. у спеціалізованій школі № 317 м. Києва з метою сприяння розвитку творчого потенціалу учнівської молоді, її залучення до процесу прийняття рішень, участі у громадському житті, навчання захисту своїх прав та інтересів. Основними структурними ланками ШУР є первинні колективи (осередки), які створюються в класах за бажанням дітей, підлітків і вчителів школи. Найвищим органом самоврядування ШУР є конференція, яка скликається один раз на рік. Виконавчим органом об'єднання є кабінет міністрів, до складу якого входять учні і вчителі. Кабінет міністрів збирається щомісяця. Законодавчим органом на рівні організації школи є парламент, на рівні первинного осередку (класу) — рада творчих справ класу. Діяльність організації здійснюється на основі законів лідерів ШУР:

- закон освіченого лідера;
- закон пунктуального лідера;
- закон ввічливого лідера;
- закон милосердного лідера;
- закон здорового лідера;
- закон бережливого лідера;
- закон самостійного лідера;
- закон усміхненого лідера;
- закон ділового лідера.

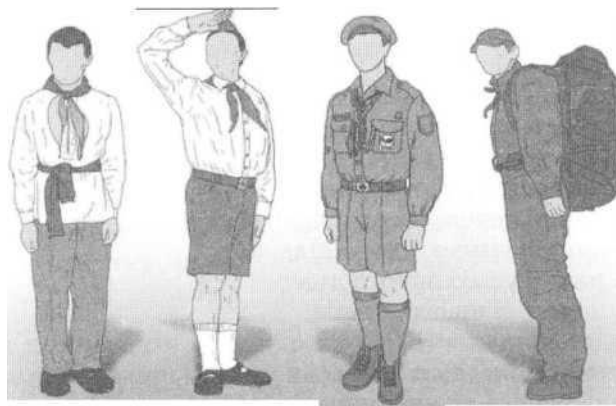
Зміст діяльності ШУР полягає у створенні в школі ефективної системи учнівського самоврядування; проведенні

суспільно значущих акцій, конкурсів, проектів і програм, фестивалів і форумів; формуванні системи підготовки та навчання молодіжних лідерів у студіях «Лідер в тобі», «Я — в ролі лідера», «Імідж лідера», школа «Менеджер соціального проекту», тренінгів «До джерел духовності», «Школа рівних можливостей» та ін. (Додаток 2).

Успішний досвід функціонування численних самобутніх шкільних організацій у різних регіонах України свідчить про перспективи як цього типу дитячих об'єднань, так і дитячих громадських організацій загалом у соціальному становленні підростаючого покоління.

Запитання. Завдання

1. Укажіть основні принципи діяльності та функції сучасних дитячих організацій.
2. Чим сучасний піонерський рух відрізняється від радянського?
3. Дитячі організації якого спрямування найпоширеніші у світі і чому?
4. Зазначте відмінні риси скаута, пластуна, гайда.
5. Які є програми-орієнтири ФДО?
6. Поясніть значення терміна «метод малих груп».
  7. Охарактеризуйте базову програму ВДС «Екологічна варта».
  8. Визначте основні типи дитячих організацій за інтересами.
9. Розкрийте основну мету діяльності «КРОКСу».
10. Визначте за зображенням представників сучасних дитячих організацій

5.

Молодіжні громадські організації України

Молодіжний рух як форма вияву соціальної активності молодого покоління є найефективнішим механізмом взаємодії нових поколінь із суспільством. Його учасники не лише соціалізуються, здобувають необхідний досвід, а й самореалізуються. У середовищі молодіжного руху формуються локальні молодіжні культури і стилі життя, що згодом, зазнавши певних модифікацій, поширюють свій вплив на культуру та спосіб життя суспільства загалом. З огляду на це важливо, щоб організований молодіжний рух формував активну складову громадянського суспільства з дієвими механізмами саморегуляції, самоорганізації та контролю, що забезпечуватиме розвиток українських демократичних інститутів.

5.1. Виникнення і характеристика сучасного організованого молодіжного руху в Україні

Сучасні молодіжні організації в Україні постали на

ґрунті радянських. 21 вересня 1991 року відбувся XXVII з'їзд Ленінської комуністичної спілки молоді України (Молодь за демократичний соціалізм), який у зв'язку із рішенням про припинення діяльності проголосив себе I Установчим з'їздом Спілки молодіжних організацій України (СМОУ). СМОУ відразу визнала себе правонаступницею комсомолу з усіма юридичними наслідками. Було оголошено перехідний період до лютого 1992 року, протягом якого всі обласні організації колишньої ЛКСМУ (МДС) повинні були визначитися у своєму ставленні до нової організації. Станом на 1 листопада 1991 року 11 обласних організацій підтвердили свою належність до СМОУ. 16 жовтня 1991 року СМОУ була зареєстрована як молодіжна організація Міністерством юстиції України. Її головою став В. Бутко. Установчий з'їзд СМОУ прийняв Статут організації та Програмну заяву. Статут СМОУ проголошує цю структуру самостійною громадською організацією, метою якої є побудова незалежної української держави та соціальний захист молоді. У Програмній заяві викладено загальнодемократичні принципи і утверджено неприпустимість монополії однієї політичної партії на політичне, економічне та духовне життя суспільства.

Протягом 90-х років XX ст. і на початку XXI ст. кількість громадських молодіжних організацій в Україні збільшилась. Сучасний молодіжний рух представлений не лише в організованій формі, а й неформальною ініціативою як своєрідною «молодіжною культурою», яка охоплює різні напрями, течії та вияви активності.

Різноманіття громадських організацій у сучасному молодіжному середовищі зумовлює потребу в їх класифікації. Нині існує кілька наукових підходів до визначення основ типологізації молодіжних організацій:

- а) марксистський підхід, що враховує класову належність членів організації;
- б) психологічний підхід, за якого розглядають і класифікують молодіжні структури з огляду на роль груп однолітків та однодумців (peer group) у процесі виникнення організації;
- в) юридичний підхід, головними критеріями якого є реєстрація організації і статутно оформлена задекларована мета діяльності;
- г) ідеологічний підхід, що набув найбільшого поши-

рення в наукових колах і зорієнтований на типологізацію молодіжних організацій за їхньою ідеологічно-політичною орієнтацією. Однак хоча вплив політичних структур та ідеологічних течій на організований молодіжний рух значний, він не є визначальним, адже існує чимало молодіжних організацій, абсолютно політично чи ідеологічно не заангажованих.

Найповніша систематизація типологій молодіжних об'єднань ґрунтується на методології та загальнотеоретичних підходах до аналізу політичних партій (В. Якушик). Її основою є п'ять груп критеріїв:

- 1) соціальна база молодіжного об'єднання;
- 2) специфіка виникнення організаційних принципів і структури молодіжного об'єднання;
- 3) особливості системи здійснюваних функцій;
- 4) роль у суспільстві;
- 5) характер впливу на суспільні процеси.

Основним критерієм типологізації українських молодіжних об'єднань дослідники Олександр Корнієвський, Петро Мартин та інші науковці обрали функції, які виконують ці об'єднання в суспільстві. Проте чітко визначити комплекс функцій зазвичай дуже складно, особливо в перехідному суспільстві. Незважаючи на проблеми в сучасній Україні, існує доволі збалансована система молодіжних структур. Зокрема, розроблено типологізацію молодіжних об'єднань за характером діяльності кожної окремої організації: молодіжні філії політичних партій; громадсько-політичні організації молоді; молодіжні релігійні організації; молодіжні фахові об'єднання, організації за інтересами; благодійні фонди для молоді та молодіжні благодійні фонди; національні молодіжні організації; студентські організації; молодіжні партії (В. Кулик).

Узагальнення розробок науковців і аналіз сучасного молодіжного руху та діяльності молодіжних організацій в Україні дають змогу виокремити такі групи громадських молодіжних організацій: студентські громадські організації, громадські молодіжні організації політичного спрямування (громадсько-політичні, припартійні), національні молодіжні організації (об'єднання, утворені національними меншинами, які опікуються збереженням та поширенням серед молоді власних національних звичаїв, культури, традицій: Всеукраїнське об'єднання «Німецька молодь в

Україні», Ніжинське молодіжне товариство греків імені Братів Зосимів), громадські молодіжні організації за інтересами (наукові та професійні, літературно-мистецькі і культурологічні, релігійні, екологічні, туристичні, спортивні, військово-патріотичного і соціального спрямування).

5.2. Студентські організації в Україні

Основну складову сучасного молодіжного руху становлять організації та об'єднання студентів.

Студентська громадська організація – об'єднання студентів, аспірантів, молодих викладачів, метою діяльності якого є надання допомоги студентській молоді, створення механізмів реалізації студентської ініціативи, захист соціальних, економічних та інших інтересів студентства.

Студентська молодь завжди була в авангарді соціальних перетворень і політичних рухів, а нерідко ставала їх рушійною силою. Більшість членів громадських молодіжних організацій — студенти; значний відсоток громадських організацій опікується розв'язанням суто студентських проблем.

Становлення сучасного студентського руху

Наприкінці 80-х років XX ст. студентська молодь виступила як активна і впливова сила на громадсько-політичній арені. Важливу роль у цьому відіграв Всесоюзний студентський форум, який відбувся у 1989 р. У дискусійних центрах розглядали важливі проблеми: «Перебудова вищої і середньої спеціальної освіти, організація навчального процесу», «Соціально-побутовий стан студентів», «Профспілки в навчальних закладах». Рішення форуму щодо створення студентських організацій та об'єднань поклало край монопольному праву комсомолу бути єдиною молодіжною організацією і висловлювати інтереси студентства. Комсомольські осередки багатьох ВНЗ намагалися перебудувати свою роботу, але вже не могли повернути собі лідерство серед студентської молоді, втрачаючи її довіру. У 1990—1991 рр. у багатьох ВПЗ було сформовано самостійні студентські організації: Українську

студентську спілку (УСС), Спілку українських студентів, Студентське братство, Український фонд студентів та ін. У той період Україною прокотилася хвиля студентських страйків, відбулося студентське голодування 2—17 жовтня 1990 року в Києві, організоване і проведене УСС та Львівським студентським братством. Ця подія пізніше отримала назву «оксамитова революція», або «революція на граніті», і стала кульмінацією студентського руху в Україні. Підтримати голодуючих на площі Жовтневої Революції (нині Майдан Незалежності) приїжджали студенти з багатьох міст України. Акція перетворилася на організований масовий студентський рух. Студенти вимагали відставки Голови Ради Міністрів В. Масола, проведення виборів на багатопартійній основі навесні 1991 року, прийняття постанови Верховної Ради про націоналізацію майна КПРС і ВЛКСМ в Україні, відмови від підписання нового союзного договору, повернення в Україну всіх громадян У РСР, які проходили строкову службу в армії за її межами, проведення референдуму про довіру Верховній Раді. Унаслідок двотижневого голодування всі вимоги студентів, крім референдуму, було виконано.

За незалежності України пріоритетною функцією студентського руху стала соціальна: розв'язання соціально-економічних проблем студентства, захист їхніх прав та інтересів. Час від часу студентство виявляло і високу політичну активність (особливо під час виборів). Зокрема, опозиційний рух 2001 р. «Україна без Кучми» розпочинався як студентський. Його активними учасниками стали 2,5 тис. осіб, переважно студенти та викладачі, які впродовж грудня — січня організували наметові містечка та низку акцій. У березні було створено Всеукраїнський громадянський комітет опору «За правду!», в якому об'єдналися студенти Києва, Львова, Харкова, інших міст. Завершилось усе втручанням міліції і масовими арештами 9 березня 2001 року.

2004 р. позначений значною активізацією студентського руху. Зокрема, майже півроку тривало протистояння сумських студентів і адміністрації ВНЗ з приводу об'єднання трьох сумських вищих навчальних закладів, яке завершилось пішим походом студентів до Києва та відміною Указу Президента України «Про створення Сумського національного університету». Активна громадянська позиція молоді виявилася і під час «помаранчевої революції».

Останніми роками організований студентський рух в Україні активізувався: проведення акцій, зустрічей із

представниками адміністрації ВНЗ та органів державної влади, створення різноманітних студентських об'єднань. У сучасному студентському русі функціонують кілька типів об'єднань:

- профспілки. їх першочерговими завданнями є розв'язання соціальних проблем студентства, захист інтересів молодих людей перед державою та адміністрацією ВНЗ (Перша українська студентська профспілка ПОСТУП, профспілка студентів «Пряма дія», Асоціація студентських профспілкових організацій України);

- органи студентського самоврядування. Створюються і функціонують з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав, сприяння гармонійному розвитку особистості студента, формуванню в нього навичок майбутнього організатора, керівника. Вищим органом студентського самоврядування є загальні збори (конференція). Виконавчий орган студентського самоврядування може мати різноманітні форми: студентська спілка, сенат, парламент, старостат, студентська навчальна (наукова) частина, студентський деканат, рада тощо;

- фахові студентські організації та об'єднання за інтересами. Організації такого типу поширені в межах окремих ВНЗ та факультетів (наприклад, асоціації студентів-юристів, історичні студентські товариства тощо);

- громадські студентські організації. Цей тип об'єднань репрезентує насамперед громадсько-політичну ініціативу студентства та обстоює його права.

Отже, сучасні молодіжні організації постали на ґрунті активного громадського студентського руху кінця 80-х — 90-х років XX ст., що стимулював пробудження національної свідомості.

Сучасні студентські організації

Членство в студентських громадських організаціях стимулює активність студентської молоді у суспільному житті, сприяє формуванню лідерських якостей, дає змогу реалізувати себе як обдаровану і талановиту особистість. Студентські організації, обстоюючи інтереси студентства, зокрема щодо соціально-правового захисту, налагодження взаємодії з адміністрацією ВНЗ та органами державної влади, сприяють оптимізації навчально-виховного процесу, розв'язанню різноманітних проблем студентів, формуванню виваженої державної молодіжної політики.

Для реалізації своїх статутних цілей студентські організації активно співпрацюють з Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України, іншими органами державної влади, молодіжними та міжнародними громадськими організаціями (International Student Travel Confederation (ISTC), European Democrat Students (EDS) та ін.).

Щороку студентські організації реалізують різноманітні програми, спрямовані на розвиток студентського самоврядування, забезпечення нешкідливих умов життя, навчання та оздоровлення студентів, підвищення їхньої громадської, культурологічної та наукової активності. Серед форм роботи переважають організування і проведення конференцій, форумів, круглих столів, семінарів, конкурсів, акцій протесту, навчально-відпочинкових та оздоровчих таборів тощо.

Нині в українському молодіжному русі найдієвішими всеукраїнськими студентськими громадськими організаціями є: **ВМГО «Українська студентська спілка»** (1989), **ВМГО «Асоціація правозахисних організаторів студентів України»** (2000), **ВМГО «Всеукраїнська рада студентів»** (2001), **ВМГО «Українська асоціація студентського самоврядування»** (2003), **ВМГО «Студентська республіка»** (2006).

ВМГО «Українська студентська спілка». (УСС) Установчий з'їзд УСС відбувся 8—9 грудня 1989 року. На першому етапі діяльності головним завданням спілки стала боротьба за досягнення Україною незалежності. Вершиною політичної та громадської активності УСС було студентське голодування 2—17 листопада 1990 року в Києві. У наступні роки УСС брала участь як у громадсько-політичних процесах, так і у розв'язанні власне студентських проблем (вимагала підвищення стипендій, створення системи безкоштовного харчування для студентів із малозабезпечених сімей та сиріт, налагодження роботи органів самоврядування у ВНЗ). З 1998 р. УСС є членом EDS, активно співпрацює з іншими міжнародними організаціями та фондами.

Метою діяльності спілки є захист прав та інтересів своїх членів, сприяння формуванню відкритого громадянського суспільства в Україні; самореалізації наукового, творчого, політичного, спортивного, організаційного потенціалу студентів; створенню умов для організованого дозвілля,

відпочинку та спілкування молоді.

Завдання діяльності УСС охоплюють: захист законних інтересів студентів, сприяння розв'язанню їхніх соціальних та побутових проблем; сприяння розвитку самоврядування та автономії навчальних закладів; сприяння розвитку української науки, культури, освіти; підвищення суспільної, культурологічної та наукової активності студентів; сприяння поглибленню демократизації суспільства, широкій участі студентства у суспільному житті України; всебічне сприяння економічній та культурній інтеграції України в Європейське Співтовариство, залучення студентів до участі у цих процесах; всебічне сприяння прогресивним формам навчання та підготовки фахівців у галузі економіки, соціології, права, культури, екології, управління, інформації, охорони здоров'я тощо; формування досвіду спільної міжнародної, політичної, ділової та гуманітарної діяльності молоді.

Структура УСС складається з первинних організацій (осередків), які можуть мати статус районних, міських, районних у містах та селищних філій спілки. Первинні організації об'єднуються в регіональні (обласні), міські організації УСС. Чисельність УСС становить приблизно 6 тис. членів. Структура керівних органів УСС охоплює: З'їзд УСС, Координаційну раду УСС, Правління УСС, Голову УСС. Джерелами фінансування є членські внески, пожертви приватних та юридичних осіб, грантові програми та державне фінансування.

Серед проектів і програм, які нині реалізує УСС, найпомітніші «Міжнародний навчально-оздоровчий табір», «Студентське самоврядування», «Студентські дебати», Інформаційна кампанія «Вступ без хабара», Антикорупційна молодіжна кампанія та ін.

ВМГО «Асоціація правозахисних організаторів студентів України» (АПОСУ). Асоціація, створена в 1996 р. (zareestrovana y Ministerstvi yustitsii y 2000 p.), e pravonastupniki) Ради голів профкомів вищих навчальних закладів і об'єднує профспілкові організації вищих навчальних закладів I—IV рівнів акредитації. Загальна кількість членів асоціації становить 694,6 тис. студентів вищих навчальних закладів усіх форм власності. Вона об'єднує студентські організації профспілок освіти, культури, охорони здоров'я, залізничного транспорту, працівників зв'язку, цивільної авіації, агропромислового комплексу та

інших і має свої представництва у всіх регіонах України.

Метою діяльності АПОСУ є задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних, навчальних, наукових інтересів своїх членів.

Головні завдання асоціації: координація студентського профспілкового руху; представництво і захист інтересів своїх членів у відносинах з органами державної влади та місцевого самоврядування; сприяння задоволенню потреб своїх членів у сфері побуту, оздоровлення, відпочинку, реалізації творчого потенціалу; сприяння роботі державних органів влади, громадських організацій у підготовці та реалізації заходів державної молодіжної політики в питаннях, які стосуються студентства.

Асоціація проводить форуми, семінари, наради з лідерами студентських профспілкових організацій, є ініціатором зустрічей, круглих столів із керівництвом держави та органів центральної виконавчої влади з метою розв'язання проблем студентів.

АПОСУ реалізує такі основні програми:

- «Оздоровлення студентів», у межах якої асоціація щороку залучає понад 10 тис. студентів до подорожей Україною;

- «Національне агентство "Молодіжна картка"», яка дає змогу оформити міжнародні посвідчення студента ISIC, викладача TEACHER, молодого мандрівника IYTC, EURO<26;

- «Інформаційне забезпечення студентської молоді», у межах якої видають науково-популярний журнал «Пульсар», дитячий пізнавально-розважальний журнал «Загадкова скарбничка», збірники законодавчо-правових документів для студентів;

- «Конкурс наукових робіт і розробок», який популяризує наукову роботу студентів, допомагає виявити серед них талановитих;

- «Освіта та стажування за кордоном», завдяки якій укладено угоди з провідними іноземними навчальними закладами;

- «Студентська сім'я», покликана допомогти студентським сім'ям у першочерговому виділенні їм окремих кімнат у гуртожитках, створенні умов для виховання дітей тощо;

- «Студентські трудові загони», спрямована на допомогу

студентам у працевлаштуванні під час літніх канікул.

ВМГО «Всеукраїнська рада студентів» (ВРС). Створена у 2001 р. для розв'язання соціальних проблем студентства, забезпечення його активної участі у формуванні та реалізації державної молодіжної політики. Метою її діяльності є задоволення та захист законних соціальних, правових, економічних, творчих, вікових, національно-культурних, спортивних та інших інтересів своїх членів і сприяння вдосконаленню державної політики у сфері соціальної підтримки студентської молоді в Україні.

Основними завданнями діяльності ВРС є участь у формуванні та реалізації державної політики в галузі створення соціально-економічних, організаційних і правових умов та гарантій для соціального становлення і розвитку студентської молоді, сприяння розкриттю її наукового і творчого потенціалу, розв'язанню питань удосконалення навчально-виховного процесу, науково-дослідної роботи, навчання, стажування та працевлаштування, організації дозвілля та побуту, представництва прав та інтересів студентів і аспірантів у відносинах з органами державної влади, місцевого самоврядування, керівництвом вищих навчальних закладів та громадськими організаціями.

ВРС видає збірник законодавчих актів та нормативних документів «Соціальний захист студентів і законодавство України», проводить конкурс студентських наукових робіт «Студентська наукова творчість — Україні», впроваджує програму «Студентське здоров'я».

ВМГО «Українська асоціація студентського самоврядування» (УАСС). Зареєстрована у 2003 р. і є спадкоємицею Української асоціації розвитку студентського самоврядування (УАРСС), що виникла в 1999 р. З 2007 р. УАСС є повноправним членом Європейського союзу студентів ESU, підтримує прямі двосторонні контакти та веде обмін інформацією з національними союзами студентів багатьох європейських країн.

Метою діяльності асоціації є здійснення відповідно до чинного законодавства освітньої, культурної, наукової, аматорської спортивної, оздоровчої, екологічної та іншої законної діяльності, спрямованої на задоволення і захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів і виконання статутних завдань.

Завдання діяльності УАСС полягають у захисті прав та представництві спільних інтересів своїх членів; сприянні

об'єднанню, консолідації та координації діяльності органів студентського самоврядування і самоврядних студентських організацій ВНЗ України; поширенні інформації з питань вищої освіти, соціального забезпечення, праці та культурного дозвілля студентської молоді; представництві позицій своїх членів перед органами державної влади, іншими публічними інституціями, громадськими та політичними структурами, що мають вплив на прийняття рішень стосовно студентства; участі в розробленні та обговоренні проектів рішень з питань державної освітньої політики; сприянні залученню студентів до активної участі в політичному, економічному і соціальному житті України та Європи; реалізації (співучасті в реалізації) міжнародних та всеукраїнських, державних і недержавних програм, які сприяють соціальному становленню та розвитку студіюючої молоді; сприянні міжнародному співробітництву в галузі вищої освіти, соціального забезпечення, праці та культурного дозвілля студентів.

За час своєї діяльності асоціація накопичила великий практичний досвід у сфері розвитку студентського самоврядування та захисту прав студентів. Діяльність УАСС охоплює питання, які становлять інтерес для студентства, зокрема якість освіти, умови життя в гуртожитках; правову підтримку та оздоровлення студентів, інформування їх про міжнародні програми академічних обмінів та можливості неформальної освіти в Україні й за кордоном; участь студентів і аспірантів у діяльності колегіальних органів управління ВНЗ тощо. Серед програм УАСС найважливіші «Правова допомога українському студентству», «Всеукраїнське студентське творче об'єднання», «Молодіжна студентська газета УНІВЕР».

ВМГО «Студентська республіка». Створена у 2006 р. Активно співпрацює з Українським молодіжним форумом, іншими громадськими мережами та організаціями, у т. ч. міжнародними.

Мета діяльності організації полягає у поліпшенні життя українського студентства та інших категорій українського народу, розвитку молодого покоління і захисті прав та інтересів молоді України.

Основними завданнями діяльності ВМГО «Студентська республіка» є проведення Міжнародної програми «Студентська республіка», що має на меті сформувати та підготувати молодь до дорослого життя, реалізується від

рівня ВНЗ до фінального етапу (в кожному регіоні); розвиток студентського самоврядування та активності; налагодження ефективної співпраці зі студентством України і світу.

До найбільш резонансних програм «Студентської республіки» належать:

— «Новий старт», яка полягає у проведенні відкритого конкурсу на пошук ідей оргпроектів та наукових розробок щодо інноваційного розвитку України, як підсумок — проведення оргдіяльнiсної гри і Стратегічного саміту;

— «Кращий студент України», що передбачає конкурс із метою виявлення всебічно розвиненої студентської молоді, стимулювання підвищення рівня її суспільної активності, сприяння формуванню активної життєвої позиції студентства;

— «Антикорупційний молодіжний театр», який передбачає формування негативного образу корупційних дій за допомогою вистав цього театру.

Найпопулярнішою і наймасштабнішою програмою в студентському середовищі є «Студентська республіка». Цей всеукраїнський проект започаткований 1999 р. З 2002 р. його підтримує Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України. У 2006 р. проект уперше провели у форматі мультifestивалю, а в 2007 р. було взято курс на міжнародний формат «Студреспубліки» (у її фіналі взяли участь команди Росії та Грузії).

Мета програми — зміцнення громадянського суспільства через виховання в молоді культури громадської участі та демократичних цінностей. Для її реалізації об'єднання поставило перед собою такі завдання: формування у студентської молоді навичок громадської участі через моделювання політичних процесів під час реалізації проекту; залучення до організованого молодіжного руху нових учасників; активізація впливу молоді на процеси прийняття рішень; розвиток студентського самоврядування; популяризація надсучасних форм змістовного дозвілля молоді; пропаганда здорового способу життя; сприяння міжнародній мобільності молоді; здійснення діалогу між молоддю різних регіонів України.

«Студентська республіка» має формат мультifestивалю, тобто кілька субфестивалів навколо центральної події — організаційно-діяльнiсної гри (ОДГ) у чотири етапи: вишівський, регіональний, всеукраїнський, міжнародний. Субфестивали проводять і в одному місці. У процесі ОДГ

формується квазідержавне молодіжне утворення «Студентська республіка», що має свої закони, органи влади, територію, валюту й інші атрибути держави. Згідно із законодавством «Студентської республіки», у квазідержаві оголошуються вибори, створюються ЦВК, «політичні партії», проводиться повноцінна виборча кампанія. Мета — моделювання всіх політико-правових та економічних процесів суспільства. На регіональному рівні результатом гри є вибори студентського мера і депутатів Студентського магістрату. Переможці регіональних етапів їдуть на фінальну частину. Підсумком всеукраїнської гри є вибори Студентського президента і Студентського парламенту.

Учасниками проекту є глядачі та громадяни «Студентської республіки». Глядачем «Студентської республіки» стає кожен, хто підтримує мету проекту, не порушує громадського порядку, не шкодить іміджу й авторитету проекту та його учасникам. Громадянами «Студентської республіки» можуть бути: студенти ВНЗ I—IV рівнів акредитації — первинна цільова аудиторія, молодь 18—35 років — вторинна цільова група. Громадяни мають право брати участь у виборах студентського мера та депутатів студентського магістрату. Отримання громадянства відбувається безпосередньо під час гри.

До «політичної партії» мають змогу вступати громадяни «Студентської республіки» віком 18—25 років. Політичні команди від ВНЗ формують шляхом виборів, форму проведення яких визначає регіональний оргкомітет самостійно. Результати виборчого процесу підтверджує документ, засвідчений оргкомітетом. Якщо ВНЗ не проводить виборів, до участі в проекті залучають ініціативні групи від нього, відповідно зареєструвавши їх в оргкомітеті.

Студентські магістрати обирають за пропорційним принципом (відкриті списки) від партій (блоків партій) з подоланням прохідного бар'єру в складі 10 депутатів. У кожному регіоні прямим голосуванням обирають студентського мера.

У межах реалізації програми «Студентська республіка» у кожному з 27 регіонів України проводять дев'ять субфестивалів: «Перша леді», «Квест», «Мафія», «Нічна туса», «Дебати», «Інтелектуальні ігри», Фестиваль аматорського відео, Глоубел флешмоб, Фестиваль молодіжних ЗМІ. Роботу зі здійснення проекту широко висвітлюють ТБ, радіо,

друковані ЗМІ, Інтернет. По закінченні мултифестивалю в регіонах проводять фінальні концертні шоу, відбувається інавгурація переможців, які згодом беруть участь у роботі консультатив-но-дорадчих органів із питань молоді (студентів) при органах влади.

5.3. Молодіжні організації політичної спрямованості

Більшість МГО пов'язує свою діяльність із громадсько-політичними процесами, які відбуваються в державі, має чітку ідеологію, намагається бути суб'єктом політичної діяльності. Політичні МГО поділяють на групи: громадсько-політичні молодіжні організації та припартійні молодіжні громадські організації.

Громадсько-політичні молодіжні організації

На виховання в української молоді активної громадянської позиції, формування та реалізацію державної молодіжної політики, розроблення цільових молодіжних програм спрямована діяльність громадсько-політичних молодіжних організацій.

Громадсько-політична молодіжна організація – об'єднання, що зберігає свою незалежність від політичних партій, залишаючись самостійним ідейно-політичним утворенням, діяльність якого спрямована на залучення молоді до участі в громадсько-політичному житті країни.

Класифікують такі організації за їх ставленням (за ступенем прийняття або неприйняття) до домінуючого типу приватновласницьких, суспільно-економічних відносин на ультраліві, ліві, лівоцентристські, центристські, правоцентристські, ультраправі.

Громадсько-політичний напрям переважає в діяльності молодіжних організацій цієї групи. Він передбачає проведення навчальних семінарів, тренінгів, круглих столів для ознайомлення молодих людей із діяльністю громадських організацій, лобювання інтересів молоді в органах державної влади, залучення її до участі у виборчих процесах, інформування громадськості щодо актуальних проблем суспільства. Важливу роль серед сучасних громадсько-політичних організацій молоді відіграють такі: ВМГО «Спілка молодих державних службовців України», «Спілка Української Молоді в Україні», «Українська спілка молодих

депутатів», «Національний альянс», «Демократичний альянс» та ін.

ВМГО «Спілка Української Молоді в Україні». Організація створена в 1995 р. як структурна частина міжнародного об'єднання «Спілка Української Молоді» (СУМ), що діє з 1925 р. в багатьох країнах світу. СУМ має свої осередки в більшості областей України, які об'єднують українську молодь на добровільних засадах для виховання відданих українців-державників, які будують світогляд на національно-християнських традиціях та ідеалах.

Метою діяльності спілки є сприяння розв'язанню молодіжних проблем, вихованню в українській молоді національної свідомості, допомога в її самореалізації та суспільному становленні, створенні умов для організованого дозвілля, відпочинку та спілкування членів СУМ.

Завдання діяльності полягають у сприянні організуванню молоді для побудови Української Самостійної Соборної Держави; поширенню серед молоді української національної ідеї; формуванню та реалізації державної молодіжної політики, розробленню цільових молодіжних програм; вихованню в українській молоді активної громадянської позиції; захисті законних інтересів членів СУМ.

До традиційних заходів, здійснюваних СУМ, належать: співпраця з державними органами та громадськими об'єднаннями, проведення соціальних опитувань зі значущих для молоді питань; організування зустрічей із політичними діячами, вченими, митцями; підтримання міжнародних зв'язків із СУМівськими організаціями; навчально-виховні, відпочинкові, спортивні табори, благодійні культурно-мистецькі акції та фестивалі; популяризація пам'яток української культури.

ВМГО «Національний альянс». Створена у 2005 р. Об'єднує навколо себе активістів «помаранчевої революції». Метою її діяльності є сприяння становленню міцної України, відродження традиційних моральних та світоглядних цінностей українського народу шляхом залучення молоді до активної громадсько-політичної діяльності та збільшення ролі третього сектору (громадських організацій) у суспільному житті.

Завдання організації полягають у створенні потужного прошарку національноорієнтованих лідерів з-поміж молоді у всіх сферах життя; відродженні духу національної

солідарності, духовності і моралі; сприянні відкритості інститутів громадянського суспільства, зокрема інституту виборів у контексті розбудови національної держави; протидії спробам використати ідею демократії задля знищення національних, культурних та етнічних відмінностей народів з метою демонтажу націй; вихованні в молоді національної свідомості, політичної та правової культури; сприянні інтеграції України в європейське та світове співтовариства при збереженні і розвитку національної ідентичності; об'єднанні українців світу навколо духовного стрижня Батьківщини.

Серед напрямів діяльності «Національного альянсу» основними є міжнародний (налагодження контактів з національними організаціями інших держав, обмін досвідом, проведення спільних заходів), громадсько-політичний (проведення навчальних семінарів, тренінгів, круглих столів, лобювання інтересів молоді, залучення її до участі у виборчих процесах), інформаційний (інформування молоді та суспільства через ЗМІ), культурно-просвітницький (проведення вікторин, конкурсів, концертів для виховання молоді в дусі патріотизму, принципів традиційної української моралі і християнської духовності).

ММГО «Європейський молодіжний парламент — Україна». Це міжнародна молодіжна громадська організація, заснована у 2000 р. як представник Європейського молодіжного парламенту в Україні для залучення української молоді до діяльності однієї з найбільших європейських платформ для дебатів, міжкультурних зустрічей, освітньої роботи та обміну ідеями між молодими європейцями.

Метою діяльності організації є сприяння розширенню світогляду молоді, можливості участі у всеєвропейських процесах розвитку демократії та громадянського суспільства в Україні.

Завдання об'єднання охоплюють: сприяння інтеграції України до Європейського Союзу шляхом виховання української молоді на демократичних цінностях та ідеалах, розбудови громадянського суспільства, налагодження співпраці з європейськими неурядовими організаціями, формування позитивного іміджу України на міжнародній арені; розвиток партнерства з міжнародними громадськими та міждержавними організаціями; налагодження співпраці між українськими молодіжними громадськими організаціями в напрямі досягнення Цілей тисячоліття,

затверджених ООН у вересні 2000 року; формування конструктивного і прагматичного ставлення молоді до європейської інтеграції України; формування позитивного іміджу України за кордоном шляхом адекватного представництва країни під час міжнародних заходів.

Щороку «ЄМП — Україна» проводить Національну сесію, за результатами якої обирають делегатів, які представляють Україну на міжнародних та регіональних сесіях ЄМП у Європі; регіональні сесії та інші проекти для молоді в містах України. За роки діяльності організація отримала професійні знання та цінний досвід проведення різноманітних молодіжних заходів: регіональних та міжнародних сесій, національних конференцій, тренінгів, семінарів. «ЄМП — Україна» є головним партнером у проведенні молодіжних самітів ООН з досягнення Цілей тисячоліття в Україні, а також головним молодіжним партнером Представництва Європейської комісії в Україні під час організації святкувань Днів Європи в Києві та інших містах України.

ВМГО «Українська спілка молодих депутатів».

Створена у 1999 р. і об'єднує молодих депутатів місцевих рад України. До лав спілки як почесні члени належать народні депутати України, державні діячі.

Метою діяльності є формування дієвого механізму використання творчого потенціалу молоді у значенні прогресивних соціально-економічних та адміністративно-політичних реформ у державі, розвитку місцевого самоврядування для прискорення формування громадянського суспільства в Україні.

Серед основних завдань спілки — підвищення професійного рівня молодих депутатів місцевих рад; сприяння у створенні ефективної законодавчої бази державної молодіжної політики, розвитку і структуруванні організованого молодіжного руху в Україні.

Основні проекти: «Школа молодого депутата», конференція «Молодь і держава», інтернет-газета «Молодіжна Правда» (www.mpravda.com), Міжнародний форум молодих депутатів.

Діяльність організацій громадсько-політичного спрямування уможливорює активну участь молоді в житті країни, дає змогу стати не лише об'єктом, а й дієвим суб'єктом державної молодіжної політики.

Припартійні молодіжні громадські організації

Важливим чинником сучасного молодіжного руху є його взаємодія з політичними партіями, а співпраця з молодіжними організаціями — значущою складовою діяльності політичної партії. Відносини між ними мають ґрунтуватись на засадах взаєморозуміння, співпраці та автономності. Молодіжна організація проводить роботу, розв'язує проблеми, співпрацюючи з партією та готуючись до майбутньої політичної роботи в ній. У свою чергу політичні партії забезпечують вирішення питань, які турбують молодь, та обстоюють інтереси членів молодіжних громадських організацій, зокрема в парламенті.

В Україні значна кількість партій має молодіжні філії та організації, які діють на тій самій ідеологічній платформі. Крім того, партії за допомогою своїх програм намагаються забезпечити підтримку молоді на виборах, проголошуючи соціальну орієнтацію власної молодіжної політики. Складність визначення такої групи організацій полягає у відносності поняття «молодіжна філія політичної партії», оскільки воно передбачає статутну залежність молодіжного об'єднання від партії. Однак сучасна партійна молодіжна політика ґрунтується на автономності, а іноді й цілковитій незалежності молодіжних структур. Тому доцільно вживати термін «припартійна молодіжна організація».

Припартійна молодіжна громадська організація — об'єднання, створене за ініціативи та підтримки певної політичної партії, що охоплює молодь зі спільними ідейно-політичними переконаннями та сприяє реалізації її наукового, творчого, громадсько-політичного, організаційного потенціалу, створенню умов для організованого дозвілля та спілкування.

В особливостях формування та розвитку організованих структур припартійного молодіжного руху виокремлюють кілька основних тенденцій (О. Корнієвський):

1. Ініціювання та забезпечення «дорослими» організаціями діяльності молодіжних організацій (філій, фракцій, секцій, платформ, крил), які за своїм статусом є партійним підрозділом або у практичній діяльності чітко орієнтуються на програмні ідеологічні засади партії, реалізацію партійних статутних цілей і завдань, зберігаючи водночас автономний статус у розв'язанні проблем «внутрішнього життя». Умовно цей тип молодіжних громадських організацій належить до «патронажно-клієнтських» об'єднань, громадянську позицію яких в ідеалі мав би визначати «однаковий метод

думання і діяння».

2. Орієнтація політичних партій, рухів на «полегшений варіант» поширення партійного впливу на масову молодіжну аудиторію, соціальні, професійні категорії молоді та її об'єднання з метою залучення нових кадрів, що не потребує додаткових фінансів, матеріальних витрат на утримання молодіжних функціонерів та апарату молодіжних припартійних структур. Ця партійна настанова реалізується передусім у площині ініціювання політичними партіями, рухами процесу творення та підтримки діяльності ідейно близьких до них молодіжних об'єднань. Умовно їх визначають як формально позапартійні молодіжні громадські організації.

3. Об'єднання молоді та інших членів партії в єдине ціле. Партійна молодіжна політика політичних об'єднань передбачає два основні напрями: ідейний вишкіл молодих партійців і залучення нових представників молодого покоління до організації шляхом проведення громадсько-політичних, культурних, історико-просвітницьких та інших заходів.

Крім агітаційної і мобілізаційної функцій в інтересах провідних політичних сил, припартійні громадські організації сприяють самореалізації наукового, творчого, громадсько-політичного, організаційного потенціалу своїх членів, створенню умов для їх організованого дозвілля та спілкування. Про це свідчать численні програми та проекти, які щороку реалізують провідні всеукраїнські організації цієї підгрупи: «Батьківщина молода» (2007), «Ліберальне молодіжне об'єднання» (1996), «Молода Пора» (2007), «Молодий Рух» (1993), «Молодий Народний Рух» (1999), «Молодіжний Союз Наша Україна» (2005), «Народно-демократична ліга молоді» (1998), «Союз аграрної молоді» (1998), «Спілка молодих соціалістів» (2002), «Український Молодіжний Собор» (2000) та ін.

Найчисельнішою та найвпливовішою припартійною молодіжною організацією нині є **ВМГО «Молоді регіони»**. Вона створена у 2002 р. за сприяння Партії регіонів України під назвою «Союз молоді регіонів України», у 2010 р. змінила назву на «Молоді регіони». Метою її є реалізація діяльності, спрямованої на задоволення та захист законних соціальних, економічних, творчих, духовних, національно-культурних та інших інтересів своїх членів. Основним своїм завданням організація вважає сприяння формуванню та проведенню

державної молодіжної політики, розробленню цільових молодіжних програм, забезпеченню рівних можливостей самореалізації молоді України; представлення і захист законних інтересів своїх членів у державних та громадських органах; поширення ідей та поглядів організації. У 2003 р. спілка була одним з ініціаторів створення Національної ради молодіжних організацій України, до якої увійшла більшість всеукраїнських молодіжних організацій та об'єднань.

Нині «Молоді регіони» є однією з найактивніших молодіжних організацій в Україні, яка згуртувала навколо себе велику кількість молодих громадян і допомагає їм ефективно обстоювати свої права та інтереси. Представництва організації діють в усіх регіонах України, а також містах Києві та Севастополі. Спільно з Партією регіонів та організаціями, які є партнерами по Національній раді молодіжних організацій України, ВМГО втілює в життя значну кількість важливих молодіжних проєктів відповідно до «Програми діяльності “Молодих регіонів” на період 2010—2015 років». Ця програма охоплює такі напрями: партійний (співпраця з Партією регіонів), реалізації державної молодіжної політики (залучення молоді до здійснення державної молодіжної політики), студентський (реалізація проєктів, спрямованих на поліпшення життя студентів, захист їхніх прав); масово-молодіжно-розважальний (створення та популяризація дисконтної картки, робота з модними неформальними рухами та ін.); інформаційний (співпраця зі ЗМІ); робота в Інтернеті (модернізація сайту, використання можливостей соціальних мереж для популяризації організації); міжнародний (інтеграція молодіжного руху України в Європейську співдружність).

У подібний спосіб організовують свою діяльність інші припартійні молодіжні громадські організації, активність яких прямо залежить від активності політичної сили, яку вони представляють. Це призводить до певної спорадичності їхньої діяльності в різні періоди.

5.4. Громадські молодіжні організації за інтересами

Значний відсоток сучасних громадських організацій об'єднує молодь на ґрунті спільного інтересу до певного виду діяльності. Умовно ці організації можна об'єднати в групу

громадських молодіжних організацій за інтересами.

Громадські молодіжні організації за інтересами – об'єднання, в яких чітко простежується домінуючий напрям діяльності: науковий, культурний, релігійний, екологічний, туристичний, спортивний, соціальний тощо.

До цієї групи належать молодіжні організації, в яких чітко виявляється домінуючий напрям діяльності: наукові та професійно спрямовані; літературно-мистецькі та культурологічні; релігійні; екологічні; туристичні; спортивні та військово-патріотичні; соціально спрямовані.

Наукові та професійно спрямовані молодіжні організації. Вони формуються переважно за ознакою фахової належності під час навчання або роботи із представників студентства і молодих спеціалістів. До цієї групи належать наукові, фахові, економічно-підприємницькі організації, які сприяють самореалізації молоді, розвитку професійних умінь і навичок майбутніх спеціалістів, формуванню лідерських якостей організаторських здібностей. Участь студентів у роботі професійно орієнтованих громадських організацій дає змогу підвищувати фахову підготовку спеціалістів, що сприяє соціалізації молоді через набуття професійних умінь та навичок у реальних ситуаціях працевлаштування.

Науково-професійні молодіжні організації в Україні діють на всіх рівнях, зокрема й на державному: Українське молодіжне аерокосмічне об'єднання «Сузір'я» (1991), Молодіжна морська ліга України (1991), Всеукраїнська рада молодих вчених і спеціалістів (1993), Всеукраїнська асоціація молодих науковців (1999), Всеукраїнська спілка молодих підприємців та бізнесменів (1999), Український національний союз молодих юристів (2000), Спілка молодих аграріїв України (2000), Українська федерація молодих медиків (2001), Спілка сприяння молодіжному житловому кредитуванню (2002) та багато інших.

ВМГО «Українська федерація молодих медиків» (УФММ). Її заснували у 2000 р. студенти-медики з вищих навчальних закладів медичного та фармацевтичного спрямування як всеукраїнську молодіжну громадську організацію, що на засадах рівноправності об'єднує молодих медиків — науковців, практиків, студентів. УФММ входить до складу Національної ради молодіжних організацій України та Українського молодіжного форуму.

Метою УФММ є об'єднання молодих медичних та фармацевтичних працівників, студентів медичних закладів

та науковців України для задоволення та захисту їхніх законних фахових, соціальних, економічних, творчих, вікових та інших спільних інтересів. Федерація поставила перед собою низку важливих завдань:

- сприяння формуванню здорового способу життя населення України через організацію освітніх, консультативних, лобістських, інформаційних заходів;

- створення в Україні сучасної ефективної системи охорони здоров'я;

- сприяння створенню правових, економічних та управлінських механізмів для реалізації конституційних прав громадян України на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування;

- зміцнення суспільного престижу медичного та фармацевтичного працівника в Україні, формування молодого покоління фахівців у галузі охорони здоров'я;

- участь у забезпеченні гарантованого рівня надання безоплатної кваліфікованої медичної допомоги у визначеному законодавством обсязі;

- вдосконалення механізму співпраці молодих медиків з органами законодавчої та виконавчої влади в Україні, молодими медиками інших країн та їх об'єднаннями; ефективне використання кадрових, фінансових і матеріальних ресурсів;

- участь у формуванні та здійсненні державної молодіжної політики. Розвиток молодіжного та студентського самоврядування в закладах медичної освіти I—IV рівнів державної акредитації.

Мету і завдання ВМГО «Українська федерація молодих медиків» реалізує в різних напрямках:

- 1) медична освіта і наукова робота — сприяння професійному розвитку молодих фахівців галузі, підвищення їх кваліфікації; здійснення освітніх та навчальних програм, проведення конгресів, симпозіумів, конференцій, семінарів;

- 2) медичні програми — сприяння розробленню та реалізації програм і проектів медичної галузі («Протидія поширенню захворюваності на туберкульоз, ВІЛ/ СНІД на Україні»; «Боротьба із наркоманією, алкоголізмом та тютюнопалінням серед молоді»; «Сімейна медицина»; «Соціальна, медична та психологічна допомога дітям, що знаходяться у термінальній стадії онкологічних захворювань» та ін.);

- 3) програми стажування — залучення в процесі спів-

праці з МОЗ України та іншими органами виконавчої і законодавчої влади молодих медиків до активної управлінської, законопроектної та нормативно-регулятивної роботи шляхом стажування їх у структурних підрозділах профільних державних установ. У межах взаємодії з міжнародними профспілковими організаціями УФММ організовує професійні і наукові обміни для студентів та інтернів. Крім цього, триває робота у молодіжних підкомітетах Всесвітньої організації охорони здоров'я;

4) програми працевлаштування — сприяння молодим медикам у працевлаштуванні; участь у програмі системи міжнародних молодіжних знижок ЕШО<26 (міжнародна картка для молоді до 26 років), ІБІС (студентська картка); надання методичної та документальної допомоги у вивченні іноземних мов за кордоном, виборі індивідуальних освітніх програм у більш ніж 37 коледжах восьми країн.

За час своєї роботи УФММ реалізувала такі цільові програми, як всеукраїнські проекти «Майбутнє без ВІЛ/СНІДу», «Програма підтримки молоді з особливими потребами “Ти потрібен”», «Репродуктивне здоров'я — спільна робота» та ін.

Літературно-мистецькі і культурологічні організації. Вони сприяють розвитку творчого потенціалу молоді та об'єднують прихильників культурно-просвітницької, літературної діяльності, певної течії в мистецтві тощо. Специфіка їхньої роботи полягає у культурно-просвітницькій і творчій спрямованості. Участь молоді у діяльності літературно-мистецьких та культурологічних організацій сприяє розв'язанню проблеми їхньої самореалізації через творчий, інтелектуальний, професійний розвиток.

Нині молодіжні громадські організації літературного, мистецького, просвітницького, історико-культурного спрямування поширені не лише на місцевому, а й на всеукраїнському рівні.

Асоціація «КВН України». Заснована у 2000 р. Її діяльність спрямована на сприяння популяризації КВНівського руху в Україні; пошук талановитих, творчих виконавців та колективів; пропаганду творчості самобутніх молодіжних колективів України; організацію змістовного відпочинку та дозвілля молоді. Форми роботи: організування і проведення чемпіонатів, фестивалів, концертів, шоу, семінарів та інших форм навчання членів Асоціації, які є

учасниками та керівниками команд КВН, благодійних заходів; заснування засобів масової інформації; участь у телевізійних програмах КВН.

Всеукраїнська асоціація молодих дослідників фольклору.

Виникла у 2001 р. Організація орієнтується на реалізацію наукових, культурних і творчих інтересів молоді у сфері народної творчості та культури, популяризацію фольклору серед молоді, виховання молодих поколінь на основі народних традицій своєї країни. Форми роботи: організація конференцій, семінарів, лекцій, тренінгів із фольклору; проведення концертів, творчих звітів, зльотів, оглядів, фольклорних свят, фестивалів, вечорниць, виставок тощо; фольклорні походи, налагодження роботи фольклорних молодіжних таборів, шкіл народної майстерності.

ВМГО «Федерація сучасної хореографи та вокалу України «Прем'єр Ліга»». Заснована у 2003 р. Федерація спрямовує зусилля на пошук, підтримку та заохочення творчо обдарованих дітей і молоді, зокрема з регіонів; створення в Україні сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу обдарованих юнаків і дівчат. Традиційна форма роботи — організація та проведення в межах Всеукраїнського мистецького фестивалю телеконкурсу молодих естрадних виконавців України «Прем'єр ліга».

ВМГО «Союз обдарованої молоді». Діяльність спілки, заснованої у 2005 р., полягає у захисті інтересів обдарованої молоді та сприянні ефективній реалізації її можливостей, зокрема пошуку і підтримці обдарованої молоді переважно із незахищених верств населення, реалізації програм, проектів, ініціатив, заходів (олімпіади, конкурси, вікторини), просвітницьких і мистецьких проектів, наприклад:

- «Країна знань» (розвиток інтелектуального потенціалу української молоді, популяризація наукової інформації серед молодого покоління та підтримка досліджень молодих науковців у різноманітних галузях науки);

- «Нова українська культура» (сприяння відродженню традицій української культури і творення нової української культури);

- «Наукові дослідження феномену обдарованості» (всебічне наукове вивчення феномену обдарованості та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для вдосконалення роботи практиків з обдарованою молоддю).

Ніжинська молодіжна громадська організація «Інтелектуальний клуб "Кліо"». Створена у 2005 р. та діє в м.

Ніжин Чернігівської області. Свою діяльність спрямовує на популяризацію серед учнівської і студентської молоді інтелектуальних форм дозвілля, широку пропаганду знань, підвищення престижу інтелектуальних видів діяльності. Основні напрями діяльності:

— організування та проведення інтелектуально-пізнавальних заходів (у його межах реалізуються дві довгострокові програми: «З інтелектом у майбутнє» та «Cogito ergo sum», які забезпечують системність та циклічність заходів. А саме: ознайомлення учнівської і студентської молоді з формами змістовного інтелектуального дозвілля через проведення в навчальних закладах змагань з інтелектуальних ігор «Що? Де? Коли?», «Брейн-ринг», «Найрозумніший», «Ерудит-лото», «Своя гра», «Ерудит-квартет»; загальноміських змагань серед шкільних та студентських команд; чемпіонату Чернігівської області з інтелектуальних ігор; традиційного міжрегіонального фестивалю «Інтелектуальний Покровський ярмарок»);

— забезпечення індивідуальної та командної участі у всеукраїнських та міжнародних змаганнях (кращі команди та окремі гравці за результатами відбірних змагань традиційно презентують місто та область на таких змаганнях, як: чемпіонати України з гри «Що? Де? Коли? » та «Брейн-ринг» серед школярів та молоді; Всеукраїнський синхронний турнір з гри «Що? Де? Коли?»; міжнародний синхронний турнір «Молодіжний кубок світу»; міжнародний фестиваль «Дружба» (с. Сеньківка Чернігівської області); міжнародна телевізійна гра «Найрозумніший таїн.»);

— організування відпочинку та оздоровлення членів організації (традиційні екскурсійно-туристичні поїздки на новорічні та Різдвяні свята до Карпат).

З кожним роком організація поширює свій вплив на дедалі більшу частину інтелектуально обдарованих дітей та молоді Чернігівщини, допомагаючи їм у реалізації своїх здібностей та інтелектуального потенціалу.

Релігійні організації молоді. В Україні існує чимало громадських об'єднань, що ставлять за мету релігійне виховання, духовний розвиток молоді.

Суспільно-політичні події наприкінці 80-х — на початку 90-х років ХХ ст. зумовили звернення значного відсотка молодих людей у пошуках самореалізації до релігії. Вони здебільшого декларували свою належність до «популярних» тоді конфесій (Українська греко-католицька церква,

Українська автокефальна православна церква). Багато з них звернулося до протестантських церков, різноманітних сект та містичних, псевдорелігійних культів. У 1989—1990 рр. кількість вірян різних конфесій істотно збільшилась, особливо в молодіжному середовищі. Потреба в духовному вихованні та виробленні ціннісних орієнтацій у молодого покоління стала провідною. З 1990 р. в Україні почали виникати різноманітні громадські молодіжні релігійні організації: Комітет української католицької молоді, Українська молодь Христові та ін. З кожним роком кількість та вагомість релігійних молодіжних організацій в українському суспільстві зростає.

Українська молодь Христові (УМХ). Ця всеукраїнська молодіжна християнська громадська організація працює в межах молодіжного мирянського апостоляту. Мета діяльності УМХ — об'єднання християнської молоді для поширення християнського світогляду, моралі, популяризації в молодіжному середовищі християнського способу життя шляхом виховання підростаючого покоління на засадах духовності, готовності працювати на благо Церкви та українського народу.

Завданнями УМХ є: прищеплення молоді християнських цінностей, підвищення її духовного рівня; лекційно-просвітницька діяльність; опікування талановитою молоддю; відродження давніх християнських родинно-побутових традицій; впровадження в молодіжне середовище досягнень світової християнської науки та культури; скоординована співпраця з молодіжними групами, спільнотами в Україні та за її межами; проведення виховної, суспільно-громадської, культурно-освітньої, спортивної роботи в межах організації; участь у формуванні та реалізації загальнодержавних і міжнародних молодіжних програм.

Для виконання поставлених завдань УМХ застосовує такі форми і напрями роботи: табори, семінари, конференції, заняття, молодіжний обмін в Україні і за кордоном; святкування національних свят та річниць; робота в культурно-мистецьких клубах, ансамблях, хорах, спортивних командах; заснування органів ЗМІ, духовні бесіди, зустрічі, подорожі до святих місць, з'їзди та інші масові заходи; реалізація програм («Духовні бесіди», «Харитативна діяльність», «Театральний гурток» та ін.).

Всеукраїнське православне молодіжне братство «Спілка православної молоді України в ім'я преподобного Нестора

Літописця. Спілка опікується розв'язанням актуальних проблем церкви в суспільстві: православ'я в різних культурних середовищах і роль православних братств у суспільному житті творчої молоді (особливу увагу приділяють дитбудинкам, школам, клінікам, місцям позбавлення волі, військовим частинам тощо); пошук коштів для екологічних літніх таборів, паломницьких подорожей, просвітницьких поїздок з вертепами, лекцій; боротьба за майбутнє православної родини тощо.

Члени організації гуртуються для проведення спільних семінарів, молодіжних читань, роботи в православних освітніх центрах. Тематика досліджень найрізноманітніша: «Господній промисел, молитва і послух», «Воцерковлення суспільства. Проблеми молодих сімей», «Споконвічна православна традиція нашого народу та екологія мислення (поведінки, життєдіяльності) сучасної людини» та ін. Особливо перспективною є співпраця студентства духовних і світських навчальних закладів у межах спільних виробничих і культурно-творчих відпочинкових програм.

Реалізуючи численні ініціативи, спілка намагається стати дієвим резервом Союзу православних братств України (СПБУ). Молодь СПБУ, студенти духовних навчальних закладів долучаються до створення єдиного інформаційного центру Української православної церкви з метою інформаційного обміну між ЗМІ помісних церков у межах майбутнього Всеправославного агентства.

Київське молодіжне православне братство св. Бориса і Гліба. Метою діяльності організації є пропагування християнського способу життя серед молоді, сприяння її духовному розвитку та уцерковленню через духовне навчання, участь у літургійному житті церкви, а також реалізація соціальних проектів та сприяння товариському спілкуванню в християнській спільноті.

Діяльність братства реалізується в кількох основних напрямках:

— освітній (заснування недільної молодіжної духовної школи на базі Київської духовної семінарії та академії Михайлівського Золотоверхого монастиря; проведення духовних бесід на актуальні для молоді теми тощо);

— інформаційно-місіонерський (випуск та поширення в парафіях і ВНЗ періодичного видання «Братський вісник»; створення інтернет-сайту, інтернет-розсилання; інформування щодо здійснюваних братством заходів через

православні періодичні видання);

— соціальний (катехізація та організація спілкування людей із функціональними обмеженнями та ін);

— комунікативний (спільне святкування народних і релігійних свят; щорічні між'єпархіальні молодіжні зустрічі у Всесвітній день православної молоді; паломництво до святих місць; підтримання дружніх зв'язків з іншими молодіжними організаціями в Україні тощо).

ВМГО «Спілка молодих християн України». Вона спрямовує свою роботу на відродження в молодіжному середовищі духовності та моральності, закладення міцних підвалин для формування особистості на загальнолюдських та християнських цінностях, інформування молоді щодо запобігання соціальним проблемам (наркоманія, ВІЛ/СНІД, алкоголізм, тютюнопаління, аборти та ін.) і шляхів їх розв'язання. За підтримки спілки в областях функціонує низка молодіжних та підліткових клубів.

«Спілка молодих християн України» протягом останніх років реалізує соціальні, просвітницькі програми, проекти; щороку відбуваються християнські молодіжні фестивалі та конференції з метою відродження духовності та пропаганди християнських цінностей тощо.

Отже, молодіжні релігійні організації є важливими суб'єктами соціально-педагогічної роботи. Крім допомоги у розв'язанні матеріальних проблем (забезпечення продуктами харчування, одягом, взуттям тих, хто його потребує), вони займаються духовно-просвітницькою і виховною діяльністю, допомагають подолати алкогольну і наркотичну залежність, організовують літній відпочинок дітей тощо. Специфіка відносин релігійних організацій з державою на рівні міст і районів полягає в тому, що вони не розраховують на допомогу місцевих органів влади, на відміну від усіх інших організацій, а прагнуть до порозуміння з владою, усунення можливих перешкод у своїй діяльності.

Екологічні молодіжні організації. Стан навколишнього середовища, екологічні і глобальні проблеми сучасності зумовлюють поширення різноманітних екологічних рухів. Саме вони органічно поєднують розв'язання глобальних проблем екології та проблеми проживання конкретного індивіда, тому вони близькі та зрозумілі кожній людині і практично кожна людина може знайти в них сферу самореалізації. В Україні екологічний рух представлений низкою громадських об'єднань, серед яких значна кількість

молодіжних.

Діяльність громадських молодіжних організацій екологічного спрямування загалом має на меті поліпшення екологічної ситуації в Україні, формування нового екологічного світогляду молоді, забезпечення дотримання екологічних прав громадян, залучення молоді до активної практичної роботи, спрямованої на комплексне розв'язання екологічних проблем. Основними завданнями екологічних молодіжних організацій є:

- екологічне виховання та екологічна освіта всіх верств населення;
- формування адекватних екологічних уявлень;
- виховання дбайливого ставлення до природи і її ресурсів;
- формування системи вмінь і навичок взаємодії з природою;
- забезпечення населення екологічною інформацією;
- організування і проведення громадських заходів, семінарів, конференцій, лекцій, наукових досліджень і розробок;
- створення і реалізація програм, проектів, планів у сфері екології, охорони навколишнього середовища, здоров'я населення;
- сприяння захисту навколишнього природного середовища, підвищенню екологічної безпеки і підтриманню екологічної рівноваги.

Екологічні молодіжні організації в Україні функціонують на державному та регіональному рівнях: ВМГО «Зелена молодь України», ВМГО «Зелена енергетика майбутнього», Національний молодіжний центр «Екологічні ініціативи», «Екосфера», «Еко-менс», «Екологія Поділля» та ін.

«Екосфера». Діяльність цього регіонального молодіжного об'єднання, створеного у 1999 р., поширюється на Закарпатську область, однак окремі проекти охоплюють Карпатський євро регіон (Закарпатська, Львівська, Івано-Франківська, Чернівецька області, Словаччина, Угорщина, Польща, Румунія) і всю Україну.

Основна мета організації — координування зусиль молоді для вивчення та охорони навколишнього середовища, задоволення і захисту своїх соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів. ГМО «Екосфера» здійснює роботу в декількох напрямках:

- 1) еколого-просвітницький (екоосвіта та виховання

учнівської молоді, проведення екотаборів, розвиток екожурналістики, ековидання, екотуризм);

2) науково-дослідницький (громадський екомоніторинг та екоекспертиза, проекти зі збереження біорізноманіття краю, вивчення і збереження річкових, водно-болотних та лісових екосистем);

3) урбоекологічний (реалізація проектів у галузі урбоекології; організація всеукраїнських семінарів з розв'язання екологічних проблем міста, енергозбереження та управління відходами);

4) природоохоронна адвокатура (представлення екологічних інтересів громади, захист їхніх екологічних прав).

Туристичні молодіжні організації. Туризм як один із видів активного відпочинку є ефективним способом задоволення рекреаційних потреб і поєднує різні види рекреаційної діяльності — оздоровлення, пізнання, відновлення виробничих сил тощо. На популяризацію туризму серед молоді, підтримку молодіжних ініціатив у туристичній сфері, розвиток інфраструктури молодіжного туризму в Україні спрямована діяльність туристичних молодіжних організацій. Молодіжний туризм становить важливу складову галузей охорони здоров'я, фізичної культури, є засобом духовного, культурного і соціального розвитку особистості. Відповідно громадські молодіжні організації туристичного спрямування виконують такі функції:

— оздоровча (використання природних об'єктів з метою позитивного впливу на організм);

— виховна (формування таких рис характеру, як воля, витримка, самостійність, рішучість і готовність прийти на допомогу; патріотичне виховання; залучення до культурних цінностей, традицій народу; формування здорового способу життя тощо);

— освітньо-пізнавальна (ознайомлення з країною, національною культурою; розширення і поглиблення знань з ботаніки, зоології, географії, геології, метеорології, астрономії, історії, культури та ін.).

Молодіжний туристичний рух представлений всеукраїнськими та регіональними громадськими організаціями:

ВМГО «Всеукраїнська молодіжна хостел-асоціація».

Створена у 2003 р. Входить до Міжнародної федерації молодіжних костелів (ГУНГ). Асоціація покликана сприяти розвитку міжнародного молодіжного співробітництва (хостел-руху) в Україні. Реалізація цієї мети передбачає роботу в

різних напрямках: створення мережі хостелів в Україні, мережного бюро молодіжного туризму; створення і розвиток інфраструктури у сфері молодіжного туризму; популяризація внутрішнього і в'їзного молодіжного туризму; забезпечення туристів гуртожитками й іншими приміщеннями; участь у культурних і спортивних міжнародних заходах, розширення культурних і суспільних зв'язків молоді, що проживає в різних регіонах України і за кордоном; підтримка волонтерської роботи; формування позитивного іміджу України в іноземців, розвиток молодіжних контактів, культурних і гуманітарних зв'язків між молоддю всіх країн.

Серед важливих заходів організації також проведення Всеукраїнського молодіжного туристичного фестивалю «Дивосвіт» та реалізація програми «Обмін досвідом у розвитку хостел-мережі (мережі молодіжних готелів) між Польщею, іншими країнами ЄС та Україною в рамках підготовки до Євро-2012».

МГО «Всеукраїнська молодіжна туристична асоціація». У своїй діяльності вона орієнтується на здійснення молодіжних ініціатив у туристичній сфері, розвиток інфраструктури молодіжного туризму в Україні, надання рекомендацій із підтримки молодіжного туризму виконавчою і законодавчою владою, просування українського молодіжного туристичного продукту в країні і за її межами та ін.

Працюючи в цих напрямках, асоціація виконує постійні програми: «Навчальна лабораторія “Туристична фірма”», «Молодіжний туризм України — єднання та євроінтеграція», «Соціальний туризм: європейська якість без перешкод та обмежень», «Міжнародні молодіжні літні табори». У 2008—2009 рр. було реалізовано проекти «Всеукраїнський молодіжний туристичний інфоцентр», «Студентська туристична лабораторія», «Розповсюдження ідей толерантності через молодіжний туризм», «Євро-хостел», «БАШТА».

Голопристанська районна молодіжна туристична організація «Сонце». Основною метою діяльності цієї регіональної МГО є задоволення та захист законних соціальних, спортивних та інших спільних інтересів своїх членів та розвиток туризму в Голопристанському районі Херсонської області. Основні завдання МГО «Сонце» охоплюють: організування дозвілля та активного відпочинку молоді; розширення і поглиблення знань з історії краю; посилення ролі туризму й вивчення історії південного краю

України у всебічному гармонійному розвитку особистості; зміцненні здоров'я; формування здорового способу життя. Зміст діяльності організації розкривають реалізовані нею проекти: «Велотур пам'ятками Галичини» (популяризація велотуризму серед студентства; поєднання туризму з культурним пізнанням краю; підвищення рівня фізичної культури і спортивної підготовки молоді); «Тритижневий волонтерський табір для молоді у Польщі "Урочища прикордоння"» (впорядкування та облік занепадаючих православних і євангельських кладовищ на території польсько-українсько-білоруського прикордоння).

Спортивні та військово-патріотичні організації молоді.

До цієї групи належать організації, діяльність яких спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед молоді, її патріотичне виховання, створення умов для занять певним видом спорту чи підготовки до військової служби тощо. За основною спрямованістю роботи їх поділяють на підгрупи:

1. Молодіжні громадські організації спортивного спрямування. Вони покликані сприяти повноцінному фізичному розвитку молоді в процесі фізкультурно-оздоровчої та спортивної роботи; виховувати активну життєву позицію та морально-вольові якості; формувати мотиваційні засади та переконання у необхідності фізичного виховання й масового спорту як важливої складової здорового способу життя. На всеукраїнському рівні діють такі організації: «Федерація сноубордінгу та скі-туру України», «Молодіжний футбольний союз», Спортивна студентська спілка України, Спортивна студентська спілка карате України, Спортивна спілка учнівської молоді України, «Молодіжний спортивний рух».

2. Молодіжні громадські організації військово-патріотичного і спортивно-військового спрямування. Організації цього типу у діяльності керуються потребами цілеспрямованого формування в молоді високих військово-патріотичних якостей, становлення системи патріотичного виховання, яка охоплює кілька напрямів: історико-патріотичний, героїко-патріотичний і військово-патріотичний.

Молодіжне громадське об'єднання «Федерація сноубордінгу та скі-туру України». У своїй діяльності вона співпрацює з Федерацією лижного спорту та Федерацією туризму. Мета діяльності федерації — розвиток сноубордінгу

та скі-туру і залучення молоді до активного здорового способу життя. Основний напрям роботи — профілактично-оздоровчий. Федерація застосовує різноманітні форми роботи: організація навчальних груп для занять сноубордингом та скі-туром, проведення спортивних і показових змагань, походи, експедиції. Основні заходи, які вона ініціювала та здійснила: чемпіонат України зі скі-туру «Білий рейд», всеукраїнські дитячі змагання зі сноубордингу («Боржавські полонини»), змагання з різних дисциплін сноубордингу тощо. Щорічно відбуваються сноуборд-парки (Драгобрат, Протасів Яр, Приельбрусся), зимові мультиспортивні перегони (велосипед, снігоступи, орієнтування, крос-похід), табори-беккантрі (мандрівки на вершини гір зі спуском на лижах та сноубордах), реалізація програми діяльності: «Сноуборд — для всіх!», «Сноуборд — дітям села», «Активний відпочинок дітей кризових категорій» (оздоровлення дітей-сиріт та дітей «вулиці» засобами фізкультури, спорту і туризму тощо).

Основні завдання діяльності — формування духовно-моральних принципів, почуття громадянської відповідальності, відданості своїй Вітчизні; виховання військово-патріотичних якостей у молоді на основі культурних цінностей, трудових і бойових традицій народу; формування у підлітків і молоді потреби в здоровому способі життя, профілактика шкідливих звичок, правопорушень тощо.

Всеукраїнська молодіжна організація «СВІМ». Система воєнізованих ігор для молоді (СВІМ) створена у 2006 р. Мета СВІМу — всебічне вдосконалення особистості шляхом розвитку духовних, психофізичних та інтелектуальних сил організму, військово-патріотичне виховання молоді. Ідеологічне гасло свімерів «БУРО!» проголошує головною цінністю відданість Богові, Україні, своїй родині, організації.

Діяльність ВМО «СВІМ» реалізується у двох основних напрямках:

— суспільно-педагогічному, який полягає у залученні школярів та учнівської молоді до участі у військово-спортивних змаганнях СВІМу, таборах, походах, іграх та інших масових заходах, занять у гуртках, секціях, клубах за місцем проживання з метою пропаганди здорового способу життя, формування здорових моральних устоїв у підростаючого покоління;

— екстремально-відпочинковий, ігровий напрям, який передбачає активну участь студентської молоді та дорослих у

сюжетних воєнізованих іграх СВІМу, семінарах, вишкільних таборах, воєнних екстрим-турах з метою організування відпочинку, творчого пошуку та методичної роботи в цій галузі. Оскільки воєнізовані ігри свімерів не є копіюванням і відпрацюванням реальних бойових дій, ігрова техніка учасників відрізняється від тренувань військових, правила СВІМу гарантують методично грамотне і безпечне проведення ігрових заходів.

Крім сюжетних ігор, СВІМ організовує військово-спортивні змагання, у яких беруть участь свімери регулярних загонів і представники «Товариства сприяння СВІМу» (ТСС): «Готуюсь до служби в армії» (тестування свімерів, відбіркові змагання на першість районів і міст між членами ТСС); «Крізь вогонь та воду» (першості районів і міст із подолання смуг перешкод і виконанню завдань з елементами свімерських спеціальностей); «Кращі з кращих» (чемпіонати за свімерськими спеціальностями з елементами сюжетних ігор за участю свімерів регулярних загонів, членів ТСС — переможців районних і міських змагань).

Соціальноспрямовані молодіжні організації. Виникнення громадських молодіжних організацій соціального спрямування зумовлене соціальними проблемами у сучасному українському суспільстві: соціально-правовою незахищеністю, необхідністю самостійного пошуку засобів до існування, нестабільністю, незатребуваністю на ринку праці, важко доступністю професійної освіти, власного житла і якісної медичної допомоги та ін. Соціальну спрямованість молодіжних організацій розглядають як форму добровільної благодійної діяльності суб'єктів соціальних відносин в інтересах і на благо особи, суспільства та держави, зорієнтовану на конструювання нової соціальної реальності і ґрунтовану на ідеях гуманізму, милосердя, соціально-педагогічного захисту.

Серед основних завдань молодіжних організацій цього типу — орієнтування молодого покоління на загальнолюдські цінності, працю, освіту і захист навколишнього середовища; створення умов для реалізації та актуалізації творчого потенціалу дітей і молоді в різних соціальних і професійних ролях з метою подолання кризових ситуацій; підтримка соціально незахищених груп населення та установ соціальної сфери; захист прав дітей, підлітків, молоді; розроблення та реалізація соціально спрямованих проектів і програм та ін.

Всеукраїнська асоціація молодіжного співробітництва «Альтернатива-В». Вона створена з метою підтримки співпраці молодіжних організацій, залучення молодих українців до програм у галузі освіти, культури, екології, захисту історичного надбання та допомоги соціально незахищеним верствам населення. Асоціація покликана сприяти взаєморозумінню, налагодженню дружніх відносин між молоддю різних країн; залучати молодь до розв'язання суспільних проблем, виховувати активну громадянську позицію, брати участь у міжнародних акціях, спрямованих на розвиток молодіжного і студентського руху в Україні та його інтеграцію у світовий молодіжний рух; поширювати ідеї молодіжного волонтерського руху серед національних та міжнародних громадських організацій; підтримувати місцеві ініціативи.

Для реалізації своїх завдань «Альтернатива-В» застосовує такі форми роботи: міжнародні молодіжні табори на території України; міжнародні волонтерські короткострокові (від 2 тижнів до 3 місяців) і довгострокові (3—12 місяців) молодіжні обміни; міжнародні зустрічі, семінари, конференції, тренінги; координація програми набору вожатих і технічного персоналу для дитячих таборів відпочинку у США.

Організація реалізує низку важливих соціальних проектів: щорічні акції, спрямовані на поширення ідей волонтерства як важливого ресурсу розв'язання соціальних проблем місцевого населення, популяризації традицій благодійності та підвищення соціальної відповідальності бізнесу («Весняний тиждень добра», «Осінній тиждень добра», «Волонтерування у місцевих соціальних установах», «Добрий вчинок»); профілактика ВІЛ/ СНІДу серед молоді; соціально-психологічна підготовка засуджених до звільнення та їх ресоціалізація тощо.

ВМГО «Молодь проти злочинності і наркоманії». Метою діяльності цієї організації є антинаркогенне виховання і запобігання злочинності у середовищі неповнолітніх.

Форми роботи охоплюють: спеціалізовані консультаційні служби, центри психосоціальної реабілітації і ресоціалізації молодих наркоманів, ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД; профілактичні заходи; підготовка фахівців для роботи з дітьми, підлітками і молодими людьми «групи ризику».

Організація об'єднує молодих практичних психологів, соціальних працівників, соціальних педагогів, психіатрів,

психотерапевтів, наркологів, соціологів, студентів, які бажають взяти участь у наданні допомоги представникам «групи ризику». Так, у 2001 р. було створено «Центр ресоціалізації наркозалежної молоді», при якому відкрито денний стаціонар, діють філії в Одесі, Харкові, Дніпропетровську, Львові.

Організація впроваджує комплексну програму профілактики наркоманії серед молоді, ресоціалізації наркозалежних та членів їх родин.

Всеукраїнська молодіжна громадська організація студентів-інвалідів «Гаудеамус». Основною метою її діяльності є задоволення та захист законних соціальних, культурних, освітніх та інших спільних інтересів своїх членів, сприяння розвитку інноваційної освітньої діяльності в галузі навчання, працевлаштування та розвитку молодіжного підприємництва студентів з інвалідністю. Основними завданнями є: сприяння практичному здійсненню загальнодержавних, молодіжних регіональних, місцевих та міжнародних програм, що спрямовані на поліпшення соціального становища студентів та молоді з інвалідністю; сприяння поліпшенню умов навчання, професійної підготовки, освіти, праці, соціальної адаптації та інтеграції інвалідів; вивчення досвіду зарубіжних країн у галузі освіти, працевлаштування, культури, соціально-правового захисту та реабілітації інвалідів; сприяння впровадженню новітніх освітніх методів і технологій, спеціальних засобів, що полегшують навчання та працевлаштування молоді з інвалідністю (дистанційна освіта, технічна підтримка, педагогічні технології тощо); сприяння розвитку творчих здібностей талановитої молоді з числа інвалідів, а також розвитку освіти, культури, спорту; організація стажувань, практики, змагань та фестивалів молоді з інвалідністю на базі міжнародних і вітчизняних навчальних закладів України, сприяння в організації наукових та соціологічних досліджень з питань інвалідності; допомога у працевлаштуванні та кар'єрному зростанні інвалідів; сприяння створенню для студентів-інвалідів рівних з іншими громадянами можливостей брати участь у всіх сферах життя.

Аналіз сучасного українського молодіжного руху свідчить як про спільні ознаки, так і про суттєві відмінності в діяльності різних громадських молодіжних організацій, формах і методах їхньої роботи, кількісному складі,

популярності і поширеності в окремих регіонах. Кожні кілька років молодіжний рух змінює своє обличчя, привносячи нові тенденції, ідеї, підходи до розв'язання актуальних молодіжних проблем. З огляду на це фахівцям (зокрема, соціальним педагогам) для налагодження ефективної взаємодії з громадськими молодіжними організаціями важливо орієнтуватися в сучасному спектрі різноманітних громадських молодіжних організацій та специфіці їхньої діяльності.

Запитання. Завдання

1. Укажіть типи студентських об'єднань.
2. Ним відрізняються громадсько-політичні молодіжні організації від припартійних?
3. Розкрийте сутність діяльності громадських молодіжних організацій соціальної спрямованості.
4. Наведіть приклади громадських молодіжних організацій за інтересами.
5. Які форми та методи роботи переважають у діяльності громадських молодіжних організацій?
6. Охарактеризуйте зміст міжнародної програми «Студентська республіка».
7. Охарактеризуйте найпоширеніший тип громадських молодіжних організацій у сучасному молодіжному русі.

Робота соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями

Цілеспрямована підготовка кадрів для роботи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями є однією з найважливіших передумов успішного розвитку дитячого та молодіжного руху, створення і функціонування дитячих та молодіжних об'єднань різної спрямованості. Частково розв'язати її може поширення інституту соціальних педагогів. На відміну від шкільного вчителя соціальний педагог у своїй професійній діяльності має справу з дитиною та підлітком у процесі їхнього розвитку, соціального становлення в позаурочний час у

неформальному спілкуванні чи під час спеціально організованих форм роботи, які властиві діяльності дитячих та молодіжних організацій.

6.1. Модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями

Багатовекторність практичної діяльності соціального педагога дає йому змогу працювати в різних закладах та установах: загальноосвітніх і спеціалізованих піко- лах різного типу, школах-інтернатах, дитячих будинках, будинках для дітей-інвалідів, будинках і центрах дитячої освіти та виховання, культурологічних центрах, соціально-виховних службах та клубах за інтересами, за місцем проживання, центрах технічної та екологічної освіти, центрах соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, центрах молоді сім'ї; соціальних притулках для дітей і підлітків, соціальних службах у справах дітей, соціально-реабілітаційних центрах для дітей та ін. На базі багатьох із цих закладів та установ діють сучасні громадські дитячі та молодіжні організації, тому взаємодія, співпраця з ними соціального педагога є об'єктивною необхідністю. Підтверджується це і змістом кваліфікаційної характеристики соціального педагога, і постійним інтересом із боку науковців до цього напрямку соціально-педагогічної діяльності.

Російський соціальний педагог Марина Шакурова визначає такі можливі напрями співпраці соціального педагога з дитячими і молодіжними організаціями:

- допомога у створенні спеціальних програм для привернення уваги до проблем організації;
- створення умов для розвитку лідерського і творчого потенціалу, що сприятиме становленню особистості неповнолітньої дитини, її здатності протистояти різним негативним впливам;
- привернення уваги державних та муніципальних органів до розв'язання проблем дитинства, дитячих об'єднань, організацій;

— налагодження взаємодії дитячих та молодіжних організацій з іншими соціальними інститутами для організації соціальної допомоги дітям і молоді;

— залучення дітей і молоді до розв'язання проблем через спеціально створені органи дитячого самоуправління;

— організація роботи дітей і підлітків для надання соціальної допомоги ровесникам та іншим людям;

— підготовка членів організації до соціального самозахисту, тобто формування в них тих соціальних знань та вмінь, які забезпечать єдність соціального захисту і самозахисту;

— здійснення педагогічної корекції соціальної поведінки і зв'язків;

— профілактика асоціальної поведінки.

Серед різних форм взаємодії соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями (партнерство, посередництво, координація, наставництво) значну увагу приділяють розгляду соціального педагога як керівника, лідера дитячої чи молодіжної організації. Зокрема, різним аспектам спеціальної підготовки соціальних педагогів як керівників громадських дитячих та молодіжних організацій присвячені дослідження, російських науковців Олени Соро- чинської, Р. Литвак та ін. Модель підготовки соціальних педагогів, яка діє в Україні, теж включає підготовку соціального педагога як керівника громадської дитячої чи молодіжної організації. Проте в більшості ВНЗ України, де навчають майбутніх соціальних педагогів, роботу з громадськими дитячими та молодіжними організаціями розглядають лише як один із напрямів соціально-педагогічної діяльності. Тобто йдеться не про безпосередню постійну роботу соціального педагога в дитячій чи молодіжній громадській організації, а саме про налагодження контактів, постійну взаємодію, співпрацю, наставництво, посередництво, координування діяльності.

На основі аналізу професіограми соціального педагога, наукових концепцій його співпраці з дитячими та молодіжними об'єднаннями, практики діяльності сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій було розроблено модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями (рис. 6.1).

Складовими цієї моделі є:

— об'єкт діяльності (громадські дитячі та молодіжні

організації);

— суб'єкт діяльності (соціальний педагог);

— мета діяльності (сприяння створенню та функціонуванню громадських дитячих та молодіжних організацій і перетворенню їх на ефективний соціально-виховний інститут);

— функції соціального педагога (діагностична, прогностична, консультативна, захисна, профілактична, соціально-перетворювальна, організаційна);

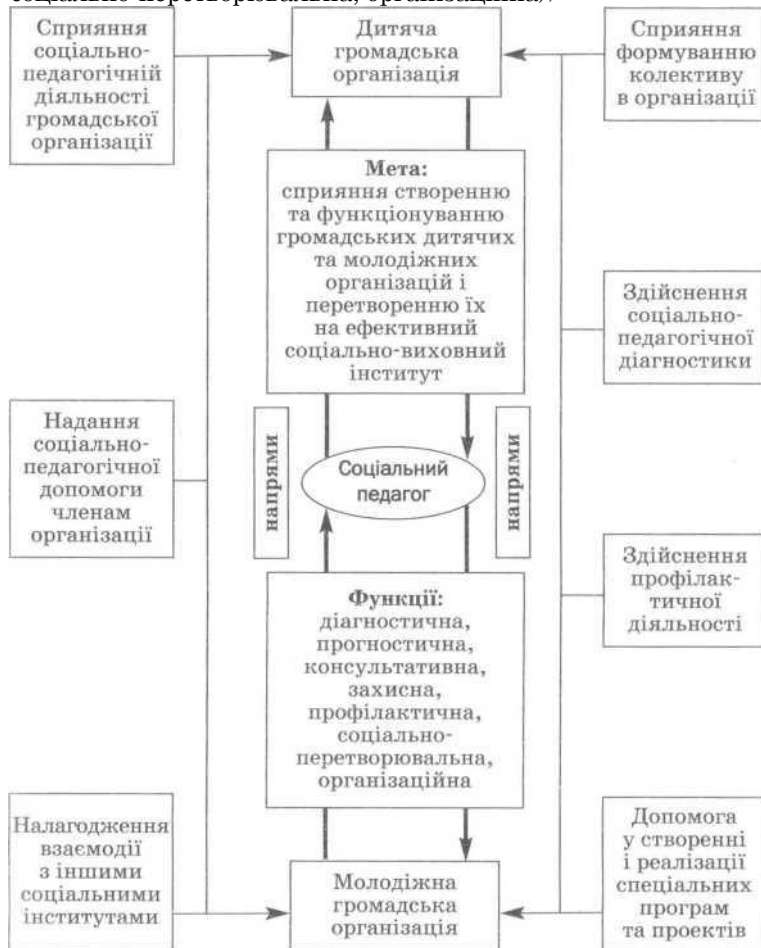

Рис. 6.1. Модель професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями

— напрями роботи соціального педагога (проведення соціально-педагогічної діагностики; здійснення профілактичної діяльності; надання соціально-педагогічної допомоги членам організації; сприяння соціально-педагогічній діяльності громадської організації; надання допомоги керівництву організації у створенні і реалізації спеціальних програм і проектів; налагодження взаємодії дитячих та молодіжних організацій з іншими соціальними інститутами, адміністративними органами; сприяння формуванню колективу в організації);

— зміст, форми та методи роботи, які визначені в межах кожного з напрямів.

Загалом робота соціального педагога в межах цієї моделі спрямована на надання діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій соціально-педагогічного змісту, створення оптимальних умов соціалізації особистості в процесі функціонування сучасної громадської організації. Реалізація цього завдання можлива за системного підходу. Під соціально-педагогічною системою громадського молодіжного об'єднання український педагог Юрій Поліщук розуміє «формалізовану соціально-психологічну контактну групу молодих людей, котра функціонує в рамках організованої структури і продукує виховні та соціалізуючі впливи». Умовами трансформації громадської організації в соціально-педагогічну систему є: інтеріоризація всіма членами організації окресленої перспективи, на реалізацію якої має бути спрямована колективна діяльність; максимальна опора на принцип взаємодоповнення і взаємозбагачення; вдосконалення структури діяльності організації за рахунок включення до неї різних за своїм змістом і характером видів роботи та інтеграція їх в єдину діяльність колективу; вихід за межі традиційних інтересів і потреб організації, включення їх членів у діяльність, спрямовану на вдосконалення зовнішнього соціального і природного середовища, на розв'язання завдань створення в Україні громадянського суспільства.

Отже, саме соціальний педагог у своїй професійній діяльності має сприяти виведенню сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій на рівень функціонування соціально-педагогічної системи з пріоритетністю соціально значущої і суспільно корисної діяльності, оптимальним поєднанням особистісних і ко-

лективних інтересів, активною взаємодією цієї системи із соціумом. Такий підхід становить концептуальну основу пропонуваної моделі професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями.

6.2. Соціально-педагогічна діагностика в громадських дитячих та молодіжних організаціях

Важливими аспектами співпраці соціального педагога із дитячими та молодіжними організаціями є вивчення психолого- і медико-педагогічних особливостей членів організації (особливостей їхнього індивідуального розвитку, психіки, здоров'я, пізнавальних можливостей тощо), мікросередовища та умов життя; виявлення інтересів, потреб, проблем, конфліктних ситуацій, девіацій у їх поведінці, тобто здійснення соціально-педагогічної діагностики.

Соціально-педагогічна діагностика – комплексне вивчення та оцінювання статусу, потреб і можливостей особистості, особливостей соціальної ситуації і рівня соціального розвитку, найближчого оточення, соціокультурних факторів середовища, у якому вона перебуває, ступеню включення в різні кола соціальної взаємодії і широти соціальних контактів, базових цінностей і ціннісних орієнтацій, проблем міжособистісної взаємодії і самореалізації.

Діагностика допомагає вчасно виявляти й усувати індивідуальні та колективні проблеми. Крім того, середовище громадської організації є джерелом різноманітних та об'єктивних даних, оскільки дитина, підліток добровільно визначають свою участь у ній з огляду на власні інтереси і соціальні потреби. Це дає змогу вивчити особистість члена організації з різних боків, у природних умовах, вільному виявленні власного Я. Тому зміна соціальної позиції в діяльності дитини, яка ставить її перед вибором нової ролі, є основою вивчення особистості, прогнозування, програмування її розвитку.

Ефективне здійснення діагностики неможливе без спеціальної підготовки, оволодіння комплексом діагностичних методів (спостереження, бесіда, анкетування, тестування, аналіз документів, метод соціальних біографій

та ін.) і методик (шкальні, карткові, проєктивні, асоціативні, експресивні та ін.), діагностичними та прогностичними технологіями. Фахівцем, професійно підготовленим до діагностично-прогностичної роботи, у т. ч. і в процесі взаємодії з громадськими дитячими

та молодіжними організаціями, має бути соціальний педагог.

Зміст соціально-педагогічного діагностування у громадських дитячих та молодіжних організаціях як спеціально організованого процесу пізнання, під час якого відбувається збір інформації про вплив на особистість і соціум соціально-психологічних, педагогічних, екологічних і соціологічних факторів, становлять:

- виявлення індивідуальних особливостей, здібностей, соціальних потреб, ціннісних орієнтацій, потенціалу розвитку члена організації;

- дослідження умов та можливостей середовища проживання індивіда;

- складання комплексної характеристики громадської організації (мета, завдання, структура, форми і методи діяльності тощо).

Реалізуючи діагностичну функцію, соціальний педагог повинен дотримуватись:

- 1) загальних технологічних вимог: визначити мету, обрати найефективніший діагностичний інструментарій, безпосередньо отримати дані, опрацювати та інтерпретувати їх (здійснити статистичне оброблення і якісний аналіз), встановити діагноз, скласти прогноз розвитку ситуації і визначити зміст соціально-педагогічної діяльності;

- 2) етичних норм: забезпечити добровільність участі, відповідальність, конфіденційність інформації тощо;

- 3) принципу захисту інтересів досліджуваного: повідомляти обстежуваному мету діагностики; інформувати його про осіб, які будуть ознайомлені з отриманими даними; ознайомлювати його з результатами дослідження, надавати йому можливість певного коригування цих результатів.

Виявивши на основі одержаної інформації соціально-педагогічні проблеми організації загалом або її окремих членів, соціальний педагог здійснює адресне оцінювання їхніх потреб та окреслює напрями соціально-педагогічної допомоги. Для цього він застосовує технологію соціально-педагогічного прогнозування, яка передбачає здійснення на основі діагностичних результатів планування, проєктування, програмування, моделювання, управління і вибір

оптимального варіанта діяльності, контроль за результатами, рефлексію. Предмет соціально-педагогічного прогнозування охоплює: спрямованість та інтенсивність індивідуального розвитку членів організації; можливості їх соціального виховання, перевиховання, реабілітації, адаптації, професійної орієнтації та підготовки; здатність вихователя забезпечити оптимальний розвиток, навчання і виховання дитини, досягти певної соціально-педагогічної мети.

Відповідно до соціальних пріоритетів у вихованні та індивідуальних особливостей об'єкта соціально-педагогічного впливу, оцінки власних педагогічних можливостей, умов виховання соціальний педагог визначає цілі та завдання власної соціально-педагогічної діяльності. На цьому ґрунтується **моделювання**, яке полягає в забезпеченні можливості вибору оптимального варіанта соціально-педагогічної технології, що сприяє досягненню прогнозованого результату.

Ефективне здійснення соціально-педагогічної діагностики в громадських дитячих та молодіжних організаціях можливе лише за умов комплексного підходу та допомоги інших фахівців (психологів, учителів, вихователів, правоохоронців та ін.). Це дає змогу точніше і повніше визначити соціально-педагогічні проблеми, сформулювати рекомендації для керівників громадської організації.

6.3. Здійснення профілактичної діяльності в громадських дитячих та молодіжних організаціях

Профілактична робота з членами дитячих та молодіжних громадських організацій необхідна та важлива. Однак більшість організацій не приділяє належної уваги цьому напрямку діяльності. Тому взаємодія соціального педагога з організаціями щодо налагодження комплексної, різнобічної, інтегрованої системи профілактичних дій є актуальною і пріоритетною.

Соціально-педагогічна профілактика спрямована на розвиток умінь і формування навичок орієнтації в складній системі соціальних взаємин із метою запобігання відхиленням у психофізичному розвитку та становленні

особистості, протиправним діям, нехтуванню здоровим способом життя.

Соціально-педагогічна профілактика – система виховних заходів, які спрямовані на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей та підлітків і сприяють прояву різних видів їх активності.

Діяльність соціального педагога передбачає профілактику соціальної дезадаптації, девіантної поведінки членів організації, побутового, дорожньо-транспортного травматизму серед дітей та підлітків, ВІЛ-зараження та СНІДу, інших соціально-небезпечних захворювань.

Загалом профілактична діяльність спрямована на формування у членів організації несприйнятливості до негативних впливів середовища, внаслідок чого вони набувають таких умінь: організовувати і регулювати свою діяльність; адекватно оцінювати власну поведінку, вчинки і погляди оточення; зберігати та реалізовувати у різних, зокрема несприятливих, умовах власні позиції, виходячи із особисто усвідомлених та засвоєних моральних норм і принципів, а не за рахунок зовнішніх сил; протистояти натиску; протидіяти впливам, що суперечать внутрішнім установкам, поглядам і переконанням, активно їх перетворювати; самостійно приймати моральні рішення (М. Окаринський).

Профілактичну роботу здійснюють у різних формах, зокрема в національній скаутській організації України «Пласт» вдаються до таких: масові (лекція (доповідь), дискусія із запрошеними гостями, завдання або вправи); групові («мозковий штурм», аналіз ситуації, «дослідження ситуації», дискусія, ігри, п'єси і пародії, бесіда, обговорення прочитаної статті); індивідуальні (індивідуальна бесіда, інтерв'ю, складання пластових вміlostей, запитання, підготовка рефератів, ведення «мого зошита здоров'я»); за участю батьків (збори, тематичні вечори, вечори запитань і відповідей, зустрічі родин тощо).

Дослідник профілактики адиктивної поведінки у пластунів Михайло Окаринський наголошує, що не варто відокремлювати інформаційну частину профілактичної роботи від практичної, бо «якщо діти лише познайомляться з інформацією, але не відбудеться її підкріплення впровадженням в особисте життя, вона буде марною». До умов ефективності профілактичної роботи він зараховує такі: слід починати від вступу дитини до організації; охоплення профілактикою вживання всіх груп наркоген-них засобів

(від простих до складних); розкриття їх шкідливого впливу не загалом, а конкретно, на всі складові діяльності людини та функціонування людського організму; пріоритетність індивідуально-групових форм профілактичної роботи; наголошення на негативних наслідках вживання наркогенних речовин, які можуть настати в найближчий час, а не через багато років; виявлення потенційно найменш стійких до вживання наркогенних речовин членів організації (М. Окаринський).

У середовищі громадської організації ефективним є здійснення не лише первинної профілактики (запобігання виникненню у членів організації дефектів і відхилень у психофізичному розвитку чи соціальній поведінці), а й вторинної (запобігання переходу різних порушень у хронічну форму, виникненню вторинних дефектів), третинної (соціально-трудова адаптація осіб, які мають різні дефекти). Залучення до цієї роботи соціального педагога дає змогу не тільки організувати профілактичну діяльність у громадській організації, а й перетворити її на систематичний комплекс дій, спрямованих на членів громадської організації і на цільові групи, з якими ця організація працює.

6.4. Надання соціально-педагогічної допомоги членам організації

Важливою складовою соціально-педагогічної діяльності в громадській дитячій та молодіжній організації є сприяння розвитку різнобічних інтересів та задоволенню потреб членів організації шляхом надання соціально-педагогічної допомоги.

Соціально-педагогічна допомога – надання комплексу послуг, спрямованих на розв'язання проблем соціально-педагогічного характеру чи запобігання їм, забезпечення успішної соціалізації особистості.

Зміст соціально-педагогічної допомоги визначається межами професійної підготовки та компетенції соціального педагога. На основі аналізу розвитку сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій в Україні можна виокремити кілька пріоритетних напрямів соціально-педагогічної допомоги:

1. Допомога у розв'язанні особистісних, міжособистісних, внутрішньосімейних конфліктів. Вирішальним чинником цього напряму соціально-педагогічної допомоги є конфліктологічна компетентність соціального педагога — система знань, умінь і навичок щодо запобігання, управління і вирішення конфліктів: розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; формування конструктивного ставлення до конфліктів; володіння навичками неконфліктного спілкування у складних ситуаціях; умінь оцінювати і пояснювати проблемні ситуації, розвивати конструктивні засади конфліктів, передбачати можливі їх наслідки, конструктивно регулювати суперечності і конфлікти, усувати негативні наслідки конфліктів.

Російська дослідниця Олександра Белінська, розглядаючи соціального педагога в ролі медіатора (третьої сторони при врегулюванні конфлікту), вказує на дві площини його роботи:

- організування і проведення перемовин, у процесі яких сторони приймають узгоджене рішення;

- надання психолого-педагогічної виховної роботи підліткам і їхнім батькам.

Втручання соціального педагога припустиме лише в тому разі, коли члени організації самостійно не можуть знайти конструктивного рішення, а конфліктна поведінка набуває соціально негативного характеру. Крім того, використання конфліктних ситуацій ефективне як метод соціально-педагогічної роботи. Суть його полягає у використанні соціальним педагогом стихійних конфліктів у відносинах членів організації в колективі і сім'ї з метою залучити до вирішення конфліктів самих дітей, навчити їх розбиратися у труднощах, переплетіннях колективних і особистих стосунків.

Український соціальний педагог Сергій Харченко виокремлює вимоги до поведінки соціального педагога в конфліктній ситуації:

- неприпустимість неприязного ставлення до дитини чи батьків;

- неприпустимість постійних претензій чи докорів на адресу будь-кого з членів сім'ї;

- узгодження з батьками виховних впливів на дитину;

- надання психолого-педагогічної допомоги.

Загалом діяльність соціального педагога полягає не тільки в урегулюванні конфліктних ситуацій, а й у наданні учасникам психолого-педагогічної допомоги з елементами

психодіагностики, консультування і психотерапевтичної роботи.

2. Консультативна психолого-педагогічна допомога членам організації, їх батькам і групам близького оточення. Соціально-педагогічне консультування в практиці роботи соціального педагога полягає у кваліфікованій допомозі особам у розв'язанні різних проблем з метою їх соціалізації, відновлення та оптимізації їхніх соціальних функцій, вироблення соціальних норм життєдіяльності, спілкування. Здійснюючи консультування, соціальний педагог водночас виконує функції психолога, юриста, соціального менеджера, оскільки соціально-педагогічне консультування охоплює елементи й інших напрямів консультативної діяльності, зокрема психологічного консультування. Воно передбачає надання психологічної допомоги в розв'язанні особистісних, родинних та інших проблем.

Психологічне консультування — це безпосередня робота з людьми, спрямована на розв'язання різноманітних психологічних проблем, пов'язаних із труднощами в міжособистісних стосунках, де основним засобом впливу є побудована в певний спосіб бесіда (С. Харченко).

До компетенції соціального педагога належить також професійне консультування членів громадських дитячих та молодіжних організацій з метою активізації процесу формування психологічної готовності підлітка, молодшої людини до професійного самовизначення шляхом адекватного оцінювання власних здібностей і нахилів, цілеспрямованого виховання необхідних особистісних рис.

Надаючи консультації, соціальний педагог повинен дотримуватись принципів доброзичливого і безоцінювального ставлення до клієнта, анонімності, розмежування особистісних і професійних відносин, орієнтації на норми і цінності клієнта, його включеності в процес консультування.

3. Здійснення корекції соціальної поведінки і соціальних зв'язків членів організації. **Корекційно-виховна робота** як система соціально-педагогічних заходів, спрямованих на часткове чи повне виправлення процесу і результату соціального розвитку та виховання дитини, — необхідна ланка цілісного безперервного процесу виховання у школі, сім'ї, позашкільному середовищі. Проте, як зазначає українська дослідниця Наталія Онищенко, більшість педагогів, організаторів дитячих осередків, які забезпечують корекційну діяльність, не має відповідної психологічної

підготовки, не володіє методикою діагностики, погано орієнтується в питаннях перевиховання учнів. Усі ці компоненти включені до змісту професійної підготовки соціального педагога, який може здійснювати корекційно-виховну роботу в процесі безпосередньої співпраці з громадськими дитячими та молодіжними організаціями чи шляхом надання необхідної консультативної допомоги.

4. Створення умов для розвитку творчого (участь членів організації в науковій, технічній, художній творчості, спортивній, суспільно корисній діяльності, виявлення талантів, здібностей) і лідерського (ініціативність, самостійність, відповідальність, комунікативність, креативність) потенціалу членів організації. Виявлення в членів організації лідерських якостей, формування в них організаторських умінь є одними з нагальних проблем у процесі функціонування дитячих та молодіжних організацій. Позитивний у цьому плані досвід таких організацій, як «Пласт», «СПОЖ», «Екологічна варта», де організують і проводять спеціальні заняття, тренінги в межах «школи лідерства». Наприклад, у «Школі вартового лідера» Всеукраїнської дитячої спілки «Екологічна варта» під час систематичних занять з методики організаторської роботи їх учасники вивчають теоретичні основи та принципи розвитку лідерства, здобувають навички самоаналізу, здатність приймати відповідальні рішення, здійснювати роботу над собою з метою особистісного розвитку.

Організування і проведення «школи лідерства» також у межах компетенції соціального педагога. Його роль полягає також у створенні ситуації (зовнішньої і внутрішньої), яка стимулюватиме виявлення лідерського потенціалу членів організації — т. зв. поля лідерства (М. Рожков). Конструювання поля лідерства передбачає вироблення оптимального стилю відносин в організації; конструювання ситуацій життєдіяльності організації, які сприятимуть максимальному вияву лідерського потенціалу членів організації, створення умов для співробітництва, співтворчості; використання варіантів і елементів методик колективних творчих справ і ділових ігор тощо.

5. Сприяння соціально-педагогічному захисту прав членів організації. Мета соціально-педагогічного захисту дитинства полягає в створенні державою і суспільством умов для розвитку та самореалізації кожної особистості як

громадянина України, виховання поколінь, здатних навчатися впродовж життя, формування і розвитку цінностей громадянського суспільства. На рівні дитячої чи молодіжної громадської організації його цілі спрямовані на створення умов для формування життєвої і соціальної компетентності членів організації, що передбачає розвиток і саморозвиток особистості дитини, підлітка, молодого людини на основі використання всіх її потенціалів.

Виходячи із мети соціально-педагогічного захисту, завданнями соціального педагога є:

- ознайомлення керівництва та інших членів організації з основними нормативно-правовими документами, які гарантують захист прав дітей та молоді;

- надання консультативно-правової допомоги;

- підготовка членів організації до соціального самозахисту, тобто формування в них соціальних знань і вмінь, які забезпечать єдність соціального захисту і соціального самозахисту.

Дитячі та молодіжні громадські організації зобов'язані гарантувати соціальну, правову захищеність своїм членам, а серед правозахисних форм їх роботи виокремлюють юнацький арбітраж, юридичну консультацію, правову інспекцію тощо.

На думку української дослідниці Ірини Ковчиної, основним результатом заходів із соціально-правового захисту мають стати сформована соціальна захищеність дітей, їх стійкий психологічний стан, що включає впевненість у майбутньому професійному самовизначенні, ефективна соціалізація.

Загалом соціально-педагогічна допомога громадським дитячим і молодіжним організаціям ґрунтується на необхідності інтенсивного сприяння професійному самовизначенню та соціальній адаптації членів організації як важливих складових процесу соціалізації особистості.

Професійне самовизначення – усвідомлений вибір особистістю професії з урахуванням власних можливостей і здібностей, вимог професійної діяльності і соціально-економічних умов.

Основними факторами професійного самовизначення та самореалізації в межах громадської організації є: задоволення потреби в безпеці, впевненості в майбутньому; самоповага, позитивна Я-концепція; самопізнання, міра відкритості своєму досвіду переживань; знаходження сенсу

життя; прагнення до задоволення когнітивних і естетичних потреб, потреби знати і розуміти; здатність до самоорганізації, саморегуляції.

Соціальна адаптація – процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

В умовах громадських дитячих і молодіжних організацій процес соціальної адаптації може відбуватися цілеспрямовано та ефективно, що акцентує на необхідності і важливості співпраці соціального педагога з функціонуючими громадськими дитячими та молодіжними організаціями.

6.5. Сприяння соціально-педагогічній діяльності громадської організації

У дитячому й особливо молодіжному рухах на початку ХХІ ст. дедалі помітнішою стає соціально-педагогічна зорієнтованість громадських організацій, тому цей напрям роботи соціального педагога особливо актуальний і важливий. У його межах соціальний педагог діє як організатор заходів із надання соціальної допомоги різним категоріям населення. На думку дослідників дитячого руху (Р. Литвак, С. Тетерський, Є. Чепурних, А. Волохов), саме залучення учасників дитячих організацій до соціально значущої діяльності дає змогу розвинути ініціативу дітей, підлітків, створити умови для їх самостійного включення в життя суспільства, навчити здійснювати усвідомлений вибір.

Соціальна діяльність сучасних дитячих та молодіжних організацій різнопланова. Вони надають соціальну і матеріальну допомогу незахищеним верствам населення (громадянам похилого віку, особам із функціональними обмеженнями, дітям-сиротам, самотнім), зокрема збирають речі, продукти, сприяють у розв'язанні побутових проблем, беруть шефство над будинками дитини, інтернатами, підтримують дитячі спортивні команди тощо. Члени громадських дитячих та молодіжних організацій беруть

активну участь в організуванні дозвілля дітей та молоді, в т. ч. дітей-сиріт і дітей із функціональними обмеженнями. Культурно-масові заходи, як правило, мають тематичний характер (профілактика негативних явищ у молодіжному середовищі, підготовка юнаків до військової служби, пропаганда здорового способу життя, підтримка творчої молоді та ін.). Ці види діяльності громадських організацій пов'язані з їх профілем, місцевими особливостями, кадровим забезпеченням, можливостями та іншими чинниками. З огляду на це важливо в практиці їх діяльності вдаватись до технологій волонтерської роботи.

Громадські дитячі та молодіжні організації мають великий потенціал у здійсненні волонтерської діяльності. Це зумовлено історичними традиціями і актуальними потребами сьогодення. Історичний аналіз засвідчує, що і дитячо-юнацькі товариства, які активно діяли в 20—30-ті роки ХХ ст. на західноукраїнських землях, і піонерська організація в СРСР займалися різними видами волонтерської роботи, насамперед благодійною шефською допомогою нужденним категоріям населення. Яскравим прикладом може слугувати тиму-рівський рух.

У наш час, коли на перший план у суспільній свідомості вийшла прагматична ідеологія, дедалі гостріше відчувається нівелювання понять «милосердя», «добročинність», «альтруїзм». Саме вони лежать в основі волонтерської діяльності, необхідність здійснення якої зумовлена соціально-економічною нестабільністю нашої держави. Сучасні дитячі та молодіжні громадські організації значну увагу приділяють саме цьому виду діяльності. Наприклад, МГО «СПОК» із числа членів організації створює волонтерські загони, які надають цілеспрямовану допомогу, реалізують соціальні програми. Під час традиційного збору-походу дитячих та молодіжних громадських організацій і волонтерських загонів «Козацькими шляхами» підбиваються підсумки волонтерської діяльності за рік, відбуваються навчальні тренінги, обмін досвідом соціальної роботи, презентація нових соціальних програм.

Основним напрямом волонтерської діяльності членів дитячих і молодіжних організацій є надання соціальних послуг незахищеним категоріям населення: придбання і доставка медикаментів, продовольчих, промислових та господарських товарів, книг, газет, журналів, гарячих

обідів; приготування їжі, годування; допомога у проведенні заходів особистої гігієни; прибирання приміщення, прання білизни; обробіток присадибних ділянок; виконання ремонтних робіт; відвідування хворих у стаціонарних медичних закладах; читання художньої літератури, преси, написання листів; організування дозвілля тощо. Волонтери дитячих і молодіжних організацій беруть активну участь у масштабних акціях, святах, реалізації соціальних програм (фестиваль творчості дітей-інвалідів «Повіримо у себе», збір-похід «Молодь — за здоровий спосіб життя» та ін.).

Запровадження технологій волонтерської роботи в практику соціально-педагогічної діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій — одне із пріоритетних завдань соціального педагога. Ефективність їх використання залежить від міри осмисленості понять «волонтер», «волонтерська робота» учасниками організацій, визначеності напрямів і форм роботи волонтерів, скоординованості процесу їх навчання, підтримки та контрольованості волонтерської діяльності, розробленості системи заохочень волонтерів.

6.6. Допомога керівництву організації у розробленні та реалізації програм і проектів

Діяльність сучасних громадських дитячих та молодіжних організацій здебільшого побудована на створенні та здійсненні довго- та короткострокових програм різної спрямованості, що передбачає необхідність належного фінансування. Успішний пошук джерел фінансування залежить від уміння розроблювати проекти програм, налагоджувати контакти з потенційними партнерами, організаціями і фондами.

До компетенції соціального педагога належить надання консультативної, методичної допомоги керівництву щодо основних вимог до написання проекту, його оформлення, умов подання тощо. Необхідною є і безпосередня участь соціального педагога у розробленні та реалізації проектів із метою забезпечення відповідності змісту загальнодержавним програмам та спрямованості на розв'язання конкретних соціальних проблем. Ця умова

особливо актуальна у разі фінансування програми з державного чи місцевого бюджету.

У процесі такої допомоги доречним є впровадження соціальним педагогом у практику роботи громадської організації технології соціально-педагогічного проектування, яка передбачає чітке поетапне планування процесу розроблення та реалізації проекту. Соціальний педагог сприяє вивченню особливостей соціального середовища, соціального попиту, актуальності проблеми, яку планується вирішити; прогнозуванню дієвості та результативності проекту; поширенню інформації про проект; взаємодії з органами влади та іншими організаціями; формуванню складу учасників та їх підготовці до реалізації проекту; координації дій під час реалізації проекту.

Важливим для соціального педагога є також перетворення проектувальної діяльності на засіб налагодження співробітництва та саморозвитку членів громадської організації. Необхідність виконання всіма членами громадської організації суб'єктної ролі в розробленні та реалізації проекту зумовлена тим, що самодіяльність є важливим фактором формування особистості, а інтереси та потреби членів організації мають бути максимально враховані при плануванні проекту. Активність та особиста зацікавленість члена громадської організації в процесі проектувальної діяльності зростає за таких умов: урахування його думки керівництвом; проектування змін життєдіяльності найближчого соціуму (видимі результати); визначення не тільки далеких, а й середніх та ближніх перспектив; використання під час проектування як індивідуальних, так і групових форм роботи, які доступні та цікаві для всіх.

Допомога соціального педагога необхідна і після завершення проекту, оскільки підбиття підсумків та аналіз соціально-педагогічного впливу проекту є не менш важливим етапом. Професійний аналіз здійснюється не лише для оцінки результативності та звітування про проект, а й для визначення успіхів та недоліків у процесі його виконання, врахування набутого досвіду в реалізації наступних проектів.

6.7. Взаємодія дитячих та молодіжних громадських організацій з іншими соціальними інститутами, адміністративними органами

Функціонування осередків сучасних дитячих і молодіжних рухів, реалізація їх цілей і завдань передбачають тісний зв'язок з іншими соціальними інститутами, адміністративними органами тощо. У межах їх взаємодії виокремлюють два основні напрями: ініціювання створення та підтримка діяльності організацій за місцем роботи соціального педагога (наприклад, у навчально-виховних закладах); координування діяльності дитячих і молодіжних громадських організацій регіону та органів влади.

1. Ініціювання створення та підтримка діяльності організацій за місцем роботи соціального педагога. Здійснення соціально-педагогічної діяльності особливо актуальне та необхідне у загальноосвітній школі з огляду на послаблення її конструктивних зв'язків із сучасним дитячим та молодіжним рухом. Дедалі більше науковців зауважують, що сучасна школа із освітньо-виховного поступово перетворюється в освітній заклад. Виховний процес у ній здійснюється переважно стихійно, ніким не регулюється. А тому в сучасній педагогічній науці вже як інноваційні сприймаються думки про необхідність посилення уваги до виховної системи школи, щоб у цьому соціальному інституті не лише закладався фундамент знань, світоглядних позицій, а й реалізовувався індивідуальний, творчий і лідерський потенціал учнів. Ідеться про оптимізацію, а часто й про відновлення соціально-виховної роботи в загальноосвітніх закладах, орієнтованої на розвиток соціальної спрямованості особистості учнів, залучення їх до різних трудових, спортивно-оздоровчих, дозвільних справ, формування сприятливого мікроклімату для учнів у школі, сім'ї, відкритому соціумі.

Однією з умов ефективності цього процесу і є взаємо-

дія школи з громадськими дитячими та молодіжними організаціями. Така взаємодія ґрунтується на взаємозв'язку спільного й специфічного в діяльності школи та громадських організацій. Зокрема, спільність виявляється в меті (розвиток особистості дитини), суб'єкті виховання (молодь, школярі), часових і просторових характеристиках діяльності. Сприятливими для взаємодії є й сутнісні ознаки дитячих та молодіжних громадських організацій (професійність організаторів, варіативно-програмний підхід тощо). Отже, взаємодія загальноосвітньої школи і громадської дитячої чи молодіжної організації має ґрунтуватись на узгодженні та взаємозумовленості їхніх дій як рівноправних партнерів, спрямованих на досягнення спільної мети, ефективну реалізацію специфічних виховних можливостей кожного суб'єкта взаємодії. Л. Алієва пропонує таку структуру взаємодії:

- організування зв'язків, контактів, які приводять до збагачення результатів педагогічної діяльності;

- налагодження відносин, спілкування людей різного статусу, віку, досвіду на основі добровільності, спільності інтересів, рівності, корисності;

- організування входження всіх структур у навколишній соціум і освоєння його спільними зусиллями суб'єктів.

Такий підхід сприяє розв'язанню існуючих суперечностей між потребами та інтересами кожного учня і можливостями для їх задоволення; між намаганням учня бути активним суб'єктом навчально-виховного процесу і його реальним становищем; між необхідністю єдності позицій школи, сім'ї, громадськості і фактичною відсутністю такої єдності; між виховними можливостями соціального середовища і невмінням їх використовувати.

Налагодження ефективної взаємодії загальноосвітніх закладів і громадських дитячих та молодіжних організацій, створення системи соціально-виховної роботи в школах у межах учнівських організацій можливе лише під компетентним керівництвом фахівця. Ним може бути соціальний педагог школи, адже в його кваліфікаційній характеристиці зазначено, що він «координує діяльність і взаємодію усіх суб'єктів соціального виховання...; залучає громадські організації, творчі спілки... до культурно-освітньої, профілактично-виховної, спортивно-оздоровчої

та інших видів роботи».

З огляду на це до посадових обов'язків соціального педагога школи слід зарахувати роботу з громадськими дитячими та молодіжними організаціями. Можна сформулювати такі основні її напрями:

- інформування учнів, учителів про ті громадські організації та об'єднання, які існують в Україні, діють у даному регіоні, населеному пункті;

- налагодження взаємодії громадських дитячих та молодіжних організацій з керівництвом та учнями школи для реалізації програм та проектів, проведення спільних заходів тощо;

- допомога у створенні шкільної організації та програмуванні її діяльності;

- соціально-педагогічний аналіз заходів, які готує і проводить шкільна організація;

- навчання активу шкільної організації (робота з підготовки лідерів та активістів дитячих та молодіжних організацій, підготовки і навчання кадрів для роботи з дитячими та молодіжними організаціями);

- забезпечення постійної взаємодії осередку шкільної організації з адміністрацією школи, батьківським комітетом, органами місцевого самоврядування (організування зустрічей, запрошення на заходи, висвітлення діяльності у ЗМІ тощо).

Як зазначає український педагог Наталія Лавриченко, взаємодія школи з дитячими та юнацькими організаціями має стати одним з провідних напрямів її організаційної діяльності у сфері педагогічного керівництва соціалізацією юнацтва. Соціальний педагог школи має професійний потенціал для налагодження такої взаємодії.

У такий спосіб організована робота соціального педагога позашкільних навчально-виховних закладів. Він може успішно виконувати функції методиста з роботи з громадськими дитячими і молодіжними організаціями та об'єднаннями при Будинку для дітей та юнацтва, надаючи методичну і практичну допомогу організаціям, які функціонують на базі цього закладу.

2. Координування діяльності дитячих, молодіжних та інших громадських організацій, державних закладів та установ. В умовах розгалуження мережі громадських дитячих та молодіжних організацій постає проблема їх

взаємодії в межах одного міста, району чи області. Склалася ситуація, коли одним організаціям фактично нічого не відомо про діяльність інших організацій дітей і молоді у цьому самому регіоні; коли організації, що реалізують подібні проекти, не взаємодіють між собою. Налагодження і координування такої взаємодії належить до компетенції насамперед органів місцевої влади. Проте соціальний педагог, який працює в мікрорайоні, теж відіграє важливу роль у цьому процесі. Як працівник Центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, відділу чи служби у справах молоді і спорту тощо соціальний педагог повинен:

- володіти інформацією про кількість, чисельність, напрями діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій, що діють у регіоні;

- залучати представників організацій до участі в органах молодіжного громадського самоврядування (молодіжних радах за місцем проживання молоді; молодіжних парламентах; радах представників громадських молодіжних організацій регіонів, студентських радах тощо);

- сприяти налагодженню необхідного двостороннього зв'язку органів державної влади з громадськими дитячими та молодіжними об'єднаннями (організовувати зустрічі керівників регіонів з їх представниками; включати представників молодіжних організацій у дорадчі органи при органах державної влади на місцях; організовувати виступи молодіжних лідерів, активістів у засобах масової інформації; забезпечувати участь керівників областей, регіонів, міст у заходах, які проводять громадські дитячі та молодіжні організації);

- координувати діяльність різних громадських дитячих та молодіжних організацій та інших закладів, установ для проведення спільних заходів, реалізації спільних програм і проектів, насамперед соціально-педагогічної спрямованості.

Налагодження такої взаємодії необхідне з огляду на кілька причин. Передовсім це дасть змогу охопити більший контингент дітей, підлітків та молоді в процесі спільної діяльності. До того ж спільне фінансування і кадрове забезпечення проектів програм сприятиме більш ефективній і якісній реалізації цих проектів, а взаємодія

між різними організаціями інтенсифікує процес обміну досвідом, запозичення інноваційних форм і методів роботи з різними категоріями дітей та молоді.

У перспективі саме соціальний педагог може обіймати посаду куратора чи координатора дитячого і молодіжного руху при загальноосвітньому або позашкільному закладі, управлінні (відділі) освіти, комітеті (відділі, службі) у справах сім'ї, молоді та спорту тощо, яка в останні роки активно впроваджується в деяких областях України. Загалом координаційна діяльність має бути пріоритетною у співпраці соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями в таких основних напрямках:

- здійснення зв'язку адміністрації міста, району чи області з громадськими дитячими та молодіжними організаціями та об'єднаннями, які діють у регіоні;

- у межах компетенції здійснення координації діяльності різних державних і громадських структур в інтересах дітей, підлітків і молоді;

- представлення інтересів і захист прав громадських дитячих та молодіжних організацій в органах місцевого самоврядування;

- створення умов для взаємодії різних дитячих та молодіжних організацій та об'єднань, надання їм організаційної, правової, інформаційної і методичної допомоги;

- сприяння реалізації цілей і завдань, передбачених статутами цих організацій;

- сприяння створенню нових організацій, оновленню змісту і форм діяльності існуючих об'єднань;

- забезпечення умов для широкого інформування громадськості, особливо підростаючого покоління про діяльність дитячих та молодіжних організацій у регіоні;

- підготовка лідерів та активістів дитячих та молодіжних організацій, навчання кадрів для роботи з такими об'єднаннями.

Взаємодія дитячих та молодіжних громадських організацій з освітніми закладами та державними інститутами є неодмінною умовою ефективності реалізації їхніх завдань.

6.8. Сприяння формуванню колективу організації

Соціально-педагогічна наука розглядає принципи колективності як одну з організаційних основ соціального виховання. Сучасне трактування цього принципу передбачає, що соціальне виховання, яке здійснюють у колективах різного типу, дає підростаючій особистості досвід життя в суспільстві та взаємодії з оточенням, може створювати умови для позитивно спрямованих самопізнання, самовизначення, самореалізації і самоствердження, а загалом для набуття досвіду адаптації та усвідомлення себе в суспільстві. А. Мудрик визначає **колектив** як формалізовану соціально-психологічну контактну групу людей, яка функціонує в межах тієї або тієї організації.

Про рівень сформованості колективу дитячої або молодіжної організації можуть свідчити: самостійне висунення членами організації суспільно значущих цілей і їх досягнення; мобільність при виконанні колективних справ і доручень; спільна активна участь у розв'язанні складних завдань; відповідальність за колективну справу; згуртованість і товариські взаємини; вміння долати конфліктні ситуації та ін.

Професійна компетентність соціального педагога передбачає надання методичної допомоги керівництву організації або безпосереднє сприяння формуванню та згуртуванню колективу організації шляхом:

- залучення членів організації до цілепокладання, спільної діяльності;

- допомоги у виробленні та прийнятті єдиних установок, системи вимог, виражених у правилах, законах, традиціях організації;

- формування громадської думки щодо загальнолюдських цінностей;

- створення ситуацій, які коригують взаємовідносини дітей у колективі, з наданням їм допомоги в самопізнанні і самореалізації;

- створення та координації діяльності органів самоврядування.

Важливим фактором згуртування колективу є наявність в організації дієвого самоуправління, тобто участь членів організації в управлінні і керівництві справами

колективу, їх самостійність у прийнятті і реалізації рішень для досягнення групових цілей. Функціонально органи самоуправління організації сприяють консолідації її членів, створенню спільних цінностей, традицій, проведенню спільних справ, під час яких кожний член колективу може виконувати різні ролі — від рядового учасника до організатора справи. Це стимулює самоосвіту і самовиховання, формує установку на подолання труднощів у процесі підготовки і реалізації колективних справ. Крім того, самоуправління — це реальна можливість ділової співпраці дітей, підлітків, молоді та дорослих, лідерів і всього колективу. Його основою є спільна участь у практичних справах, взаємна повага, вимогливість і відповідальність.

Участь соціального педагога у роботі органів самоуправління полягає в організуванні, конструюванні ситуацій життєдіяльності організації, які сприяють максимальному вияву індивідуального (особистісного) потенціалу якнайбільшої кількості членів організації, оптимізації взаємовідносин між ними, різними об'єднаннями, їх лідерами та представниками; створенні в організації атмосфери співробітництва, взаєморозуміння, взаємодії. На практиці це означає надання членам організації реальних прав, переконання їх у надзвичайній важливості колективної справи, у тому, що якісне виконання покладених на них обов'язків залежить від винахідливості і дружньої взаємодії учасників. За такого підходу самоуправління для організації є природною потребою і необхідністю.

Соціально-педагогічна робота з розвитку самоуправління в громадських дитячих та молодіжних організаціях має ґрунтуватися на таких принципах:

1) соціально значущої домінанти (мобілізація колективу навколо основної цілі);

2) оптимального поєднання колективних і особистих інтересів дитини (забезпечення відповідності загальної мети індивідуальним цілям);

3) динамічності і варіативності структури органів самоуправління (опосередкованість структури органів самоуправління цілями діяльності членів організації, зміст яких постійно змінюється залежно від стратегічних і тактичних завдань колективу);

4) інтеграції і диференціації педагогічного управління і самоуправління (взаємодія дорослих і дітей на заса-

дах співробітництва, взаємної відповідальності і довіри).

Формуючи дитячий колектив, соціальний педагог має враховувати прагнення особистості до самоствердження, визнання і поваги з боку інших, вираження власного Я як автономного суб'єкта в колективі і водночас до психологічної спільності з іншими, до спільної діяльності і спільних досягнень. Тому соціальний педагог повинен сприяти як розвитку мотивів єднання і спільності членів організації, так і створенню умов для реалізації індивідуальності та творчої самобутності кожної особистості. Адже ініціатива, творча позиція, самостійність і самоуправління дітей, ціннісний зміст їх спільної діяльності є індикаторами соціально-виховного потенціалу колективу.

Запитання. Завдання

1. Укажіть основні складові моделі професійної діяльності соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями.
2. Яка мета роботи соціального педагога з громадськими дитячими та молодіжними організаціями?
3. Розкрийте методи формування у членів організації несприйнятливості до негативних впливів середовища.
4. У чому полягає зміст роботи соціального педагога з налагодження взаємодії школи з громадськими організаціями?
5. Охарактеризуйте координаційну функцію соціального педагога у роботі з громадськими дитячими та молодіжними організаціями.
6. Поясніть сутність волонтерської діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій.
7. Укажіть принципи соціально-педагогічної роботи з розвитку самоуправління в громадських дитячих та молодіжних організаціях.

7.

Інноваційні технології діяльності громадських організацій

Процеси глобальних змін, що відбуваються на сучасному етапі розвитку всього українського суспільства і громадської сфери зокрема, вимагають нових підходів до роботи громадських організацій, упровадження інноваційних технологій, що мають забезпечити ефективність їх діяльності, конкурентоспроможність на тлі численних об'єднань, які діють в Україні. Серед інноваційних технологій діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій останніми роками дедалі більшої популярності набувають технології паблік рілейшнз і фандрайзингу, оволодіння якими є важливим для фахівців, що взаємодіють з громадськими дитячими та молодіжними організаціями, насамперед для соціальних педагогів.

7.1. Паблік рілейшнз у діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій

У повсякденній роботі дитячі та молодіжні громадські організації нерідко стикаються з байдужістю, нерозумінням, а інколи й негативним ставленням до їх

діяльності з боку влади, громадян, подеколи інших громадських організацій. Основна причина цих явищ — недостатня поінформованість щодо програмних цілей об'єднання, його діяльності та досягнутих результатів. Тому налагодження ефективних зв'язків із громадськістю (Public Relations, PR-діяльність) є важливим завданням сучасної громадської організації.

PR-діяльність громадської організації — конструктивні заходи, спрямовані на створення позитивного суспільного іміджу організації, розширення сфери її впливу, залучення нових волонтерів, зацікавлення влади у співпраці, підтримку населення, встановлення та зміцнення партнерських контактів.

Зв'язки з громадськістю необхідні громадській організації для того, щоб суспільство та влада усвідомили її мету, сприяли поширенню її ідей, допомагали у повсякденній діяльності. Вони також потрібні для встановлення двостороннього зв'язку із громадськістю і владними структурами, спілкування з тими, кому організація прагне допомогти своєю діяльністю, залучення спонсорів (грантодавців) до фінансування проектів і програми організації.

Загалом, функції PR є набагато ширшими. У великих корпоративних організаціях комплекс таких заходів здійснюють фахівці. Однак в умовах діяльності громадської дитячої чи молодіжної організації можливо залучати напрями та механізми PR-діяльності, які не потребують фахової PR-підготовки.

PR-діяльність не передбачає «нав'язування» власних ідей чи поглядів; настирливої пропаганди послуг, застосування хитрощів чи химерних трюків, самореклами (найефективнішим методом впливу є акцентування уваги на проблемі, задля розв'язання якої створена організація), зосередження всіх зусиль тільки на роботі з пресою (хоча співпраця зі ЗМІ — одна з найважливіших складових діяльності організації).

Дитячі та молодіжні громадські організації у PR-діяльності застосовують такі основні канали комунікацій:

1. Інформування через засоби масової інформації (укладання та поширення прес-релізів; прес-конференції, брифінги; прес-тури; участь представників організації в теле- й радіопрограмах, передачах тощо; створення тематичних теле- та радіопрограм, власних рубрик у газетах, забезпечення авторів рубрик ексклюзивною інформацією; «прямі ефіри»; інтерв'ю; написання та розміщення спеціалізованих публікацій; комплексний

медіа-супровід надзвичайно важливих подій організації).

2. Лобювання своїх інтересів в органах влади. Це офіційні та неформальні контакти з владою, спрямовані на ухвалення рішень в інтересах організації (пряме інформування посадовців; особисті офіційні та робочі зустрічі; створення лобістських коаліцій; активна участь у заходах органів влади та місцевого самоврядування; ініціювання громадських звернень, громадських зборів, слухань, місцевих референдумів, масових акцій тощо; посередницькі заходи в узгоджувальних процесах між органами влади та місцевими організованими громадами; залучення посадовців до безпосередньої діяльності організації).

3. Організування власних РІ-заходів. Воно полягає у підготовці і проведенні т. зв. спеціальних подій (зустрічі з громадськістю; виставки, презентації, конкурси, фестивалі; церемоніальні події; різноманітні «аукціони»; оприлюднення результатів публічних рейтингів; засідання круглих столів; розважальні, спортивно-масові чи культурно-пізнавальні заходи; теле-, радіомарафони).

4. Загальне інформування цільових аудиторій (виготовлення та поширення власних презентаційно-інформаційних матеріалів, популяризаційних атрибутів; електронні та поштові розсилання за заздалегідь укладеними списками; обов'язкове відвідування заходів інших організацій (інституцій), виступи, привітання тощо; створення веб-сайтів і порталів, організація конференцій у мережі Інтернет тощо).

Ефективну реалізацію цих РІ-заходів у громадській організації забезпечує РІ-менеджер чи прес-секретар. Їхні посадові обов'язки, які може виконувати і соціальний педагог, охоплюють:

- поширення всіма можливими каналами інформації щодо місії, політики, функцій, послуг та повсякденної роботи організації;

- збирання і зберігання всіх публікацій, інформаційних та ілюстративних матеріалів, що стосуються діяльності організації;

- формування й оновлення бази даних ЗМІ, владних структур та основних цільових аудиторій РК-діяльності організації;

- підтримка зворотного зв'язку з громадськістю, владою та ін.;

- вчасне й активне реагування на небажану (негативну) інформацію, що часом з'являється у цільових

аудиторіях, чи запобігання її появи.

Соціальний педагог у ролі РІ-менеджера громадської дитячої чи молодіжної організації у змозі забезпечити надійний двосторонній зв'язок між організацією та громадськістю. Він також може ознайомити членів організації з основними методами організування та здійснення РІ-заходів.

7.2. Організування та проведення РР-заходів

Ефективність РІ-діяльності, як і будь-якого виду діяльності громадської організації, залежить від належного планування. У сфері публік рілейшнз існують свої принципи планування. Технологія РІ-діяльності передбачає певний алгоритм:

Крок 1: Визначення проблеми. Чітко сформулювати проблему (наприклад, «Організації важко співпрацювати з посадовцями міських та обласних владних структур»).

Крок 2: Формулювання мети. Сформулювати конкретну мету (наприклад, «Необхідно “зламати кригу недовіри” між організацією і владою, налагодити співпрацю з владними структурами у формі ділових партнерських відносин»).

Крок 3: Визначення цільової аудиторії. Виявити потенційних партнерів (депутатський корпус обласної та міської рад, керівники міської та обласної держадміністрацій і виконкомів та ін.), шляхи їх зацікавлення у співпраці (наприклад, «у площині діяльності організації цих посадовців найбільше турбують ті чи ті проблеми, і наша організація здатна допомогти владі їх розв'язати»).

Крок 4: Визначення комунікаційних каналів. Обрати канали, характерні, звичні для цільової групи (наприклад, застосувати прийоми прямого та непрямого лобіювання; висвітлювати діяльність організації у ЗМІ, які мають вплив на цільову аудиторію).

Крок 5: Реалізація конкретних РР-заходів (публікації, передачі, прес-конференції, спеціальні публічні заходи тощо).

Крок 6: Оцінювання результатів РР-кампанії. Виявити допущені помилки і зробити належні висновки на майбутнє.

Як і будь-який план роботи, РР-план має визначати орієнтовні терміни проведення заходів і відповідальних за

їх виконання.

Зусилля організації у сфері паблік рілейшнз необхідно спрямовувати переважно на висвітлення діяльності в засобах масової інформації, оскільки вони справляють значний вплив на свідомість людей. Співпраця зі ЗМІ буде ефективною, якщо вона ретельно спланована, систематична і безперервна.

У професійній PR-термінології активна інформаційна співпраця організації з пресою має назву «паблісіті» (publicity) і полягає у спільній зацікавленості сторін: організація зацікавлена у поширенні позитивної інформації про себе, а преса — у новій інформації. Основні форми взаємодії зі ЗМІ охоплюють прес-анонс, прес-реліз, прес-конференцію, брифінг, прес-тур, медіасупровід.

Написання прес-анонсу та прес-релізу. Інформацію про захід чи події, які найближчим часом відбудуться в громадській організації, повідомляють у **прес-анонсі**. У ньому потрібно чітко зазначити час, місце події, її мету та зміст. Особливу увагу в прес-анонсі слід приділити умовам роботи преси, вказавши організаційно-технічні деталі роботи журналістів (зазвичай наприкінці прес-анонсу). Готовий прес-анонс надсилають до редакцій місцевих ЗМІ, позаштатним кореспондентам всеукраїнських ЗМІ, інформаційним агенціям, до інтернет-порталів, що мають власні «стрічки новин».

Прес-реліз пишуть і розповсюджують тоді, коли виникає нагальна потреба оперативно й широко поінформувати населення через ЗМІ щодо певної події, новини тощо. Типовий прес-реліз складається з таких елементів: заголовок (розлоге речення, що розкриває суть прес-релізу); перший абзац, т. зв. «лідер-абзац» (3—4 речення, які стисло передають основний зміст події); виклад подій (деталі та обставини події подають, починаючи від головних і поступово переходячи до другорядних. Викладати їх потрібно так, щоб редактор за потреби міг скоротити матеріал саме з кінця). Оптимальний обсяг прес-релізу — одна—півтори сторінки, максимальний — дві сторінки. Решту інформації можна викласти у вигляді окремого додатка до прес-релізу.

Прес-конференція. Це спеціальний захід, який проводять для того, щоб поширити важливу інформацію одночасно у багатьох ЗМІ. Фахівці з паблік рілейшнз вважають її сприятливою для розширення та поліпшення контактів з пресою. Уважно спостерігаючи під час прес-конференції за реакціями журналістів, спрямованістю

їхніх питань і ставленням до представників організації, можна визначити позицію преси у певній ситуації і зробити належні висновки щодо подальшої лінії поведінки.

Організація прес-конференції передбачає кілька етапів.

1. Підготовчий етап. Охоплює вибір дати, часу та місця проведення; надсилення запрошень на прес-конференцію за 5—10 днів перед її проведенням; реєстрацію журналістів та інших учасників; підготовку і роздачу прес-пакета (інформаційної добірки матеріалів). Прес-пакет містить такі матеріали: прес-реліз; факт-лист (одна сторінка відомостей про організацію, її адреса та номери телефонів); ілюстративні та додаткові матеріали.

2. Основний етап. Відбувається у такій послідовності:

- відкриття прес-конференції модератором, який лаконічно окреслює проблему, ознайомлює учасників із регламентом та представляє доповідача. Варто висвітлювати одну—дві (але в жодному разі не більше) основні теми (події, новини); оптимальна кількість доповідачів — одна—дві особи;

- промова доповідача (3—4 хв.), присвячена основним аспектам. Додатково він матиме 30-35 хв. на спілкування із журналістами;

- обговорення доповіді (запитання журналістів та відповіді на них);

- підбиття підсумків модератором.

3. Аналіз результатів (формування банку даних, збір інформації про публікації у пресі за результатами прес-конференції тощо).

Чітка спланованість та поетапність сприяє успішному проведенню й результативності прес-конференції як однієї з найпоширеніших форм взаємодії зі ЗМІ.

Брифінг. До цієї форми взаємодії зі ЗМІ вдаються тоді, коли є потреба в оприлюдненні позиції організації з певного питання. Зазвичай процедура брифінгу не передбачає коментарів, а також журналістських питань і відповідей на них. Доповідає на брифінгу переважно одна особа (представник керівництва організації або працівник, який має повноваження прес-секретаря чи РП-менеджера).

Прес-тур. Це спеціальний захід для журналістів, який поєднує прес-конференцію з відвідуванням певних об'єктів. Скорочений варіант прес-туру — День відкритих дверей. Таку акцію для ЗМІ проводять тоді, коли хочуть

ширше ознайомити пресу із завданнями організації, глибше розкрити напрями її діяльності, показати її структуру, щоденну роботу тощо. Більші прес-тури передбачають відвідування кількох об'єктів, можливо, навіть розміщених далеко один від одного.

Медіасупровід подій. Цей метод взаємодії передбачає запрошення журналістів на круглі столи, акції, здійснювані організацією на спеціальних умовах, які полегшують висвітлення події. Алгоритм підготовки медіасупроводу події у громадській організації охоплює такі етапи:

- 1) складання прес-анонсу і розсилання його цільовим ЗМІ;
- 2) зустрічі з журналістами для їх інформування, надання організаційної допомоги;
- 3) розсилання персональних запрошень;
- 4) підготовка прес-пакета;
- 5) зустріч і реєстрація представників ЗМІ;
- 6) організування інтерв'ю, технічна допомога під час заходу;
- 7) розсилання прес-пакетів у ЗМІ, представники яких не з'явилися на захід;
- 8) моніторинг цільових ЗМІ щодо висвітлення заходу.

У своїй повсякденній діяльності громадським дитячим та молодіжним організаціям необхідно використовувати різні форми взаємодії зі ЗМІ, які нині є найвпливовішим чинником формування свідомості, виконують функції інформування, комунікації, громадської критики і контролю.

7.3. Технологія фандрайзингу в діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій

Крім політичної нестабільності в державі, недосконалості організаційної структури, недостатнього досвіду керування організацією, соціальної пасивності широкого загалу молоді, для більшості дитячих та молодіжних громадських організацій проблемою був і залишається брак коштів. Тому пошук джерел фінансування є основною складовою діяльності сучасних дитячих та молодіжних громадських організацій.

Сутність фандрайзингу

З огляду на актуальність проблеми фінансування сучасні дитячі та молодіжні громадські організації змушені опановувати і здійснювати технологію фандрайзингу — діяльності, спрямованої на пошук фінансів для реалізації неприбуткових (які не мають на меті отримання прибутку) програм і проектів.

Фандрайзинг (англ. *fund* — ресурси, фінансування, *raise* — знаходження, збір) – спланована і безперервна діяльність, спрямована на забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її статутних завдань.

Фандрайзинг як комплексна система заходів, що забезпечують пошук джерел фінансування діяльності громадських дитячих та молодіжних організацій, має певні завдання та етапи реалізації.

Основними завданнями фандрайзингу є:

- 1) залучення ресурсів для реалізації цільових програм;
- 2) аналіз ефективності діяльності організації;
- 3) накопичення нових ідей для реалізації майбутніх програм;
- 4) підвищення іміджу організації та зміцнення довіри громадськості до неї;
- 5) інформування та просвіта громадськості щодо проблем, які вирішує організація.

Успішність здійснення фандрайзингу залежить від уміння розробляти проекти, програми, налагоджувати контакти з потенційними партнерами, організаціями і фондами, які можуть профінансувати ці проекти. **Локальний фандрайзинг** — це залучення ресурсів з місцевих джерел (громадськість, місцевий бізнес, місцева влада, фонди і донорські заклади, які представлені в Україні).

Фандрайзинг передбачає кілька етапів.

1. Визначення потреб. На цьому етапі з'ясовують проблеми і потреби організації, формулюють їх актуальність і невідкладність, визначають шляхи подолання проблем, очікувані результати та необхідні витрати (ресурси).

2. Пошук джерел фінансування. Охоплює розроблення стратегії фандрайзингу, аналіз джерел фінансування (донорів), визначення їхнього потенціалу та інтересів, вивчення можливості підтримання ідеї через направлення до обраного фонду листа-запиту.

3. Звернення до донора. Полягає у підготовці і направленні заявки до відповідного фонду (Додаток 3).

4. Аналіз результатів. На цьому етапі аналізують та оцінюють здійснену роботу, надсилають подяку донору. З урахуванням отриманого досвіду планують подальшу роботу.

Основними суб'єктами цієї сфери діяльності є пошукачі і донори.

Пошукач (заявник) — приватна особа, група осіб чи неприбуткова організація (така, що не отримує прибутків від своєї діяльності або використовує їх для власного розвитку, не розподіляючи серед замовників у вигляді дивідендів), яка шукає кошти для своєї діяльності, подаючи пропозицію на фінансування проекту потенційному **донору** — приватній особі чи організації (фонду), яка розглядає пропозиції і надає гроші пошукачам для реалізації певного проекту. Фондами-донорами можуть бути різні структури: державні установи різних країн, міжнародні організації, приватні благодійні фонди, комерційні структури, приватні особи та ін.

Розглянувши пропозицію пошукача, донор ухвалює рішення про надання йому **гранта** — певної суми коштів (послуг чи технічного забезпечення) для виконання конкретної роботи. На відміну від позики їх не потрібно

повертати, але надаються вони одноразово. Надання гранта не передбачає особливої діяльності для виконання зобов'язань перед спонсором (реклами). Розрізняють такі види грантів:

- грант для загальної підтримки (забезпечення діяльності, проведення загальної роботи і реалізації намірів організації);

- грант на програми, проекти;

- грант капітальний (на ремонт, купівлю будівель, обладнання тощо);

- частковий грант (донор надає частину коштів, необхідних для реалізації проекту, за умови, що є додаткове джерело фінансування, яке надасть решту коштів).

Фандрайзинг у громадських дитячих та молодіжних організаціях — запорука їх успішного функціонування в сучасних умовах, знаходження різних джерел фінансування своєї діяльності.

Джерела фінансування дитячих і молодіжних громадських організацій

До найважливіших джерел фінансування, якими користуються громадські організації, належать: бюджетні кошти (центральный та місцевий бюджети), партійні кошти, неурядові кошти (приватні, громадські, закордонні), спонсорські кошти (індивідуальні, підприємства), власні кошти організації (членські внески, господарська діяльність).

Бюджетні кошти. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» закріплює право дитячих і молодіжних громадських організацій на фінансову підтримку з боку держави і вказує, що Державний та місцеві бюджети повинні передбачати видатки на реалізацію їхніх програм. Органи виконавчої влади і місцевого самоврядування можуть делегувати дитячим і молодіжним громадським організаціям повноваження щодо реалізації відповідних програм (проектів, заходів). У цьому разі вони надають об'єднанням фінансову та матеріальну допомогу і здійснюють контроль за реалізацією повноважень, у т. ч. за цільовим використанням коштів.

Кількість програм громадських дитячих та молодіжних організацій, що частково чи повністю фінансуються на кошти Державного бюджету України, з кожним роком збільшується. З 2003 р. ефективним механізмом

розподілу бюджетних коштів є всеукраїнський Конкурс з визначення програм, проектів (заходів), розроблених громадськими організаціями, для виконання яких надаватиметься державна фінансова допомога. Для участі у конкурсі допускаються проекти програм, розроблені та подані громадськими організаціями, які мають всеукраїнський статус, є юридичними особами та зареєстровані в установленому порядку не пізніше ніж за рік до дня закінчення терміну подання заявок на конкурс.

Проект програми має відповідати змісту загальнодержавних програм, бути спрямованим на розв'язання соціальних проблем, забезпечувати ефективність виконання програми, передбачати економічність форм і методів виконання програми, а також очікуваний результат, забезпечувати поєднання бюджетних і позабюджетних коштів; поєднувати ініціативу виконавців програми з їх відповідальністю за виконання та ефективне і цільове використання бюджетних коштів.

Щороку визначається перелік пріоритетних завдань (соціальних проблем), відповідно до яких здійснюватиметься державна підтримка програм громадських організацій. У 2010 р. визначено такі пріоритетні завдання:

- 1) утвердження патріотизму, духовності, моральності, міжнаціональної толерантності дітей та молоді, формування загальнолюдських цінностей;
- 2) підвищення рівня громадянської активності дітей та молоді, забезпечення їх доступу до участі у державотворчих процесах;
- 3) сприяння зайнятості та професійної орієнтації дітей та молоді;
- 4) забезпечення здорового й безпечного способу життя;
- 5) подолання демографічної кризи та розвиток інституту сім'ї.

Для розгляду проектів програм формують конкурсну комісію у складі 15 осіб із представників профільного міністерства, центральних органів виконавчої влади, громадських організацій, народних депутатів України, фахівців, учених. Конкурсна комісія на підставі загальної оцінної відомості та за результатами експертної оцінки проектів програм, а також додаткового обговорення (у разі потреби) членами конкурсної комісії приймає рішення про визначення переможців конкурсу з рекомендацією про обсяги виділення бюджетних коштів на реалізацію цих проектів програм.

За результатами конкурсу затверджують перелік

програм-переможців. У наказі обов'язково зазначають назву програми, найменування громадської організації-виконавця та обсяг коштів державного бюджету, які виділяються на її виконання.

Фінансування дитячих і молодіжних громадських організацій із місцевого бюджету має певні переваги: забезпечує спільну участь місцевих органів виконавчої влади та організацій у розв'язанні соціальних проблем, перерозподіл коштів на користь тих, хто найбільше їх потребує; однак його недоліком є бюрократичні перепони при отриманні коштів.

Партійні кошти. Фінансування молодіжних організацій за рахунок партійних коштів здійснюється переважно під час передвиборчої кампанії. І хоча останнім часом чітко простежується тенденція до формування політичними партіями власної концепції молодіжної політики, у більшості випадків партійні документи не містять як необхідної аргументації, так і чітко окреслених економічних механізмів реалізації ними власної молодіжної політики; здебільшого йдеться про бажання партії предметно зайнятися вихованням молоді та підростаючого покоління, виходячи із власної ідеології. Таке фінансування молодіжних організацій може сприяти широкому партійному ідеологічному впливу на суспільні вікові групи.

Неурядові кошти. Ці кошти можуть надходити із українських, закордонних та міжнародних **благодійних фондів** — неприбуткових недержавних об'єднань, головною метою яких є здійснення філантропічної (тобто благодійної, освітньої, релігійної) діяльності в інтересах суспільства або окремих категорій осіб. Їхня діяльність насамперед пов'язана з наданням грантів на благодійну або громадську діяльність. Громадська організація подає заявку — письмове звернення з проханням про виділення гранту. Однак фінансування діяльності громадських організацій благодійними фондами має певні обмеження:

- більшість фондів обмежують свою діяльність певними частинами світу, регіонами, країнами, областями або районами. Це може стосуватися і місця проведення роботи, і місця розташування організації, що виконує проект;

- здебільшого благодійний фонд фінансує проекти певної обмеженої тематики;

- фонди часто обмежують типи робіт (заходів), які

вони готові фінансувати, як то: поїздки, придбання обладнання, послуги консультантів, зарплата персоналу, капітальне будівництво.

Крім оголошених фондом обмежень, громадська організація повинна вивчити: які організації вже отримали підтримку від даного фонду; у якій формі була надана підтримка; назви проектів, на які були виділені гранти. Тому таке фінансування може бути допомогою тільки на короткий проміжок часу; воно нестабільне, створює обмеження, бо виділяється на окремі статті, не фінансує проект на 100%.

Спонсорські кошти. Вони мають бути основним джерелом фінансування громадських організацій, але досі не розроблено законодавчу базу, яка б спонукала підприємства займатися такою благодійною діяльністю. Чинне законодавство має багато недоречностей щодо цього питання і потребує ґрунтовного доопрацювання. Та загалом в Україні склалася сприятлива соціально-економічна ситуація для благодійної діяльності. З кожним роком збільшується кількість суб'єктів підприємництва, які жертвують кошти. У більшості випадків об'єктами благодійності є окремі акції, меншою мірою — окремі особи чи організації. Серед пріоритетних сфер інвестування у благодійність — допомога інвалідам та дітям з малозабезпечених сімей, охорона здоров'я та довкілля, надання допомоги обдарованим дітям.

Власні кошти. До цього джерела фінансування належать членські внески, господарська діяльність. Членські внески становлять невелику частину в джерелах фінансових ресурсів, а господарська діяльність не повинна бути метою громадських організацій і не може бути сконцентрована на комерційній діяльності, бо це не є завданням таких організацій. Однак у сучасних умовах дедалі більше молодіжних організацій прагнуть створити комерційні структури і отримувати від них додаткове фінансування.

Громадські дитячі та молодіжні організації України можуть отримувати фінансування з різних джерел, що є незаперечною перевагою для їх успішного функціонування в сучасних умовах.

Створення проекту програми

Успішне здійснення фандрайзингу в громадських

дитячих та молодіжних організаціях залежить передовсім від уміння складати проекти програм, які потребують фінансової підтримки.

Проект — це детальне письмове звернення до фонду, яке містить корисну інформацію про програму з проханням про підтримку (фінансову, технічну). Він має бути цілісним, чітким, стислим і переконливим, загальним обсягом 10—15 сторінок.

За формою проекти програм можуть бути різними, але будь-який проект має містити такі складові:

1. Презентація організації. У ній подають коротку довідку про громадську організацію: мету та завдання діяльності, досвід і потенціал у реалізації подібних програм, основних партнерів тощо.

2. Формулювання проблеми. Цей пункт містить характеристику існуючої ситуації та опис проблеми, на подолання якої спрямована програма; коло людей, яких стосується ця проблема, кількісну та якісну інформацію. У ній показують відповідність поставленої проблеми цілям та можливостям громадської організації. Формулювання проблеми має відображати не внутрішні проблеми організації, а суспільні, які організація хоче вирішити.

3. Визначення мети. Мета — це те, заради чого і реалізується програма. Призначення цього пункту — показати тип проблеми, на вирішення якої спрямована програма.

4. Завдання програми. Це конкретні кроки, які потрібно зробити для зміни існуючої ситуації на краще і досягнення поставленої мети. Ці зміни мають відбутись

у процесі виконання програми. Мета й завдання програми логічно впливають із поставленої проблеми.

5. Робочий план. У ньому мають бути відображені основні кроки для досягнення поставлених завдань, визначені зміст роботи, терміни, ресурси, відповідальні особи та організації.

6. Оцінка виконання проекту. У цьому пункті вказують конкретні методи оцінювання ступеня ефективності програми, щоб можна було зрозуміти, наскільки вдалось виконати поставлені завдання. Оцінюють програму за якісними і кількісними показниками.

7. Кошторис проекту. Він має містити перевірену фінансову інформацію. Переважно його складають у доларах США або іншій валюті, відповідно до вимог програми.

8. Додаткові дані. Цей пункт містить додаткові матеріали, які підсилять проект програми: листи підтримки програми; резюме виконавців програми; статут організації; пояснення до бюджету.

Знайшовши необхідний фонд і вивчивши його, необхідно надіслати до нього **лист-запит** — лист, у якому адресант звертається з певним питанням до адресата, наприклад про бажання надіслати на розгляд проект програми для фінансування. Його обсяг не повинен перевищувати дві сторінки. Лист-запит має містити такі складові:

1. Дата.
2. Звернення.
3. Інформація про проект.
4. Інформація про організацію, яка є ініціатором проекту.
5. Опис проблеми, яку покликаний розв'язати цей проект, і план її подолання.
6. Опис досвіду організації в реалізації інших проектів.
7. Календарний план реалізації проекту.
8. Повний бюджет проекту.
9. Подяка за увагу.
10. Адреса, телефони організації-пошукача.
11. Прізвище, ім'я, по батькові, посада автора проекту.

Лист-запит переглядають працівники фонду, які приймають рішення, чи відповідає пропозиція інтересам програми, чи важливий цей вид діяльності, чи

зможє фонд повністю профінансувати цей проект. Претендент отримує відповідь протягом двох-трьох тижнів з моменту надходження документів у фонд. Якщо пропозиція буде схвалена, то організація може подавати повну версію проектної пропозиції.

Успішний фандрайзинг залежить від багатьох факторів і має багато складових. Тому чим швидше громадські дитячі та молодіжні організації оволодіють цією технологією роботи, тим швидше вони отримають стабільні джерела фінансування, а отже, зможуть повною мірою реалізовувати свої статутні завдання.

Запитання. Завдання

1. Яка мета РР?-діяльності в громадській організації?
2. Укажіть способи здійснення РР-діяльності громадською організацією.
3. Визначте алгоритм технології РР-діяльності.
4. Чим відрізняється прес-анонс від прес-релізу?
5. Укажіть етапи проведення прес-конференції.
6. Розкрийте зміст поняття «фандрайзинг».
7. Які є види грантів?
8. Укажіть основні джерела фінансування громадських дитячих та молодіжних організацій.
9. Як відбувається Конкурс з визначення програм, проектів (заходів), розроблених громадськими організаціями, для виконання яких надаватиметься державна фінансова підтримка?
10. Охарактеризуйте типовий проект програми для фінансування.

Робота соціального педагога з неформальними молодіжними групами та об'єднаннями

Неформальний рух є цікавим і різностороннім явищем, яке в науковому плані становить об'єкт дослідження соціології, психології, педагогіки, культурології, мовознавства та ін. Соціально-педагогічний аналіз організованого неформального руху важливий із погляду впливу різних неформальних груп та

об'єднань на формування особистості та її соціалізацію, Актуальність такого аналізу зумовлена тим, що, незважаючи на активність у нашій державі різноманітних неформальних груп та об'єднань, достовірних відомостей про їхню діяльність мало. Робота соціального педагога з цієї категорією об'єднань має певні особливості.

8.1. Психологічні та соціальні фактори виникнення неформалізму

Термін «неформальний» на позначення молодіжних рухів чи груп увійшов до повсякденного вжитку, і широка громадськість асоціює його з екстравагантним, нестандартним способом життя молоді. Для традиційно орієнтованої частини суспільства «ненормали» — незвичайна і незрозуміла молодь, якій властиві неформалізм, нонконформізм, конфлікти із суспільством, претензії на нетрадиційні для старшого покоління життєві орієнтири. Неформалізм характерний для більшості країн; різноманітні молодіжні групи, спільноти стихійно виникають, розпадаються, змінюються разом із модою, суспільним чи політичним устроєм тощо.

Неформальне об'єднання – добровільне самодіяльне громадське формування, яке виникає переважно з ініціативи «знизу», діє в інтересах своїх членів незалежно від мети й характеру об'єднання.

Ними можуть бути і невеликі групи, і великі об'єднання, і широкі громадські рухи.

Як правило, кожному неформальному об'єднанню властива певна субкультура.

Субкультура — система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від домінуючої в суспільстві культури і водночас пов'язана з нею.

Формується субкультура під впливом таких чинників, як вік, етнічне походження, релігія, соціальна група або місце проживання. Її цінності здебільшого не передбачають відмови від національної культури, прийнятої більшістю, а лише деякі відхилення від неї. Іноді група активно виробляє норми або цінності, що явно суперечать загальноприйнятій культурі, її змісту і формам, на основі яких утворюється **контркультура**.

Елементи як субкультури, так і контркультури виявляються в культурі сучасної української молоді. Ви-

значальною характеристикою молодіжної субкультури в Україні є феномен суб'єктивної «розмитості», невідзначеності, відчуження від основних нормативних цінностей (цінностей більшості).

Основою неформальності є насамперед психологічні і соціальні чинники. До психологічних чинників належать такі:

- намагання підлітків, молоді бути самими собою (часто невміле і невдале);
- пошук чогось незвичайного;
- механізми зараження і наслідування;
- інстинкт натовпу;
- суперництво з конкурентами, опонентами і навіть ворогами (ними можуть бути хто завгодно).

Виникнення неформальної організації є наслідком природного прагнення людини до об'єднання з іншими, творення стійких форм взаємодії з ними. Найважливіша причина вступу до групи — прагнення до певної спільноти, де можна отримати взаємодопомогу, взаємозахист, тісне спілкування за спільними інтересами.

Основними соціальними чинниками, що сприяють виникненню неформальних груп, є такі:

- неможливість самореалізації в сім'ї, школі, ВНЗ чи формальних громадських організаціях;
- відсутність взаєморозуміння, розбіжності в поглядах із батьками, учителями;
- намагання потрапити в середовище однодумців;
- намагання втекти від самотності, нагляду батьків, учителів.

Усі неформальні колективи мають спільні ознаки, зокрема відсутність офіційного статусу, програми діяльності, слабо виражена внутрішня структура, розважально-рекреативна спрямованість, протидія змінам. У таких групах іноді дуже складно визначити лідера.

Проте, незважаючи на спільність ознак, неформальні групи та об'єднання не однорідні, відрізняються соціальною чи політичною спрямованістю, організаційною структурою, масштабами діяльності, мають різні історичні витоки.

8.2. Витоки сучасного неформального руху в Україні

Об'єднання людей зі спільними поглядами на природу, мистецтво, зі спільним типом поведінки відомі з давніх часів (філософські школи, лицарські ордени, літературні і художні школи, масонські ложі).

У СРСР, незважаючи на тоталітарну владу, теж існували неформальні рухи. У 20—30-ті роки XX ст. неформальними групами були численні дворові компанії та безпритульні. У 50—60-ті роки з'явилися такі неформальні течії, як стиляги, бітники, штатники. Перші студентські будівельні загони і добровільні народні дружини в момент свого виникнення також можна вважати неформальними. Пізніше вони були офіційно визнані (і, як наслідок, стали примусовими). До масового Неформального соціально-політичного руху 60-х років у СРСР можна зарахувати клуби самодіяльної і авторської пісні (бардівський рух), дискусійні клуби тощо. З часом вони були формалізовані і бюрократизовані.

У 60—80-ті роки найактивнішим був рух хіппі. Офіційною датою народження хіпі в СРСР вважали 1 червня 1972 року, коли відбулася їх перша тусовка на Пушкінській площі в Москві. У 70-ті роки активізувалися стиляги, які носили яскравий закордонний одяг, вузькі штани, туфлі на платформі, пишні зачіски. Влада боролася не лише з їхньою ідеологією (вважалося, що радянська людина не повинна мати особливих матеріальних потреб), а й з виглядом: спеціальний комсомольський патруль міг розрізати ножицями вузькі штани чи обстригти волосся стиляги. У 1976—1977 рр. з'явилися перші панки.

У 1976 р. з вищої футбольної ліги СРСР вилетів московський «Спартак», у зв'язку з цим масово про себе заявили фанати, які вчиняли погроми, інші хуліганські дії. Офіційна реакція була швидкою: одночасно з клубами футбольних уболівальників були заборонені спортивні федерації карате, клуби атлетистів, групи з вивчення йоги. Багато з них після цього діяли підпільно.

У 1982 р. нову хвилю хіпі зініціював проведений у Польщі рок-фестиваль. Однак у 1982—1987 рр. унаслідок напливу нових людей ідеологію спіткала криза. Панки теж переживали кризу, зумовлену відсутністю нових форм

діяльності. З'явилися нові неформальні групи: індіаністи, неонацисти, музичні неформали (прихильники металу, року, рок-н-ролу).

Період 1987—1992 рр. почався з наростання агресивності в неформальному середовищі, що призвело до зіткнень різних неформальних груп як між собою, так і з органами правопорядку. Деякі з них інтегрувалися в напів^римінальне середовище. Як наслідок, серед молоді поширилися алкоголізм, наркоманія, токсикоманія. у період розпаду СРСР неформальний рух вийшов за межі молодіжно-підліткового середовища і набув вираженої соціально-політичної спрямованості (широкі національні рухи, фронти).

У 1992—1995 рр. активність «старих» неформальних груп спала, багато членів їх покинули, а також поширилися нові субкультури: романтичні, культурологічні, філософські, релігійно-містичні.

1996 — 2004 рр. позначені протилежними тенденціями: активізацією інтелектуальних напрямів у неформальному середовищі і водночас омолодженням неформальних груп, що не переймалися інтелектуальними проблемами (гопники, репери, брейкери, роллери). Виокремилася група хакерів, які ще не створили чіткої субкультури, але започаткували в Україні широкомасштабний рух «дітей інформаційної доби».

Неформальний рух продовжує розвиватися, трансформуватися. Періодично в середовищі української молоді виникають, набувають популярності нові неформальні течії — геймери, трейсери, флешмобери та ін.

Натепер неформальний рух є важливою рушійною силою в суспільстві молоді (за оцінками соціологів, приблизно 25% молоді належать до різних неформальних молодіжних груп та об'єднань). І не лише масовість є його ознакою, а й всеохоплюючий вплив на решту молоді, що зумовлює тенденції притягання до групи, де особисті інтереси і світобачення відповідають загальним.

8.3. Класифікації неформальних груп і об'єднань

У науковій літературі використовують різні типології та класифікації неформальних молодіжних груп і об'єднань, але всі вони достатньо умовні. Найпошире-

нішим є поділ за соціально-правовою ознакою на **просоціальні**, спрямованість яких узгоджується з цінностями і установками суспільства, **асоціальні**, які не поважають цінностей, скоюють різні правопорушення, **антисоціальні**, або криміногенні, злочинні (за І. Полонським).

Поширеною є типологізація неформальних груп сучасного російського вченого Сергія Сергеева, який класифікує молодіжні субкультури на:

- романтико-ескейпістські (хіпі, індіаністи, толкієністи, байкери);
- гедоністично-розважальні (мажори, рейвери, реperi та ін.);
- кримінальні (гопники, любери);
- анархо-нігілістичні (панки, екстремістські субкультури «лівого» і «правого» спрямування).

Російський соціолог Михайло Топалов поділяє молодіжні об'єднання за спрямованістю інтересів:

- захоплення сучасною молодіжною музикою;
- устремління до правоохоронної діяльності;
- активне практикування різних видів спорту;
- навколоспортивні — різні фанати;
- філософсько-містичні;
- захисники навколишнього середовища.

Російський учений Ігор Сундієв виокремлює групи за спрямованістю самодіяльності:

- агресивні (фанати, неонацисти, ліві);
- епатажні (панки, мажори);
- культурні (рокери, бітломани, хіпі);
- економічні (спрямовані на створення і реалізацію матеріальних благ для себе, групи чи інших груп: групи кооперативного, підприємницького спрямування);
- соціальні (спрямовані на розв'язання конкретних соціальних проблем: екологісти, екокультурні, етнокультурні групи, групи «Милосердя»);
- політичні (спрямовані на захист і підтримку соціально-економічних реформ, альтернативні політичні рухи, політична самоосвіта).

Українські дослідники В. Кулик, Т. Голобуцька, О. Голобуцький пропонують типологізацію, основою якої є характер діяльності та внутрішня ціннісна шкала субкультури, а також її вплив на молодіжне середовище загалом. За таким підходом виокремлюють систему (субкультуру хіпі), романтико-ескейпістські, релігійно-містичні, гедоністично-розважальні, епатажно-протестні, радикально-деструктивні групи, розправно-само судні молодіжні угруповання, хакерів.

Знання типологій неформальних об'єднань, основних ознак належності до тієї або тієї групи, провідних напрямів самореалізації і проявів асоціальної і кримінальної поведінки дає змогу соціальному педагогові в ситуаціях діагностики конкретної групи максимально точно здійснити ідентифікацію і спрогнозувати можливі наслідки членства в цій групі для неповнолітнього.

8.4. Характеристика основних неформальних груп

У межах кожної неформальної групи формується внутрішня субкультура. Мають значення одяг, зачіска, членам груп властива особлива поведінка, вони навіть виробляють власну, притаманну лише їм лексику.

Хіпі. Течія виникла в 70-ті роки XX ст. На фоні сірої буденності вони відзначалися яскравою оригінальністю. Ключовим гаслом хіпі було «Love, Peace, Freedom» («Мир, любов, свобода»). Слова «Make love not war» («Займайтеся коханням, а не війною») з пісні Д. Ленно на стали крилатими в їх середовищі. Хіпі одягалися в яскравий і незвичний одяг (принципово поношений, старий), мали довге волосся та бороди. Обов'язковим атрибутом стали власноруч зроблені прикраси: нашивки, оригінальні латки і гаптування, «фенічки» (браслети, намиста і талісмани). Підходячи один до одного, хіпі віталися: «Мир і любов вам, брати і сестри!».

Рух хіпі з часом набув ознак структурованої організації. Авторитет представника общини хіпі тримався на його власних принципах, перевірявся безпосередньо в повсякденному існуванні і не давав йому жодних переваг над іншими. Сама атмосфера спілкування в такій общині спонукала бути толерантним до думок і поглядів інших, замислюватися над власним життям, любити один одного. Хіпі влаштовували фестивалі психоделічної (створеної під впливом легких наркотиків, наприклад марихуани) та рок-музики. Музика хіпі — рок-н-рол (групи «The Beatles», «The Doors», «Led Zepellin», «Deep Purple»).

В Україні з 1993 р. існує щорічне неформальне зібрання хіпі, відоме на всій пострадянській території. Українці, поляки, росіяни, білоруси, чехи, німці та інші гості збираються біля водоспаду Шипіт на Закарпатті. Зібрання традиційно влаштовують на початку липня, кульмінацією заборів є свято Івана Купала — 7 липня.

Байкери. Вони з'явилися у США наприкінці 60-х років

XX ст. Романтизація подорожей на важких мотоциклах, чітке розмежування на «своїх» та «чужих», агресивний шкіряний «прикид» та неприхована агресія були основними ознаками західних байкерів. Рух започаткували такі угруповання, як «Ангели пекла», що тривалий час тероризували провінційні американські містечка. У дослідженнях початку 90-х років перших байкерів ототожнювали з рокерами. Це спричинило певну плутанину в термінах. Байкери на теренах колишнього СРСР з'явилися наприкінці 70-х років, але розквіт цієї течії припадає на 1983—1986 рр. За суттю вони багато в чому відрізнялися від своїх західних побратимів. Для українських байкерів мотоцикл був предметом поклоніння. Швидкість, уміння втекти від ДАІ, знання техніки та акцентована виокремленість у загальній молодіжній тусовці стали основою і українського байкерського руху. Угруповання байкерів існують у багатьох регіонах України. Вони щорічно організовують байк-шоу, фестивалі та інші заходи.

Індіаністи. Ця течія виникла у змішаному середовищі хіпі та професійних етнографів і археологів наприкінці 70-х років XX ст. Спочатку індіаністи були чимось на кшталт клубу шанувальників етнічної культури північноамериканських індіанців. Вони намагалися відтворити середовище існування, активно вивчали історію, культуру та умови життя індіанських племен: особливості ведення господарства, внутрішню організацію, релігійні культи, символіку, вбрання, прикраси тощо. Такі індіаністські клуби докладали максимальних зусиль для захисту індіанської меншини в США, Канаді та Мексиці. Індіаністи першими застосували практику рольових ігор, вони вчилися зводити вігвами, готували індіанські страви. Учасники цих ігор називали один одного автентичними індіанськими іменами, одягалися у відповідне вбрання, «воювали» з іншими племенами, проводили змагання з володіння різними видами зброї, риболовлі, полювання тощо.

Рейвери. Музична течія рейв виникла в середині 80-х років XX ст. у Великій Британії. Новий стиль зародився з поєднання хаус-, есід- та техномузики. Популяризатором рейву став відомий діяч психоделічної лондонської тусовки Ф. Кларк, який видав «Encyclopedia Psychedelica International» («Енциклопедію психоделічну інтернаціональну»), відвідував шаманські вечірки в Уельсі та був засновником руху ZIPPI (zen inspired

professional ragans, що у вільному перекладі означає: «професійні язичники, натхненні дзеном»), Рейв став музикою психоделічної тусовки, витіснивши автентичну, етнічну музику, реггі, рок, фактично інтегрувавши ці напрями, виробив нову їхню техно-версію. В Україну рейв потрапив у середині 90-х років. Значною мірою український рейв-рух зобов'язаний російським впливам. Масові московські й пітерські рейв-вечірки надихнули представників вітчизняної когорти «яппі від андеграунду». За короткий строк (1995—1997) рейв- рух охопив велику молодіжну аудиторію.

Рейв за своєю суттю є музикою диск-жокеїв і створюється безпосередньо на рейв-вечірках. Його ритміка скидається на ритуальні племінні танці, які вводили людину у стан трансу. Поєднання такої ритміки з наркотичними препаратами і зараз може вводити в транс-вий стан. Рейв називають також «кислотною тусовкою». У деяких країнах Європи рейв-вечірки заборонені, оскільки рейвери схильні вживати «напівтяжки» наркотики: екстазі та ЛСД.

У середовищі рейверів існує певна градація. Виокремлюють інтелектуальний рейв та масовий, комерціалізований. Масовий рейв є «емоційною» музикою, що діє на почуття слухача. Інтелектуальний рейв — це музика контркультури, ідеологів рейв-руху. Саме на основі інтелектуального рейву вітчизняні зіппі мають намір будувати культуру майбутнього. Пересічні рейвери одягаються в синтетичний яскравий одяг з багатьма додатковими деталями. Рейвери схильні до «шок-протесту», практикують пірсинг (проколювання різних частин тіла), прагнуть до яскравого самовираження в атрибутиці та символіці.

Растафарі. Представники цієї течії вважають, що чорна раса повинна поклонятися богу Джа Растафарі, провідником заповітів якого був Хайле Селасіє — основний ідеолог руху. Представники чорної раси — це біблійські юдеї, яких Джа, розгнівавшись, віддав у чотирьохсотлітнє рабство. Та скоро він знову збере і возвеличить свій народ. Щоб бути готовими до цього, необхідно відродити національну самобутність. «Назад до Африки!» — гасло растафарі. Цій течії властиві повна відмова від західного раціоналізму, популяризація «божественної» трави (т. зв. ган Джа), «африканського» способу життя, національної кухні, одягу, зачісок, імен та норм поведінки. Чільне місце вони відводять музиці регі.

У світі налічується до мільйона прихильників растафаріанства. Особливо поширений рух на Ямаїці, де растафаріанами вважають себе 10% населення. Відомий регі-музикант Боб Марлі мав неофіційний статус пророка растафаріанства.

В Україні існує молодіжна субкультура растаманів, які переймають зовнішні ознаки растафаріанства, не поділяючи його поглядів на вищість чорної раси. Растамани захоплюються регі, особливо Бобом Марлі, носять особливі зачіски — дреди і расточки, червоно-зелено-жовтий одяг, іноді курять марихуану, дотримуються вегетаріанства.

Толкієністи. Виник рух наприкінці 80-х років XX ст. Це рух прихильників творчості англійського письменника та лінгвіста Джона-Роналда-Руела Толкієна (1892—1973), які будують власний культурний міф світу на основі його творів («Гобіт, або Мандрівка туди і назад», «Володар перснів», «Сильмарилліон» — т. зв. «Біблія толкієністів»). У 1965 р. було створено Американське толкієнівське товариство; приблизно тоді ж Дж.-Р.-Р. Толкієн отримав шанобливе прізвисько Професор. Толкієністи втілюють у рольових іграх атмосферу творів Толкієна, у яких діють ельфи, гноми, гобіти. На їх основі формують філософські концепції, містичні обряди. Вони намагаються відтворювати одяг, побутові речі, описані Толкієном. У межах толкієнізму розвиваються дуже різні напрями.

Рольовики. Вони об'єднуються в рольові клуби, що відтворюють не «фентезійні» племена і раси, а історичні події, народи, епохи. Фахові команди до дрібниць відтворюють не лише костюми та обладунки, а й поведінку та манеру бою обраної епохи. Рольовики влаштовують видовищні фестивалі та історичні реконструкції.

Скінхеди. Перші скінхеди (англ. skin — шкіра, шкірка, оболонка та head — голова) з'явилися в Англії у 60-ті роки XX ст. їхній рух швидко поширився: спочатку в Європі, згодом у США, Австралії, інших країнах. Згодом скінхедів почали вербувати неонацистські і ліворадикальні партії та групи. У багатьох країнах (насамперед Німеччині) вони поділені на різні течії.

В Україні скінхеди з'явилися наприкінці 80-х років XX ст. Це були нацисти. Скінхеди дуже агресивні, нетерпимі до представників інших народів (чорношкірих, народів Кавказу). їх вирізняє зовнішній вигляд: лиса голова, масивні черевики, підтяжки. Вважають, що шкіни голять голови для того, щоб у бійці не було за що вцепитися.

Однак справжня причина інша — скіни з'явилися як протиполог неформальству, зокрема хіпі, які носили довге волосся. Кожен елемент зовнішнього вигляду — ознака, за якою можна визначити різні групи скінхедів. Вони носять джинси «Мартінси» і «Гріндери» — важкі черевики зі сталевими вставками, «бомбери» (англ. «Flight Jacket») — куртки без коміря із застілкою-блискавкою та резинками на рукавах, демонструючи свою постійну готовність до бійки.

Брейкери. Цю групу об'єднує любительський інтерес до популярного західного брейк-дансу (у перекладі українською мовою — «зламаний танець»), який має достатньо велику кількість елементів акробатики. Виконання брейк-дансу вимагає хорошої фізичної підготовки. Брейкери носять яскравий спортивний одяг, кросівки, налобні пов'язки. Спеціально вираженої атрибутики не мають. Вік брейкерів — від 14 до 22 років.

Як музичний стиль брейк оформився в середині 70-х років ХХ ст. на хвилі андеграундних течій в афро-американських гетто і був синтезом акробатики та рухів у стилі «я робот». До СРСР брейк потрапив у середині 80-х років. Перший всесоюзний конкурс брейкерів відбувся в 1986 р. в Алма-Атинському цирку. В Україні брейк став популярним у 1987—1988 рр. Перші конкурси брейк-дансу відбулися в 1988 р. Брейкери були постійними відвідувачами дискотек. Їхньою ідеологією став гедонізм — жити задля задоволення, жити сьогоднішнім днем, не перейматися соціальними питаннями. Більшість брейкерів займаються спортом, не вживають наркотиків та алкоголю. Акробатичні рухи потребують довгих годин тренувань. Брейк поступово перетворюється на спортивний танець.

Ролери. Роликові ковзани та роликові дошки (скей-ти) увійшли в молодіжну моду наприкінці 80-х років. Проте самоорганізація прихильників цього виду розваг припадає на початок 90-х років. Ролерство — це поєднання спорту та стилю життя задля самовираження. За зовнішніми ознаками ролери подібні до сучасних гедоністично-розважальних молодіжних субкультур. Вони організовані, мають виражену еліту, проводять регулярні змагання, їх підтримують владні структури. Київські ролери видають журнал «Екстремум». Ролерство поступово переростає в рух прихильників різних екстремальних видів спортивних розваг. Так, у межах ролерської тусовки виокремилися прихильники вело-

акробатики, скейтбордисти тощо.

Графітчики (райтери). Термін «графіті» (італ. *graffito* — проводити лінії, писати каракулями) означає будь-який напис, знак, самовільно зроблені будь-яким способом на об'єктах суспільної і приватної власності. Графітчики — група молоді, яка займається урбаністичним живописом на стінах архітектурних споруд. У графіті-тусовці майже немає дівчат.

Райтери носять затерті джинси, спортивні куртки. Бомбінг — розмальовування об'єктів — команди графітчиків здійснюють пізно вночі.

Сучасний настінний живопис у 70-ті роки XX ст. в Нью-Йорку започаткував райтер «ТАКІ 183». Він просто надряпав на стіні своє прізвище. Змістом графіті може стати зізнання в коханні, кумедні підписи і коментарі до різних подій, реклама, політичні, соціально спрямовані вислови. Політичні графіті часто оформлені у вигляді гострих памфлетів, гасел або стилізованих під газетні смуги сюжетів. Авторами можуть бути члени політичних партій і груп, радикальних студентських рухів або ж просто незадоволені життям громадяни.

Сучасне графіті — це культурний феномен, про який активно дискутують, знімають фільми (наприклад, «Subway Art» (1984), «Spray-can Art» (1987)). Деякі художники, які працюють у стилі графіті, визнані не лише у своїй субкультурі, а й серед широкого загалу. Робляться спроби організувати творчі конкурси райтерів, їх залучають до тематичного оформлення стін будинків, парканів, пустирів тощо.

Сатаністи. Це демоністичний культ, до якого належать прихильники обожнення сил зла, поклоніння Сатані (Дияволу чи Люциферу). Сатанізм як культ зародився у Давньому Іраку, а в Європі особливо поширився в середні віки. Під сучасним сатанізмом слід розуміти різновид напіврелігійного руху, заснованого Е. Кроулі на межі XIX—XX ст. і реанімованого в 60-ті роки в Америці.

За світоглядною суттю, типом об'єднання, формами діяльності сатаністські громади дуже різноманітні. Сатаністи вшановують не Бога, а Сатану, читають Біблію «навпаки», проводять т. зв. чорні меси з використанням чорних свічок, перевернутих розп'ять, ритуальних жертвопринесень (переважно тварин, але відомі випадки жертвопринесень людей). Моральна програма сатаністів відзначається крайнім індивідуалізмом, прагматизмом, егоїзмом, що утверджує особистісні пріоритети, перевагу

над усіма, культ сили.

В Україні сатаністи з'явилися у 80-ті роки ХХ ст. як своєрідний антипод християнства. Нечисленні прихильники є й сьогодні. Умовно їх можна поділити на теоретиків («ідейних одинаків») та практиків («груповиків»). Решта малоорганізовані і діють як молодіжні екстремістські угруповання, чий світоглядні пристрасті є віковим зацікавленням, яке з часом минає.

Флешмоби. Флешмоб (англ. flash mob — миттєвий натовп) — це нова гра, суть якої полягає в тому, що в певному громадському місці у визначений час ніби випадково з'являється натовп людей. Кожна людина в натовпі робить дивні дії, а потім всі організовано залишають місце флешмобу. Учасники між собою не спілкуються і поведуться так, ніби опинилися у вказаному місці випадково. Про зустріч мобери домовляються через Інтернет і sms-повідомлення.

Виник флешмоб у США. У Нью-Йорку в червні 2003 року до 150 осіб одночасно увійшли до меблевого відділу магазину Macy's і попросили «килим для кохання» за 10 тис. доларів для «приміської комуні». У Денвері натовп із 400 осіб розосередився поверхами будівлі. «Пінг!» — кричали ті, що стояли внизу. «Понт» — відповідали їм зверху. При цьому учасники дійства синхронно повторювали рухи кульки для настільного тенісу.

Флешмоберів не можна вважати типовим неформальним об'єднанням, оскільки їм властиві далеко не всі його ознаки. Більшість із них — молодь від 20 до 40 років. Участь у флешмобі тільки добровільна. Його проводять за визначеними правилами і лише для нешкідливої розваги та цікавого проведення часу. Кожний новий флешмоб повинен бути оригінальним, не мати політичного, релігійного або комерційного характеру і не завдавати шкоди. Учасники по змозі не спілкуються під час флешмобу, поведуться просто і невимушено, поважаючи себе і всіх людей довкола.

Хакери. Так називають фахівців з комп'ютерних технологій, а також злочинців, які здатні «зламати» будь-які захисні системи. Західні дослідники іноді називають спеціалістів «хакерами», а злочинців — «кракерами». У 1984 р. С. Леві в своїй книзі «Хакери: герої комп'ютерної революції» визначив принципи «хакерської етики»: «Доступ до комп'ютерів має бути необмеженим та повним. Уся інформація має бути безкоштовною. Не вірити владі — боротися за децентралізацію. Ти можеш творити на

комп'ютері мистецтво та красу. Комп'ютери можуть змінити твоє життя на краще».

С. Леві виокремив три покоління хакерів. Перше виникло в 60-х роках ХХ ст. на відділеннях кібернетики в університетах. Ці перші хакери перетворили «комп'ютери загального користування» на віртуальні персональні комп'ютери, істотно розширивши до них доступ. Наприкінці 70-х років друге покоління хакерів винайшло персональні комп'ютери. До другого покоління хакерів належали С. Джобс, С. Возняк, які перед тим, як стати провідними спеціалістами «Еппл», були звичайними хіпі та виробляли т. зв. сині ящики, які давали змогу безкоштовно телефонувати в будь-який кінець світу. Третє покоління хакерів початку 80-х років створило величезну кількість прикладних, навчальних та ігрових програм для персональних комп'ютерів. Типовим представником є М. Кейпора, колишній учитель трансцендентальної медитації, який згодом створив програму «І[^]ив 1-2-3», що сприяла успіху ІВМ-івських комп'ютерів. За роки, які минули після публікації книги С. Леві, з'явилося четверте покоління хакерів. Вони перетворили фінансовану міністерством оборони США АІРАpel;-мережу на Інтернет.

Перша хвиля українських хакерів з'явилася також у 60-х — 70-х роках. Це була молодь, яка захоплювалася популярною на той час кібернетикою. Однак закритість цієї науки, її орієнтація на військові потреби не припускали можливості контркультурних впливів. Пріоритет надавали комп'ютерам загального користування. Злам у свідомості професіоналів відбувся разом з початком «перебудови», поширенням наприкінці 80-х перших ПК. Примітивність програмного забезпечення ДВК чи «Електроніки», вивчення в загальноосвітніх закладах «печерних» комп'ютерних мов («бейсик» тощо) не лише не стримували, а навпаки, стимулювали серед молоді інтерес до комп'ютерів. З появою в Україні перших зразків західних ПК та програмного забезпечення цей інтерес активізувався з величезною силою. «Вибух» хакерської субкультури стався в середині 90-х років, коли в Україні поширився Інтернет, а ПК стали доступними для пересічного міського підлітка. З'явилися «ламери» — користувачі ПК, які, незважаючи на те що багато часу проводять за комп'ютером, не мають широких знань про нього і не підтримують цінностей хакерської етики.

Геймери. Напівкіберсубкультура геймерів об'єднує

прихильників певних екшн-ігор чи «стратегій». Часто підліток весь вільний час присвячує комп'ютерним іграм. Найорганізованіший вид геймерів — «квакери», прихильники комп'ютерної гри «Quake». В Україні геймерами стають переважно підлітки з сімей із середнім матеріальним достатком. Оскільки більшість геймерів надає перевагу інтерактивній грі (проти людини, а не комп'ютера), то місцем їхніх тусовок є комп'ютерні клуби.

Трейсери. Уперше термін «трейсер» (англ. tracer — той, що прокладає шлях) вжив Девід Белль, ідеолог цього руху. Фраза «немає кордонів, є тільки перешкоди» стала своєрідним правилом життя людей, що вважають себе трейсерами і займаються екстремальним спортом, який вони називають мистецтвом руху або паркуром (франц. Le Parkour — смуга перешкод). Цей вид екстремального спорту винайшли у маленькому містечку Лісс недалеко від Парижа молоді люди на чолі із засновником паркуру Д. Беллем, який створив асоціацію PAWA (Parkour Worldwide Association). Трейсери пересуваються містом, обираючи найкоротший шлях — пряму. При цьому вони долають найрізноманітніші перешкоди — стіни, огорожі тощо, використовуючи біг, акробатику, брейк-данс, скелелазіння, бойові мистецтва. Справжньої популярності паркуру надав фільм французького режисера Люка Бессона «Ямакасі, або Сучасні самураї».

В Україні паркур є молодим видом спорту. Однією з перших стала команда «Deus PK Team», створена в Івано-Франківську у 2005 р.

Готи. Сучасна готика виникла у 1984—1985 рр. на основі вмираючого постпанку («Joy Division», «Virgin Prunes», «Siouxsie and Banshees» та ін.) та прогресуючої електронної британської «нової хвилі» (new wave). Популярною стала декадентська музична течія, що апелювала до глибин підсвідомості, — готика, хоча термін «готика» ще широко не використовували. Усі готик-групи — засновники стилю («Sisters Mercy», «Bauhaus», «Cult», «Fields Nephilim», «Cure») — носили чорний одяг (іноді з червоними деталями), срібні прикраси як на сцені, так і в житті. Тексти їхніх пісень поєднували філософію і містику, створюючи емоційно напружену музику. Групи називали готичними, їх послідовників — готами за «готичну» атмосферу — настрій похмурого пафосу, піднесеності, болю, скорботи, депресії, відчуженості, псевдосуїцидальної екзальтації, поєднання любові-смерті. Частково готи виникли і завдяки «вампірській» естетиці.

Свій світогляд готи характеризують як «романтично-депресивний погляд на життя». Еталонному образу гота властиві замкнутість, депресія, меланхолія, підвищена вразливість, мізантропія, естетичність, містицизм, неприйняття стереотипів поведінки і стандартів зовнішнього вигляду, часто — сприйняття смерті як фетиша. У контексті готичної культури поширена танатофілія — прагнення індивіда до використання практик і сюжетів, пов'язаних зі смертю, а саме: відвідини кладовищ і руїн, запозичення деяких елементів декадентської естетики, гри у вампірів (не мертвих і не живих).

Готам властиві прагнення до артистичності і самовираження (що виявляється в роботі над власним зовнішнім виглядом, заняттях мистецтвом). Специфічні зовнішні ознаки готів: носіння єгипетського хреста — анкха, кулонів і підвісок з кажаном, зокрема стилізованим; довге волосся, забарвлене в чорний (синяво); пірсинг на язичку, губах, бровах (неспецифічна ознака); чорний лак на нігтях; вибілене гримом обличчя, фарбовані в чорний (зрідка у червоний) колір губи і обведені чорним олівцем очі у хлопців за відсутності фемінних ознак у поведінці; класичне вбрання «західної відьми» з чорним загостреним капелюхом, вбрання «під вампіра» (Дракула) з довгим чорним плащем, використання в одязі переважно чорного кольору; рясний чорний грим на обличчі. Готи слухають класичну симфонічну музику.

Емо. Рух емо (англ. emotional — емоційний) з'явився у США наприкінці 80-х років XX ст. Одним з основоположників емо-культури став співак Ян Маккей. У 1994 р. після виходу дебютного диска групи «Sunny Day Real Estate» «Diary» цей рух став популярним. Музичному напрямку емо властива динаміка між ультрарам'якістю (тихий вокал, глянцевою гітарною бітою) і ураганим шумом (ураганні партії здвоєних соло гітар Гібсон, скрімний вокал). На концертах під час тихих частин емо-групи грають спиною до аудиторії. Під час шумних вибухових частин вони зазвичай стрибають, перекидають навколишні речі, особливо мікрофонні стійки. Емоїди надають перевагу рожевому, чорному, темно-синьому одягу. Носять вузькі джинси, куці синтетичні штани, старі камізельки з ромбами, светри з V-подібним вирізом, тісні піджаки зі значками, футболки з мультперсонажами, чорні з назвами емо-груп, з перехрещеними пістолетами (класичний напис *bangbang*) або з розірваними на шматки

серцями. На ногах — кеди або венси (кеди без шнурків), на руках — кольорові браслети. Часто емокіди роблять у вухах тунелі — дірки (3—20 мм) — або носять плаги (круглі кольорові сережки (7—20 мм)), фарбують нігті чорним лаком. Емокіди перебільшено виражають свої емоції від радості до смутку, часто впадають у депресію, серед них поширені псевдосуїцидальні настрої. Здебільшого цю субкультуру підтримують молодші підлітки.

Фріки. До фріків (англ. freak — дивна людина) належать соціальні групи людей, які прагнуть виглядати дуже яскраво і нестандартно (незвична манера одягатися, зачіски, татуювання, пірсинг), абсолютно не зважаючи на загальноприйняті норми зовнішнього вигляду. Їм властивий не лише особливий зовнішній вигляд, а й своєрідні погляди на навколишній світ, неадекватна поведінка. Фріки не заподіюють нікому неприємностей, не проводять мітингів, вони не агресивні, не схильні до депресій, позитивно сприймають життя. Найчастіше фріки є творчими натурами (художники, поети, співаки, актори, діджеї). Світогляд фріків вільний від більшості соціальних стереотипів.

Процес виникнення, формування і розпаду неформальних молодіжних груп відбувається безперервно. На нього впливають суспільні реалії, економічні чинники, мистецтво, культурні зміни.

8.5. Особливості роботи соціального педагога з неформальними групами та об'єднаннями

Соціально-педагогічна співпраця з неформальними молодіжними групами та об'єднаннями надзвичайно важлива, але й дуже складна. Можливості соціально-педагогічного впливу на більшість неформальних груп мінімальні, а наслідки його важко передбачити.

Роботу з групами різної спрямованості можна реалізовувати в таких напрямках (М. Шакурова):

- 1) використання потенціалу існуючих просоціальних груп із метою розв'язання завдань педагогізації соціального середовища, створення опосередкованих умов

розвитку, реабілітації чи корекції конкретної особистості; надання просоціальним групам необхідної підтримки;

2) ініціювання створення груп соціальної спрямованості; включення їх у систему соціально-педагогічної діяльності закладу, мікросоціуму;

3) спільна робота з організаторами дитячого руху для переорієнтації асоціальних груп у просоціальні;

4) спільна діяльність із психологом, батьками, педагогами для виведення неповнолітніх із груп асоціальної спрямованості, переорієнтація їхніх установок і поведінки.

У роботі соціального педагога переважають напрями діяльності, пов'язані з переорієнтацією асоціальних груп чи деяких їх членів у просоціальні. Механізмами переорієнтації є **дезорганізація** — процес, спрямований на руйнування структури групи (зв'язків між членами, дисципліни, узгодженості), і **реорганізація**, що полягає не тільки в перебудові структури, а й зміні спрямованості. Зміст роботи соціального педагога полягає у виявленні авторитетних осіб у групі, вивченні їхніх інтересів, соціальних ролей, постійному контролі за їхньою поведінкою і залученні до громадсько корисних видів діяльності, проведенні роботи з лідерами груп, спонуканні їх змінити погляди, позиції, поведінку і виховній роботі з членами групи з метою відриву їх від лідера, нейтралізації його впливу та зниження авторитету.

Реорганізувати всі асоціальні групи у просоціальні нереально, тому доводиться їх руйнувати за допомогою таких прийомів:

— організування соціально корисної діяльності групи, спрямованої на висунення певних членів групи як нових лідерів;

— організування ситуацій, які сприятимуть закріпленню за новим лідером провідних офіційних ролей;

— залучення групи до цікавих, захопливих справ (участь у змаганнях, виїзд до табору та ін.);

— штучне створення суперечностей між лідером і членами групи;

— залучення лідерів неформальних груп до участі в організуванні суспільно корисної діяльності.

У взаємодії з неформальними молодіжними об'єднаннями виокремлюють такі її стратегії, методи та прийоми (М. Сінягіна):

1. Стратегія заборони і репресій. У ній найповніше виявляється конфлікт поколінь, що часто призводить до

ще більшого згуртування та активізації неформальної групи чи об'єднання. Однак щодо антисоціальних груп їй необхідно застосовувати через використання таких «репресивних» методів:

- руйнування (дезорганізація внутрішньої структури групи і механізмів управління груповою діяльністю);

- відокремлення (фізичне роз'єднання групи, що не дає змоги їй збиратися і скоювати злочини). Воно полягає в: переведенні до іншого навчального закладу; направленні кількох членів групи до спеціалізованого табору праці і відпочинку, археологічної експедиції; переїзду певних членів групи до іншого населеного пункту; направленні активу групи до спецшколи; залученні учасників групи до спортивної секції чи іншого формального об'єднання. Необхідно зважати на такі обставини: відокремлення має бути достатньо тривалим, але не абсолютним, бо часто це ще більше згуртовує групу.

2. Стратегія переорієнтації (ресоціалізації) з антисоціальної та криміногенної спрямованості. Методи роботи з лідерами такої групи полягають в ізоляції, дискредитації (компрометації), нейтралізації, висуненні альтернативних лідерів, методі «вибуху».

3. Стратегія профілактики. Вона полягає у спрямуванні зусиль на викорінення причин та умов, що призводять до виникнення асоціальних груп. Важливим напрямом цієї стратегії є надання альтернативи, тобто створення соціально-педагогічних умов для задоволення потреб (реалізації мотивів), які підштовхують підлітків до неформальної групи, у соціально-сприйнятливій (соціально-позитивній формі): залучення підлітків до продуктивних, творчих видів діяльності, використання механізму «гедоністичного ризику», розширення сфери дозвільної діяльності, створення просоціальних груп і об'єднань підлітків та молоді (громадських організацій).

4. Стратегія моральної паніки. Це радше спосіб реагування суспільства, який теж може бути спланованим, продуманим і масштабним. Ініціатором стратегії стають ЗМІ. Ризик полягає у своєрідній рекламі певної асоціальної групи і, як наслідок, збільшенні її популярності, активності і чисельності.

5. Стратегія розуміння і діалогу. Вона передбачає розуміння і сприйняття молодіжної культури; перехід від розуміння як інтерпретації до розуміння як комунікації, діалогу.

Розроблена також методика надання соціально-пе-

педагогічної допомоги представникам неформальних молодіжних груп та об'єднань (М. Сенченко). Така допомога старшокласникам — представникам неофіційних юнацьких субкультур — перебуває на межі стихійної, відносно керованої і соціально контрольованої соціалізації і хоча б часткового прагнення до свідомої само зміни людини. Вона передбачає діалектичний компроміс за дотримання таких умов:

- безумовне сприйняття виховання, незважаючи на погляди, які він поділяє, інформування його про можливі соціальні санкції;

- вибудовування діалогу між культурою і субкультурою, пред'явлення загальноприйнятих зразків;

- спрямування діалогу від суб'єктивних поглядів школяра до соціокультурних ідей.

На основі ідей педагогічної герменевтики (І. Демакова) можна сформулювати ще одну умову соціально-педагогічної допомоги представникам неформальних груп — це формування адекватного іміджу педагога, який допомагає юнацькій субкультурі, оволодіння ним референтною для старшокласників діяльністю.

Зовнішній вигляд педагога має відповідати основним тенденціям моди, щоб викликати прихильність учнів, проте елементи одягу не повинні втілювати належність до тієї чи тієї субкультури. Важливими складовими іміджу є здатність словом і діями викликати довіру до себе, володіння навичками т. зв. стилізованої комунікації — використання адекватних для молодіжної субкультури способів передачі інформації, отримання відповідей, налагодження стосунків, обміну думками. Стиль поведінки педагога не може суперечити основній меті надання соціально-педагогічної допомоги, він має викликати відчуття безпеки, віру у свою порядність і компетентність.

Ефективності соціально-педагогічної допомоги сприяє володіння педагогом видом занять, значущим для представників юнацької субкультури (гра на гітарі, певний вид спорту, брейк-данс, графіті, рольові ігри та ін.), чи суміжними з субкультурними видами діяльності, наприклад: акробатичний рок-н-рол, художня гімнастика, спортивна аеробіка, дизайн тощо.

Необхідною умовою успішності соціально-педагогічної допомоги є конструктивний діалог між педагогом і представниками неофіційних юнацьких субкультур, що

передбачає:

- наявність угоди як культурного механізму, що регулює стосунки між педагогом і старшокласником;

- побудову спілкування на безумовному сприйнятті вихованця, незважаючи на ідеї, які він підтримує і пропонує;

- консультування вихованця про можливості соціального середовища, установ у розв'язанні проблем соціалізації;

- емоційна підтримка принципу свободи вибору;

- оснащення вихованців засобами саморозуміння.

Ефективним засобом соціально-педагогічної допомоги представникам юнацьких субкультур є створення клубного співтовариства на основі цих практик, що сприятиме розкриттю, схваленню вихованцем себе, оволодінню різними варіантами самовираження в соціально прийнятних формах, освоєнню способів розв'язання комунікативних завдань (зокрема, конструктивного діалогу з дорослими, представниками інших субкультур).

Організувати експериментування і самовираження у сфері юнацького неформалізму можна за допомогою конструювання своєрідних «карнавальних» майданчиків, де у процесі забав, ігор, конкурсів учасники можуть змінювати свій зовнішній вигляд, приміряти атрибути представників різних неформальних груп. Атмосфера розкутості забезпечується захистом школярів від санкцій з боку суб'єктів соціального виховання і агентів субкультур. Для повноцінного експериментування, самовираження вихованців педагог повинен приймати стилістику субкультури як модель їх самореалізації.

Методика надання соціально-педагогічної допомоги старшокласникам — представникам юнацьких субкультур — передбачає поєднання групової та індивідуальної форми роботи. Так, організувати експериментування вихованців у способах самовираження можна лише в груповій роботі, обговорення смислу значень, текстів субкультур найефективніше здійснюється в колективі. Водночас ситуація кожного старшокласника особлива, вимагає конфіденційності обговорення, що можливе лише в межах індивідуальної роботи педагога з вихованцем.

Соціально-педагогічна допомога у груповій роботі реалізується через педагогічні завдання, спрямовані на:

- створення в групі позитивного емоційного клімату;

- отримання підлітком досвіду конструктивної

взаємодії з оточенням;

- розширення знань про способи і варіанти вираження, представлення себе іншим;

- набуття досвіду самовираження у цій групі;

- освоєння способів обговорення, осмислення і розуміння значень символів і знаків, властивих різним субкультурам, усвідомлення своїх індивідуальних особливостей.

В індивідуальній роботі соціально-педагогічна допомога передбачає сприяння вихованцю в самовизначенні, посередництво в конфліктах із дорослими й однолітками, сприяння у вияві ініціативи і самостійної діяльності, спрямованої на гармонізацію взаємин із дорослими й однолітками. Індивідуальну роботу з вихованцем здійснюють у такій послідовності: встановлення контакту між педагогом і вихованцем; пошук і з'ясування спільних інтересів, намірів кожного учасника діалогу, укладення угоди про взаємодію з метою подолання індивідуальної проблеми вихованця; розроблення відповідного плану дій; його реалізація, аналіз і корекція діяльності; рефлексія змін, що відбулися; визначення наслідків і перспектив розвитку індивідуальної ситуації дитини. Після реалізації угоди можливий перехід до нової домовленості і наступного етапу роботи за спільним бажанням вихованця і педагога.

Отже, соціально-педагогічна допомога забезпечить розв'язання проблем соціалізації представників неофіційних юнацьких субкультур, якщо: педагог володіє референтним для вихованців видом діяльності; його імідж адекватний юнацькій субкультурі; член субкультури бере участь у клубному співтоваристві, створеному на основі юнацьких субкультурних практик; взаємодія педагога і старшокласника є конструктивним діалогом.

Запитання, Завдання

1. Назвіть психологічні та соціальні фактори виникнення і розвитку неформалізму як соціального явища.
2. Чим відрізняються асоціальні неформальні групи від антисоціальних?
3. Укажіть правила проведення флешмобу.
4. У чому полягають проблеми взаємодії неформала із сім'єю та громадськістю?
5. Визначте особливості роботи соціального педагога з неформальними групами та об'єднаннями.
6. Охарактеризуйте стратегії та форми взаємодії з неформальними групами та об'єднаннями.

5. Додатки.

5.1. Рішення керівного органу організації про затвердження проекту програми.

5.2. Листи-підтвердження інших організацій, що беруть участь у реалізації або фінансуванні проекту програми.

5.3. Інформація про впровадження організацією всеукраїнських та міжнародних програм за останні два роки.

6. Організація може подати інші матеріали, які засвідчують її спроможність реалізувати проект програми.

7. Загальний обсяг проекту програми без урахування пунктів 5 та 6 не має перевищувати восьми сторінок.

Термінологічний словник

Атрибутика — сукупність зовнішніх ознак належності до громадської організації (сурма, барабан, галстук, форма, знаки розрізнення, відзнаки тощо).

Благодійний фонд, або благодійна організація — неприбуткове недержавне об'єднання, головною метою якого є здійснення філантропічної діяльності (благодійної, освітньої, релігійної) в інтересах суспільства або окремих категорій осіб.

Варіативно-програмний підхід — наявність комплексу програм, що відрізняються одна від одної змістом діяльності членів організації і адекватними їм формами та методами роботи

Вмілості — у «Пласті» набуття практичних знань і вмінь у різноманітних галузях.

Всеукраїнська громадська організація — об'єднання, діяльність якого поширюється на територію всієї України і яке має місцеві осередки у більшості її областей.

Грант — певна сума коштів (послуги чи технічне забезпечення), які донор надає пошукачу для виконання конкретної роботи.

Громадська організація — об'єднання, яке створюється за ініціативи і на основі вільного волевиявлення дітей і дорослих, не є безпосереднім структурним підрозділом державного органу, але може функціонувати на його базі і за його підтримки, не ставить своєю статутною метою отримання прибутку і розподілу його між членами організації.

Громадське об'єднання — об'єднання, створене за ініціативою і на основі вільного волевиявлення громадян, яке не є безпосереднім структурним підрозділом державного закладу, але може функціонувати за його підтримки, в т. ч. матеріально-фінансової, і не має на меті отримання прибутку та розподілу його між членами об'єднання.

Громадські молодіжні організації за інтересами — об'єднання, в яких чітко простежується домінуючий напрям діяльності: науковий, культурний, релігійний, екологічний, туристичний, спортивний, соціальний тощо.

Громадсько-політична молодіжна організація — об'єднання, що зберігає свою незалежність від політичних партій, залишаючись самостійним

ідейно-політичними утворенням, діяльність якого спрямована на залучення молоді до участі в громадсько-політичному житті країни.

Державна молодіжна політика — системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і має на меті створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах держави.

Джемборі — традиційний скаутський зліт у таборних умовах.

Дитяча громадська організація — об'єднання громадян віком від 6 до 18 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на реалізацію та захист своїх прав і свобод, творчих здібностей, задоволення власних інтересів, які не суперечать законодавству, та соціальне становлення як повноправних членів суспільства.

Дитяча організація військово-патріотичного спрямування — об'єднання, діяльність якого ґрунтується на формуванні в дітей почуття патріотизму, готовності захищати свою батьківщину, спортивно-військової підготовки підростаючого покоління.

Дитяча спортивна організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед дітей, пропаганду здорового способу життя, створення умов для досягнення високих спортивних результатів.

Дитяча туристична організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію туризму серед дітей, сприяння дитячому відпочинку, оздоровленню, фізичному загартуванню.

Дитячий рух - 1) сукупність дій і діяльність усіх організацій та об'єднань, в яких беруть участь діти та молодь; 2) соціальна активність дітей та молоді певної спрямованості, змісту діяльності; 3) форма об'єднання з обмеженим ступенем формалізації.

Донор — приватна особа чи організація (фонд), яка розглядає пропозиції і дає гроші пошукачам для реалізації певного проекту.

Екологічна дитяча організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на формування екологічної свідомості у дітей та підлітків, відчуття відповідальності за стан довкілля, навичок етичної поведінки в природі.

Екологічна молодіжна організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на залучення молоді до охорони довкілля шляхом участі у конкретних природоохоронних проектах, інформування населення про екологічні проблеми держави.

Козацький громадський молодіжний рух — система громадського навчально-виховного впливу нового типу, що покликана дати молоді додаткову козацько-лицарську освіту, забезпечити її надійний духовний зв'язок із предками, розвинути стосунки із сучасниками та зорієнтувати на інтереси нащадків.

Козацький громадський рух — система громадського навчально-виховного впливу, що має забезпечити козацько-лицарську освіту молоді, її духовний зв'язок із предками, розвинути відносини із сучасниками та зорієнтувати на інтереси нащадків.

Контркультура — у широкому значенні — напрям розвитку культури, який активно протистоїть «офіційній» традиційній культурі; будь-які форми девіантної поведінки.

Конфліктологічна компетентність — система знань, умінь і навичок із попередження, управління і подолання конфліктів.

Літературно-мистецькі та культурологічні організації — об'єднання, що сприяють розвитку творчого потенціалу молоді, діють на

ґрунті прихильності до культурно-просвітницької, літературної діяльності, визначеної течії в мистецтві тощо.

Лобіювання — діяльність зацікавлених осіб, яка сприяє ухваленню органами влади певних рішень із використанням формальних і неформальних відносин в органах влади.

Локальний фандрайзинг — залучення ресурсів з місцевих джерел (громадськість, місцевий бізнес, місцева влада, фонди і донорські заклади тощо).

Медіасупровід подій — запрошення журналістів на круглі столи, акції, які проводить організація, зі створенням для них спеціальних умов, щоб полегшити висвітлення події.

Міжнародна громадська організація — об'єднання, діяльність якого поширюється на територію держави-засновника і хоча б однієї іншої держави.

Молодіжна громадська організація — об'єднання громадян віком від 14 до 35 років, метою якого є здійснення діяльності, спрямованої на задоволення та захист своїх законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів.

Молодіжний рух - 1) сукупність дій і діяльність усіх організацій та об'єднань, у яких беруть участь діти та молодь; 2) соціальна активність дітей і молоді певної спрямованості, змісту діяльності; 3) форма об'єднання з обмеженим ступенем формалізації.

Наукові та професійно спрямовані молодіжні організації — об'єднання, що створюються переважно за ознакою фахової належності під час навчання або роботи.

Національна молодіжна організація — об'єднання, утворене національною меншиною, яка опікується збереженням та поширенням серед молоді власних національних звичаїв, культури і традицій.

Неформальне об'єднання — добровільне самодіяльне громадське формування, яке виникає переважно з ініціативи «знизу», діє в інтересах своїх членів незалежно від мети й характеру об'єднання.

Об'єднання — добровільне громадське формування, створене на основі єдності інтересів для спільної реалізації громадянами своїх прав і свобод.

Організація — об'єднання людей, які спільно реалізують програму чи ціль та діють на основі визначених правил і процедур.

Пластові проби — визначена кількість завдань, що їх пластун чи пластунка має виконати.

Пошукач (заявник) — приватна особа, група осіб чи неприбуткова організація (така, що не отримує прибутків від своєї діяльності, а якщо отримує, то використовує їх для свого розвитку, не розподіляючи серед замовників у вигляді дивідендів), яка шукає гроші для своєї діяльності шляхом звернення до донорської організації.

Прес-конференція — зустріч із журналістами, яку проводять з метою поширити важливу інформацію одночасно серед багатьох ЗМІ.

Прес-реліз — документ, у якому організація подає інформацію про певну подію або захід до засобів масової інформації.

Прес-тур — спеціальний захід для журналістів, який поєднує прес-конференцію з відвідинами певних об'єктів

Припартійна громадська молодіжна організація — об'єднання, створене за ініціативи та підтримки певної політичної партії, що охоплює молодь зі спільними ідейно-політичними переконаннями та сприяє реалізації її наукового, творчого, громадсько-політичного, організаційного потенціалу, створенню умов для організованого дозвілля та спілкування.

Проект — детальне письмове звернення до фонду, яке містить корисну інформацію про програму з проханням про підтримку (фінансову, технічну).

Професійне самовизначення — це усвідомлений вибір особистістю професії з урахуванням власних можливостей і здібностей, вимог професійної діяльності і соціально-економічних умов.

Психологічне консультування — безпосередня робота з людьми, спрямована на подолання різного типу психологічних проблем, пов'язаних із труднощами в міжособистісних стосунках, де основним засобом впливу є в певний спосіб побудована бесіда.

Релігійна організація молоді — об'єднання, спрямоване на релігійне виховання молоді, духовно-просвітницьку і виховну діяльність для духовного зростання підростаючого покоління.

Соціальна адаптація — процес активного пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи відносин із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища.

Соціальний інститут — організована система зв'язків і соціальних норм, що об'єднує значущі суспільні цінності та процедури, які задовольняють основні потреби суспільства; у соціальній педагогіці — відносно стійкі типи і форми соціальної практики, через яку організовується громадське життя, забезпечується стійкість зв'язків.

Соціально спрямована молодіжна організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на реалізацію молодіжних ініціатив у соціальній сфері: допомога соціально незахищеним верствам населення, профілактична діяльність, реалізація соціальних проектів тощо.

Соціально-педагогічна діагностика — комплексне вивчення та оцінювання статусу, потреб і можливостей особистості, особливостей соціальної ситуації і рівня соціального розвитку, найближчого оточення, соціокультурних факторів середовища, в якому вона перебуває, ступеню включення в різні кола соціальної взаємодії і широти соціальних контактів, базових цінностей і ціннісних орієнтацій, проблем міжособистісної взаємодії і самореалізації.

Соціально-педагогічна допомога — надання комплексу послуг, спрямованих на вирішення чи попередження проблем соціально-педагогічного характеру, забезпечення успішної соціалізації особистості.

Соціально-педагогічна профілактика — система виховних заходів, які спрямовані на створення оптимальної соціальної ситуації розвитку дітей і підлітків і сприяють прояву різних видів їх активності.

Соціально-педагогічне моделювання — забезпечення можливості вибору оптимального варіанта соціально-педагогічної технології, що сприяє досягненню оптимального прогнозованого результату.

Соціально-педагогічне прогнозування — здійснення на основі діагностичних результатів планування, проектування, програмування, моделювання, управління і вибір оптимального варіанта діяльності, контроль за результатами, рефлексія.

Спортивна дитяча організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед дітей, пропаганду здорового способу життя, створення умов для досягнення високих спортивних результатів.

Спортивні та військово-патріотичні організації молоді — об'єднання, діяльність яких спрямована на популяризацію фізичної культури та спорту серед молоді, сприяння її патріотичному вихованню, створення умов для занять певним видом спорту чи підготовки до військової служби.

Студентська громадська організація — об'єднання студентів, аспірантів, молодих викладачів, метою діяльності якого є надання допомоги студентській молоді, створення механізмів реалізації студентської ініціативи, захист соціальних, економічних та інших інтересів студентства.

Субкультура — система цінностей, установок, способів поведінки і життєвих стилів певної соціальної групи, яка відрізняється від домінуючої в суспільстві культури, і водночас пов'язана з нею.

Туристична дитяча організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію туризму серед дітей, сприяння дитячому відпочинку, оздоровленню, фізичному загартуванню.

Туристична молодіжна організація — об'єднання, діяльність якого спрямована на популяризацію туризму серед молоді, сприяння молодіжним ініціативам у туристичній сфері, створенню розвинутої інфраструктури молодіжного туризму в державі.

Установчі збори — зібрання, на якому приймається рішення про створення громадської організації.

Фандрайзинг (англ. *fund* — ресурси, фінансування, *raise* — знаходження, збір) — спланована і безперервна діяльність, спрямована на забезпечення організації ресурсами, необхідними для реалізації її статутних завдань.

PR-діяльність громадської організації — конструктивні заходи, спрямовані на створення позитивного суспільного іміджу організації, розширення сфери її впливу, залучення нових волонтерів, зацікавлення влади у співпраці, підтримку населення, встановлення та зміцнення партнерських контактів.